

Hallituksen esitys Eduskunnalle saamen kielilaki

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi saamen kielilaki, joka korvaisi vuonna 1991 annetun lain saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa. Uudella lailla turvattaisiin perustuslain ja Suomea sitovien kansainvälisten sopimusten edellyttämällä tavalla saamelaisen oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä käyttää tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa omaa saamen kieltään, inarinsaamea, koltansaamea tai pohjoissaamea.

Lakia sovellettaisiin kaikkiin julkiselle valtalalle kuuluviin tehtäviin, jotka kuuluvat laissa tarkoitetuille viranomaisille. Viranomaiskohtainen soveltamisala vastaisi pääosin voimassa olevaa lakia. Paitsi saamelaisten kotiseutualueella olevia valtionhallinnon ja kunnallishallinnon viranomaisia, laki velvoittaisi nykyiseen tapaan myös eräitä kansalaisen oikeusturvan kannalta keskeisiä viranomaisia tämän alueen ulkopuolella. Uusina viranomaisina lain soveltamisalaan tulisivat kolttien kyläkokous ja vähemmistövaltuutettu sekä Paliskuntain yhdistys. Laki velvoittaisi lisäksi valtion liikelaitoksia ja eräin edellytyksin myös muita kuin viranomaisia, jotka viranomaisen toimeksiannosta tarjoavat yleisölle palvelua saamelaisten kotiseutualueella. Julkisen vallan tehtävien ostaminen yksityisiltä ei vaikuttaisi kielellisiin oikeuksiin. Lain mukaan viranomaisten olisi oma-aloitteisesti huolehdittava kielellisten oikeuksien turvaamisesta. Yleisölle suunnatussa tiedottamisessa niiden olisi käytettävä myös saamen kieltä.

Saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevissa valtion viranomaisissa ja kunnallisissa viranomaisissa asioidessaan saamelaisella olisi oikeus käyttää valintansa mukaan suomen tai saamen kieltä. Näillä viranomaisilla olisi velvollisuus edistää toiminnassaan saamen

kielen käyttämistä. Niiden tulisi käyttää myös saamen kieltä kirjallisissa yhteydenottoissa, jotka lähetetään asianosaiselle tai sille, jolle lain mukaan on ilmoitettava vireillä olevasta tai vireille tulevasta asiasta. Saamen kieltä tulisi lisäksi käyttää vastattaessa saamen kielellä toimitettuihin kirjallisiin yhteydenottoihin. Kunnallisten viranomaisten tulisi käyttää suomen kielen ohella harkitsemassaan laajuudessa saamen kieltä sellaisissa pöytäkirjoissa ja muissa asiakirjoissa, joita ei ole annettava yksityiselle asianosaiselle ja joilla on yleistä merkitystä. Jos saamenkielisten osuus on suurempi kuin yksi kolmasosa kunnan väestöstä, saamen kieltä olisi aina käytettävä tällaisissa asiakirjoissa.

Esitykseen sisältyy ehdotus säännökseksi saamelaisten kotiseutualueen valtiollisia ja kunnallisia viranomaisia koskevasta kielitötoivaatimuksesta. Näiden viranomaisten olisi henkilöstöä palvelukseen ottaessaan huolehdittava siitä, että henkilöstö kussakin kotiseutualueella sijaitsevassa virastossa pystyy palvelemaan asiakkaita myös saamen kielellä. Niiden olisi myös koulutusta järjestämällä tai muilla toimenpiteillä huolehdittava siitä, että henkilöstöllä on tehtäviensä edellyttämä saamen kielen taito. Valtion viranomaisten virkamiehillä olisi oikeus saamelaisten kotiseutualueella saada palkallista virkavapautta saamen kielen taidon hankkimista varten.

Jokainen viranomainen valvoisi omalla toimialallaan tämän lain noudattamista. Saamelaiskäräjien tulisi seurata lain soveltamista ja tarvittaessa antaa suosituksia sekä tehdä aloitteita. Saamen kielen toimiston tulisi vaa-likausittain antaa yhdessä saamen kielineuvoston kanssa saamelaiskäräjille kertomus saamen kieltä koskevan lainsäädännön soveltamisesta sekä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta.

Esitys liittyy valtion vuoden 2004 talousarvioesitykseen ja on tarkoitettu käsiteltäväksi sen yhteydessä.

Ehdotettu laki on tarkoitettu tulemaan voimaan 1 päivänä tammikuuta 2004 eli yhtä aikaa maan kansalliskieliä, suomea ja ruotsia koskevan uuden kielilain kanssa.

SISÄLLYSLUETTELO

ESITYKSEN PÄÄASIALLINEN SISÄLTÖ	1
SISÄLLYSLUETTELO	3
YLEISPERUSTELUT.....	5
1. Johdanto.....	5
2. Nykytila	6
2.1. Lainsäädäntö ja käytäntö.....	6
2.1.1. Perustuslaki.....	6
2.1.2. Kielilainsäädäntö.....	6
2.1.3. Opetusta koskeva lainsäädäntö	8
2.1.4. Muu kielellisiä oikeuksia koskeva lainsäädäntö	9
2.2. Kansainvälinen kehitys ja ulkomainen lainsäädäntö	11
2.2.1. Suomen kansainväliset velvoitteet	11
2.2.2. Sääntely Ruotsissa ja Norjassa.....	13
Ruotsi	13
Norja	15
2.3. Nykytilan arviointi.....	19
2.3.1. Henkilöstön saamen kielen taito.....	19
2.3.2. Viranomaisissa asioiminen saamen kielellä.....	20
2.3.3. Viranomaisten tiedottaminen ja säädösten kääntäminen	21
2.3.4. Saamen kielen ilmoittaminen äidinkieleksi	22
2.3.5. Yhteenvedo	23
3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset	25
Saamen kielilaki	25
Muu lainsäädäntö	27
4. Esityksen vaikutukset	27
4.1. Taloudelliset vaikutukset	27
4.2. Organisaatio- ja henkilöstövaikutukset	29
4.3. Vaikutukset eri kansalaisryhmien asemaan.....	30
4.4. Muut vaikutukset	30
5. Asian valmistelu.....	31
6. Riippuvuus muista esityksistä.....	32
YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT	33
1. Lakiehdotusten perustelut.....	33
1.1. Saamen kielilaki	33
1 luku. Yleiset säännökset	33
2 luku. Kielelliset oikeudet.....	34
3 luku. Saamelaisten kotiseutualueella sovellettavat säännökset	36

4 luku.	Oikeus tulkkaukseen ja käännökseen	41
5 luku.	Kielellisiä oikeuksia edistävät toimenpiteet.....	42
6 luku.	Erinäiset säännökset.....	43
7 luku.	Voimaantulo ja siirtymäsäännökset	44
2.	Tarkemmat säännökset ja määräykset.....	44
3.	Voimaantulo.....	45
4.	Säätämisyjärjestys	45
LAKIEHDOTUKSET		46
	Saamen kielilaki	46
LIITTEET		54
	Lakiehdotuksen inarinsaamenkielinen käännös	54
	Lakiehdotuksen koltansaamenkielinen käännös
	Lakiehdotuksen pohjoissaamenkielinen käännös

YLEISPERUSTELUT

1. Johdanto

Saamelaiset ovat Suomen ainoa alkuperäiskansa. Heitä asuu Suomessa noin 7 500. Näistä vajaat 4 000 asuu saamelaisten kotiseutualueella, joka kattaa Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Sodankylän kunnassa olevan Lapin paliskunnan alueen. Vain Utsjoen kunnassa saamelaiset muodostavat enemmistön kunnan asukkaista.

Suomen saamelaisista noin kolmasosa puhuu saamen kieltä äidinkielenään. Yhteensä kymmenestä eri saamen kielestä Suomessa puhutaan pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea. Pohjoissaamea käyttää Suomen saamenkielisestä väestöstä noin 70-80 prosenttia ja inarin- ja koltansaamea kumpaakin vajaat 15 prosenttia.

Saamelaisuus on Suomessa perinteisesti määräytynyt kielelliseltä pohjalta. Ensimmäinen säädännäinen saamelaisen määritelmä sisältyi saamelaisvaltuuskunnasta annettuun asetukseen (824/1973). Asetusta vuonna 1990 uudistettaessa määritelmään lisättiin samastusedellytys. Tällä korostettiin sitä, että myös asianomaisen henkilön itsensä täytyy pitää itseään saamelaisena. Vuonna 1991 määritelmä nostettiin lain tasolle annettaessa laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa (516/1991). Lain mukaan saamelaisella tarkoitetaan henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen että hän itse taikka hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan ainakin yksi on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään.

Saamelaiskäräjistä annetussa laissa (974/1995), jäljempänä *saamelaiskäräjälaki*, saamelaisen määritelmää väljennettiin. Lakiin otettuun määritelmään sisällytettiin, paitsi mainittu samastusedellytys, myös uusia objektiivisia elementtejä siihen jo aikaisemmin sisältyneen kielellisen kriteerin lisäksi. Saamelaiseksi katsotaan myös maa-, veronkanto- tai henkilökirjassa tunturi-, metsä- ja kalastajalappalaiseksi merkityn henkilön jälkeläiset, vaikka kielellinen kriteeri ei heidän osaltaan täyttyisikään. Lisäksi saamelaiseksi katsotaan henkilö, jonka vanhemmista ain-

kin yksi on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa. Mainittuihin rekisterimerkintöihin perustuvaa saamelaisuutta oli tarkoitus asetuksella täsmentää siten, että vanhempiin kuin vuoden 1875 luetteloihin tehtyjä merkintöjä ei näyttövaikeuksien välttämiseksi otettaisi lukuun. Saamelaiseksi hakeutuvan tosiasiallinen yhteys saamen kansaan haluttiin näin varmistaa. Eduskunnan perustuslakivaliokunta katsoi kuitenkin, ettei laki oikeuta säätämään asiasta asetuksella. Se ei myöskään pitänyt tarkoituksenmukaisena lisätä lakiin asetuksenantovallan antavaa säännöstä. Tämän johdosta lainkohdan tulkinta jäi avoimeksi ja aiheutti vuoden 1999 saamelaiskäräjävaaleissa massailmoittautumisen vaalien vaaliluetteloon. Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksellä (KHO 1999:55) määritelmä on kuitenkin tätä osin saanut vakiintuneen sisältönsä hallituksen esityksessä tarkoitettun suuntaisesti, eikä vastaavaa massailmoittautumista saamelaiskäräjävaalien vaaliluetteloon enää tänä vuonna ilmennyt.

Erityisen ryhmänsä saamelaisten joukossa muodostavat kolttasaamelaiset. Kolttasaamelaisen määritelmä sisältyy kolttalakiin (253/1995). Sen mukaan koltalla tarkoitetaan henkilöä, joka pitää itseään koltana, edellyttäen, että hän itse tai hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan ainakin yksi on oppinut koltan kielen ensimmäisenä kielenään tai hän on tällaisen henkilön jälkeläinen taikka että hän on aikaisemmassa lainsäädännössä tarkoitettu syntyperäinen koltta tai tällaisen koltan jälkeläinen.

Saamelaisten kielellisten oikeuksien turvaamiseksi annettiin vuonna 1991 edellä mainittu laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa, joka tuli voimaan vuoden 1992 alusta. Laki rakentui suurelta osaltaan kielilaissa (148/1922) omaksutuille periaatteille. Sen pääasiallinen soveltamisalue on saamelaisten kotiseutualue. Sittenmin saamelaisten kielellisistä oikeuksista säädettiin myös perustuslaissa. Vuonna 1995 lisättiin perusoikeusuudistuksen yhteydessä hallitusmuotoon

säännös saamelaisten oikeudesta alkuperäiskansana ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä säännös siitä, että oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Perustuslain kokonaisuudistuksen yhteydessä säännökset siirrettiin sellaisinaan perustuslain 17 §:n 3 momentiksi.

Kielilaki, jossa omaksutuille periaatteille saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annettu laki paljolti oli rakentunut, uudistettiin tänä vuonna kokonaisuudessaan. Uusi kielilaki (423/2003) tulee voimaan vuoden 2004 alusta.

Saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain voimaantulon jälkeen Suomi on ratifioinut kaksi merkittävää Euroopan neuvoston vähemmistöoikeussopimusta, kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen (SopS 2/1998), jäljempänä *puiteyleissopimus*, ja alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan (SopS 23/1998), jäljempänä *vähemmistökieliperuskirja*. Sopimusten edellyttämät ensimmäiset määräaikaisraportit annettiin vuonna 1999, ja vuonna 2001 saatiin Euroopan neuvoston ministerikomitean ensimmäiset sopimusten täytäntöönpanoa koskevat suositukset. Suosituksissa ja niihin liittyvissä neuvoo-antavan komitean ja asiantuntijakomitean päätelmissä käsiteltiin myös saamen kielen asemaan ja käyttöön liittyviä kysymyksiä.

Edellä selostettujen lainmuutosten ja Suomen uusien kansainvälisoikeudellisten velvoitteiden sekä saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain soveltamiskäytännössä ilmenneiden puutteiden johdosta on syytä uudistaa saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annettu laki kokonaisuudessaan.

2. Nykytila

2.1. Lainsäädäntö ja käytäntö

2.1.1. Perustuslaki

Perustuslain saamen kieltä koskevat säännökset ovat muun saamen kieltä koskevan lainsäädännön perustana. Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan saamelaisilla alkupe-

räiskansana sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisessa säädetään lailla. Säännökset otettiin vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen yhteydessä hallitusmuodon 14 §:ään, joka sittemmin sisällytettiin sellaisenaan uuteen, vuonna 2000 voimaan tulleeseen perustuslakiin. Tästä syystä vuoden 1995 perusoikeusuudistuksen esitöillä on merkitystä myös uuden perustuslain 17 §:n 3 momentin tulkinnalle. Perustuslain 17 §:n tulkintaan voivat toisaalta vaikuttaa myös muut perustuslain säännökset.

Perustuslain 121 §:n 4 momentin mukaisesti saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään. Saamelaisten kulttuuri-itsehallinto toteutetaan pääasiassa saamelaiskäräjälain säännösten pohjalta. Lain 5 §:n 1 momentin mukaan saamelaiskäräjien tehtävänä on hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat. Tehtäviinsä kuuluvissa asioissa saamelaiskäräjät voi tehdä viranomaisille aloitteita ja esityksiä sekä antaa lausuntoja.

2.1.2. Kielilainsäädäntö

Perussäännökset saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa on asiasta annetussa laissa, joka tuli voimaan 1 päivänä tammikuuta 1992. Kielellisistä oikeuksista säädetään lain 2 luvussa. Lain 5 §:n mukaan saamelaisella on oikeus ilmoittaa väestökirjoihin äidinkielekseen saame. Lain 6 §:n 1 momentti sisältää keskeisen säännöksen, jonka mukaan saamelaisella on omassa asiassaan oikeus käyttää viranomaisen luona suullisesti ja kirjallisesti saamen kieltä ja saada vastaus samalla kielellä. Lain 6 §:n 2 momentissa säädetään oikeushenkilön oikeudesta käyttää vastaavasti saamen kieltä virallisissa yhteyksissä. Lain 7 §:n mukaan sellaisen virkamiehen tai toimihenkilön, jonka lain mukaan on osattava saamen kieltä, on käytettävä sitä saamelaisen asianosaisen niin vaatiessa.

Toimituskirjoista säädetään lain 8 §:ssä. Sen mukaan saamelaiselle asianosaiselle on hänen pyynnöstään annettava ilman eri mak-

sua saamenkielinen käännös toimituskirjasta. Jos asiaa käsittelevän virkamiehen tai toimihenkilön kelpoisuusehdoksi on määrätty saamen kielen taito, on hänen annettava saamelaiselle asianosaiselle pyynnöstä saamenkielinen toimituskirja. Jos asiassa on kuitenkin useita asianosaisia eivätkä he ole yksimielisiä saamen kielen käyttämisestä, voidaan asiassa antaa ainoastaan saamenkielinen käännös toimituskirjasta. Tämä johtuu siitä, että asianosaisella on kielilain 5 ja 6 §:n mukaan aina oikeus saada toimituskirja suomen tai ruotsin kielellä, eikä tätä oikeutta voida rajoittaa saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa anetta lailla.

Saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain 9 §:n mukaan viranomaisen väestölle antamat julkipanot, ilmoitukset, kuulutukset ja lomakkeet on laadittava ja annettava saamelaisten kotiseutualueella myös saamen kielellä.

Valtion toimikunnan ja lautakunnan sekä muun vastaavan monijäsenisen valtion hallintoelimen jäsenen oikeudesta käyttää saamen kieltä hallintoelimen keskusteluissa sekä pöytäkirjaan kirjallisesti antamassaan lausunnossa säädetään 10 §:ssä.

Lain 12 §:n 1 momentin mukaan saamelaisia erityisesti koskevat säädökset, valtiosopimukset ja muut Suomen säädöskokoelmassa tai sopimussarjassa julkaistavat asiakirjat ja tiedonannot julkaistaan valtioneuvoston tai asianomaisen ministeriön niin päättäessä myös saamenkielisinä käännöksinä. Sama koskee ministeriön tai valtion muun viranomaisen määräyskokoelmassa julkaistavia ministeriön asetuksia ja viranomaisen määräyksiä sekä muita asiakirjoja ja tiedonantoja. Lain 12 §:n 2 momentin mukaan ministeriössä, valtion komiteassa, toimikunnassa tai niihin rinnastettavissa toimielimissä valmistellut ja julkistettavat lakiehdotukset ja mietinnöt tai niiden tiivistelmät julkaistaan ministeriön niin päättäessä myös saamen kielellä, milloin ne erityisesti koskevat saamelaisia tai milloin siihen muutoin on erityistä syytä.

Laissa ei vaadita virkamiehiltä saamen kielen taitoa edes saamelaisten kotiseutualueella. Jos asiaa käsittelevä virkamies ei osaa saamea, on turvauduttava tulkkaukseen ja kääntämiseen. Lain 3 luvussa säädetään tulkkauksesta (17 §) ja kääntämisestä (18, 19 ja

20 §). Lain 23 §:ssä on säännös valtion virkamiehen oikeudesta saada palkallista virkavapautta saamen kielen taidon hankkimista varten ja 24 §:ssä säännös saamen kielen taidosta erityisenä ansiona henkilöstöä otettaessa.

Lain 3 §:ssä luetellaan ne viranomaiset, joihin lakia on sovellettava. Sangen kattavaan luetteloon kuuluu tuomioistuimia, valtion viranomaisia, saamelaiskäräjät sekä poronhoitolain (848/1990) ja poronhoitoasetuksen (883/1990) mukaisia hallintoasioita käsitteleviä viranomaisia ja julkisoikeudellisia yhdistyksiä. Kuntien viranomaisiin sovelletaan lain 6, 7 ja 8 §:n säännöksiä yksityishenkilön ja oikeushenkilön oikeudesta käyttää saamen kieltä suullisesti ja kirjallisesti viranomaisessa asioitaessa sekä 9 §:n 1 momentin säännöstä, joka velvoittaa käyttämään saamen kieltä ulospäin tapahtuvassa tiedottamisessa saamelaisten kotiseutualueella. Kunnan ei kuitenkaan tarvitse laatia saamen kielellä vaaleja ja kansanäänestyksiä varten laadittavia ilmoituskortteja. Lain 15 §:n 1 momentin mukaan kunnan ja kuntayhtymän sisäisissä asiakirjoissa sekä viranomaisten sisäisessä kirjeenvaihdossa ja virkakirjanpidossa voidaan käyttää kunnan sisäisen virkakielen ohella myös saamen kieltä. Lain 15 §:n 2 momentin mukaan kunnan tulee käyttää myös saamen kieltä edellä mainituissa asiakirjoissa, jos saamenkielisten osuus sen väestöstä on suurempi kuin yksi kolmasosa.

Tarkempia säännöksiä saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain täytäntöönpanosta on annettu asetuksessa saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa (1201/1991).

Saamelaiskäräjistä annetun asetuksen (1727/1995) 3 §:n mukaan saamen kielen toimiston tehtävänä on huolehtia saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetussa laissa tarkoitettujen käännösten toimittamisesta eri viranomaisille ja laitoksille, avustaa viranomaisia ja laitoksia saamen kielen taitoisten tulkkien hankkimisessa sekä muissa saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetussa laissa tarkoitetuissa tehtävissä. Toimiston tulee myös seurata lain tavoitteiden toteutumista ja tehdä tarvittaessa aloitteita saamen kielen käytön edistämiseksi. Toimistossa on neljä vakinaista kielenkääntäjän

virkaa. Virkojen haltijoista kolme työskentelee Utsjoella ja yksi Inarissa. Saamelaiskäräjistä annetun asetuksen 5 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan kielenkääntäjän kelpoisuusvaatimuksena on virkaan soveltuva korkeakoulututkinto tai muu koulutus sekä virallisista kääntäjistä annetussa laissa (1148/1988) tarkoitettu oikeus toimia virallisena kääntäjänä suomen kielestä saamen kieleen tai päinvastoin. Asetuksen 5 §:n 2 momentin mukaan saamelaiskäräjien henkilöstön kelpoisuusvaatimuksena on saamen kielen taito, jollei saamelaiskäräjät jonkin viran tai tehtävän osalta toisin päättä.

Saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain säätämisen yhteydessä muutettiin myös kielilakia vuonna 1991 lisäämällä sen 1 §:ään uusi 2 momentti, jonka mukaan oikeudesta käyttää saamen kieltä viranomaisissa säädetään erikseen. Myös uuteen kielilakiin on otettu vastaava säännös (8 §).

Myös muussa lainsäädännössä kuin kielilaissa on viittauksia saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annettuun lakiin taikka kielilainsäädäntöön yleensä. Tällaisia viittauksia on muun muassa sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa annetun lain (13/2003) 3 §:n 1 momentissa, Suomen säädöskokoelmasta annetun lain (188/2000) 11 §:ssä, ministeriöiden ja valtion muiden viranomaisten määräyskokoelmista annetun lain (189/2000) 5 §:ssä, Suomen Punaisesta Rististä annetun tasavallan presidentin asetuksen (239/2000) 2 §:ssä, potilasvahinkolain (585/1986) 11 b §:n 4 momentissa, raittius-työlain (828/1982) 10 §:n 2 momentissa, toimenpiteistä tupakoinnin vähentämiseksi annetun lain (693/1976) 27 §:n 2 momentissa, rakennerahasto-ohjelmien kansallisesta hallinnoinnista annetun lain (1353/1999) 21 a §:n 4 momentissa, postipalvelulain (313/2001) 15 §:n 3 momentissa, oikeudenkäymiskaaren 4 luvun 1 §:n 2 momentissa, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (689/1997) 6 a luvun 1 §:n 2 momentissa ja esitutkintalain (449/1987) 37 §:n 2 momentissa.

Vuoden 1994 alussa voimaan tulleen kirkkolain (1054/1993) kirkon hallinnollista ja kielellistä jakoa koskevan 3 luvun 5 §:n 1 momentissa säädetään kuitenkin, että seu-

rakunnat ovat suomen- tai ruotsinkielisiä tai kaksikielisiä, jollei seurakunnan kielestä määrätä toisin seurakuntaa perustettaessa. Pykälän 7 momentin mukaan saamelaisten kotiseutualueella voidaan myös perustaa kaksikielisiä suomalais-saamelaisia seurakuntia. Saman pykälän 2 momentin mukaan Oulun hiippakunnan tuomiokapitulissa ja seurakunnissa, jotka sijaitsevat osittain tai kokonaan saamelaisten kotiseutualueella, tulee noudattaa saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annettua lakia. Muutoin kirkkolain 4 luvun 4 §:n 3 momentissa säädetään, että saamelaisten kotiseutualueella seurakunnan toimintaa on järjestettävä ja seurakunnan jäseniä palveltava myös saamen kielellä.

2.1.3. Opetusta koskeva lainsäädäntö

Perusopetuslain (628/1998) 10 §:n 1 momentin mukaan koulun opetuskielenä ja muualla kuin koulussa järjestettävässä opetuksessa käytettävänä kielenä voi olla myös saamen kieli. Saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamen kieltä osaavien oppilaiden opetus tulee antaa pääosin saamen kielellä. Äidinkielenä voidaan perusopetuslain 12 §:n mukaan opettaa oppilaan opetuskielen mukaisesti myös saamen kieltä. Lain 15 §:n mukaan opetussuunnitelma hyväksytään erikseen suomenkielistä, ruotsinkielistä ja saamenkielistä opetusta varten.

Lukiolain (629/1998) 6 §:n 1 momentin mukaan lukiokoulutuksessa opetuskielenä on joko suomi tai ruotsi. Opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli. Jos koulutuksen järjestäjä antaa opetusta useammalla kuin yhdellä edellä mainituista kielistä, saa opiskelija 6 §:n 2 momentin mukaan valita opetuskielen niiden kielten joukosta, joilla hän pystyy opiskelemaan. Lukiolain 8 §:n 1 momentin mukaan äidinkieltä opetetaan lukiossa opiskelijan opetuskielen mukaisesti suomen, ruotsin tai saamen kielellä. Lukiolain 11 §:n mukaan opetussuunnitelma hyväksytään erikseen suomenkielistä, ruotsinkielistä ja saamenkielistä sekä tarvittaessa muulla kielellä annettavaa opetusta varten.

Ylioppilastutkintoasetuksen (1000/1994) 11 §:n 1 momentin mukaan ylioppilaskirjoitusten äidinkielen koe voidaan järjestää suomen, ruotsin ja saamen kielessä.

Ammatillisesta koulutuksesta annetun lain (630/1998) 11 §:n 1 momentin mukaan ammatillisessa koulutuksessa oppilaitoksen opetuskielenä voi olla myös saame, romani tai viittomakieli. Lain 14 §:n 1 momentin mukaan opetussuunnitelma hyväksytään erikseen suomenkielistä, ruotsinkielistä ja saamenkielistä ja tarvittaessa muulla kielellä annettavaa opetusta varten.

Inarissa sijaitsee saamelaisalueen koulutuskeskuksesta annetulla lailla (545/1993) vuonna 1993 saamelaisalueen tarpeita varten perustettu saamelaisalueen koulutuskeskus, jonka tehtävänä on muun muassa säilyttää ja kehittää saamelaista kulttuuria ja luontaiselinkeinoja. Koulutuskeskuksen hallintoa varten lääninhallitus nimeää johtokunnan, jonka yhdestätoista jäsenestä kuusi saamelaiskäräjien esityksestä nimettyä jäsentä edustaa saamelaisväestöä. Koulutuskeskuksen opetuskieliset ovat suomen kieli ja saamen kieli. Tarvittaessa voidaan opetusta antaa myös muulla kielellä.

Vuoden 1999 alusta on opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain (635/1998) mukaisesti maksettu saamenkielisestä ja saamen kielen opetuksesta aiheutuvat opettajien palkkauskulut saamelaisten kotiseutualueen kunnille kokonaisuudessaan valtion varoista.

Opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 43 §:ssä säädetään opettajan-koulutukseen sekä saamenkielisen ja saamen kielen opetukseen sekä ammatilliseen lisäkoulutukseen myönnettävästä valtionavustusta. Sen mukaan lääninhallitukset myöntävät valtionavustusta ammatilliseen lisäkoulutukseen valtion talousarviossa tarkoitukseen osoitetulla määrärahalta hankkimalla koulutusta vapaan sivistystyön oppilaitosten ylläpitäjiltä, ammattikorkeakouluilta, yliopistoilta sekä erityisestä syystä ammatillisen koulutuksen järjestäjiltä ja muilta kuin julkisen valvonnan alaisilta koulutuspalveluiden tuottajilta. Määrärahan tulee olla tasoltaan 40 prosenttia valtion talousarviossa mainitussa pykälässä tarkoitettuun valtionavustukseen ja lain 11 §:n 3 momentin mukaiseen valtionra-

hoitukseen osoitettujen määrärahojen kokonaismäärästä.

2.1.4. *Muu kielellisiä oikeuksia koskeva lainsäädäntö*

Uuden hallintolain (434/2003) 26 §:n 4 momentissa viitataan tulkitsemista ja kääntämistä saamen kielelle koskevaan erityissääntelyyn. Esitutkintalain (449/1987) 37 §:ssä edellytetään tulkin hankkimista kuulusteltavalle, jos asianomainen henkilö tai kuulusteltava ei osaa viranomaisessa kielilain mukaan käytettävää kieltä. Hallintolainkäytönlain (586/1996) 77 §:n mukaan taas viranomaisen on tällaisissa tapauksissa huolehdittava tulkitsemisesta ja kääntämisestä, jos tällainen velvoite on ollut voimassa asian aikaisemmassa käsittelyvaiheessa ja aina, kun se käsittelee viranomaisaloitteisesti vireille tulleita asioita ensi astena tai kun se kuulee henkilöä suullisesti.

Kuntien valtionosuuslain (1147/1996) 12 §:n mukaisesti kaksikieliset kunnat ja saamelaisten kotiseutualueen kunnat saavat kielillisinä markkamäärän, joka on 10 prosenttia yleisen valtionosuuden perusosasta. Saamenkieliseen väestöryhmään kuuluvilla henkilöillä ei kuitenkaan ole erityistä hallinnollista asemaa päätettäessä näiden saamenkielisten palvelujen järjestämisestä kunnissa.

Käräjäoikeuslain (581/1993) 7 §:n mukaan kunnan valtuusto valitsee käräjäoikeuden lautamiehet valtuuston toimikautta vastavaksi ajaksi. Kunnasta valittavien lautamiesten tulee mahdollisimman tasapuolisesti edustaa muun muassa kunnan väestön kielijakautumaa.

Kirjastolain (904/1998) 3 §:n 5 momentin mukaan saamelaisten kotiseutualueen kunnissa sekä saamenkielisen että suomenkielisen väestöryhmän tarpeet tulee ottaa huomioon yhtäläisin perustein.

Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksesta annetun lain (48/1976) 1 §:n mukaan suomen ja ruotsin kielen tutkimusta ja huoltoa, suomen sukukielten tutkimusta sekä saamen kielen huoltoa varten on kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Saamenkielisellä radiotoiminnalla on jo pitkät perinteet. Inarissa sijaitseva saamelaisradio on toiminut vuodesta 1985 lähtien omana alueellisena ohjelmayksikkönään, jonka ohjelma-alue käsittää saamelaisten kotiseutualueen. Saamelaisradio sai lähetyksilleen oman kanavan vuonna 1991. Vuoden 1999 alusta voimaan tulleen Yleisradio Oy:stä annetun lain (1380/1993) 7 §:n 4 kohdan mukaisesti yleisradiotoiminnan tulee julkisen palvelun erityisenä tehtävänä kohdella ohjelmatoiminnassaan yhtäläisin perustein suomen- ja ruotsinkielisiä kansalaisia ja tuottaa palveluja saamen, romanin ja viittomakielellä sekä soveltuvin osin myös maan muille kieliryhmille.

Ortodoksisesta kirkkokunnasta annettua lakia (521/1969) vuonna 1998 muutettaessa siihen lisättiin uusi 81 a §, jonka mukaan kirkkokunnan virkakieli on suomi. Jokaisella on oikeus saada virkatodistukset omalla kielellään, joko suomeksi tai ruotsiksi. Saamen kielen käyttämisestä kirkkokunnan ja seurakunnan viranomaisissa säädetään mainitun pykälän 2 momentin mukaan erikseen. Lakiin samassa yhteydessä lisätyn 81 b §:n mukaan julkisten jumalanpalvelusten kieli on suomi. Julkisia jumalanpalveluksia ja muita kirkkollisia toimituksia voidaan hiippakunnan piispan ohjeiden mukaisesti mahdollisuuksien mukaan toimittaa myös muilla kielillä.

Yhdistyslain (503/1989) 9 §:n mukaan yhdistys voi olla vain suomen- tai ruotsinkielinen. Yhdistyksen perustamiskirja, säännöt, pöytäkirja ja muut asiakirjat voivat olla suomen- tai ruotsinkielisiä. Yhdistyksellä voi kyllä yhdistyslain 9 §:n 2 momentin mukaan olla saamenkielinen nimi. Yhdistyslain 50 §:n 2 momentin mukaan tällaisen yhdistyksen nimeen lisätään sanat ”registrerejuvvon searvi” tai niiden lyhenne ”rs”. Kyseiset sanat ovat pohjoissaamen kieltä. Yhdistyslain mukaan tässä yhteydessä ei ole mahdollista käyttää inarinsaamen tai koltansaamen kieltä.

Rehulain (396/1998) 25 §:n 3 momentissa, siemenkauppalain (728/2000) 18 §:n 3 momentissa ja taimiaineistolain (1205/1994) 7 b §:n 3 momentissa on toinen toisiaan vastavia kielellisiä säännöksiä. Niiden mukaan valtuutetun tarkastajan ja näytteenottajan on tarkastusta tai näytteenottoa suorittaessaan

kiinnitettävä huomiota siihen, että toiminnan harjoittaja tai elinkeinonharjoittaja taikka taimiaineiston toimittaja voi esittää hänelle omat näkemyksensä äidinkielellään suomeksi, ruotsiksi tai saameksi. Jos asianomainen ei osaa kielilain mukaan käytettävää kieltä, tarkastajan tai näytteenottajan on huolehdittava siitä, että tarkastus tai näytteenotto toimitetaan huolehtimalla hallintolain mukaisesti tarvittavasta tulkkauksesta tai kääntämisestä.

Työvoimapalveluasetuksen (1251/1993) 6 §:n mukaan työvoimapalveluja annettaessa on otettava huomioon saamenkielisen väestön tarpeet.

Lasten päivähoidosta annetun lain (36/1973) 11 §:n 2 momentissa säädetään kunnan velvollisuudeksi huolehtia siitä, että lasten päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielenä olevalla saamen kielellä. Säännöstä täydentää lasten päivähoidosta annettu asetus (239/1973). Asetukseen lisättiin vuonna 1994 uusi 1 a §, jonka mukaan lasten päivähoidon kasvatustavoitteisiin kuuluu muun muassa saamelaisten lasten oman kielen ja kulttuurin tukeminen yhteistyössä kyseisen kulttuurin edustajien kanssa.

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (785/1992) 3 §:n 3 momentin mukaan potilaan äidinkieli, hänen yksilölliset tarpeensa ja kulttuurinsa on mahdollisuuksien mukaan otettava hänen hoidossaan ja kohtelussaan huomioon. Lain 5 §:n 2 momentin mukaan terveydenhuollon ammattihenkilöstön on annettava potilaalle selvitys siten, että tämä riittävästi ymmärtää sen sisällön. Jos terveydenhuollon ammattihenkilö ei osaa potilaan käyttämää kieltä, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkkauksesta, tarpeen mukaan myös saamen kielelle.

Erikoissairaanhoitolain (1062/1989) 35 §:n mukaan sairaanhoidon järjestämisessä on kiinnitettävä erityistä huomiota potilaan hoidon järjestämiseen hänen omalla äidinkielellään. Lain 18 §:n mukaan erikielisiä ja kaksikielisiä kuntia käsittävässä sairaanhoitopiirissä on lautakunta, jonka tehtävänä on kehittää ja yhteensovittaa piirin kielellisen vähemmistön erikoissairaanhoitoa sekä vähemmistön kielellä annettavaa terveydenhuoltohenkilökunnan koulutusta. Lautakunnan jäseniksi on valittava sairaanhoitopiiriin vähemmistökielisiä kuntia ja kaksikielisten

kuntien vähemmistökielistä väestöä edustavia henkilöitä. Lain 21 §:n 1 momentin mukaan erikielisiä ja kaksikielisiä kuntia käsitävässä sairaanhoitopiirissä on vähemmistökielisen lautakunnan alainen osavastuualue kielellisen vähemmistön erikoissairaanhoitopalvelujen ja vähemmistön kielellä annettavan terveydenhuoltohenkilökunnan koulutuksen kehittämiseksi ja yhteensovittamiseksi. Vähemmistökieliseen osavastuualueeseen kuuluvat sairaanhoitopiirin kaksikieliset kunnat sekä ne kunnat, joiden kielenä on sairaanhoitopiirin asukkaiden vähemmistön kieli. Lain 21 §:n 3 momentin mukaan vähemmistökielillä osavastuualueella toimivissa johtokunnissa on vähemmistökielinen jaosto, jonka jäsenten tulee edustaa sairaanhoitopiirin kielellistä vähemmistöä. Lain 18 ja 21 §:n säännöksissä ei ole kuitenkaan otettu huomioon saamenkielistä väestöä, sillä erikielisillä ja kaksikielisillä kunnilla tarkoitetaan kielilain mukaan suomen- ja ruotsinkielisiä sekä suomen- tai ruotsinkielisiä kuntia. Vähemmistökielillä tarkoitetaan tässä yhteydessä kunnan väestön kielellisestä jakaumasta riippuen joko ruotsin tai suomen kieltä.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (812/2000) 4 §:n 2 momentin mukaan sosiaalihuoltoa toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkieltänsä ja kulttuuritaustansa. Tämän perusteella on luonnollisesti otettava huomioon myös saamenkielisen asiakkaan äidinkieli ja kulttuuritausta, vaikka säännöksessä ei saamen kieltä mainitakaan.

Vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista annetun lain (380/1987) 7 §:n mukaan vammaista henkilöä on palveltava ja palveluja järjestettävä ottaen huomioon hänen äidinkieltänsä.

Sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä saamenkielisen asiakkaan ja potilaan asema on otettu huomioon huomattavasti heikommin kuin muussa lainsäädännössä. Saamelaisella asiakkaalla ja potilaalla on kuitenkin oikeus käyttää omaa kieltään saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain perusteella niissä kuntien ja valtion viranomaisissa, joihin lakia sovelletaan.

2.2. Kansainvälinen kehitys ja ulkomaisen lainsäädäntö

2.2.1. Suomen kansainväliset velvoitteet

Kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa vähemmistökielten aseman turvaaminen ei ole perinteisesti ollut keskeisessä asemassa. Yhdistyneiden Kansakuntien piirissä hyväksytyissä ihmisoikeussopimuksissa on kyllä eräitä määräyksiä, jotka vaikuttavat vähemmistökielten aseman turvaamiseksi varsinkin rikosasioiden käsittelyn yhteydessä, mutta käytännössä niiden merkitys on jäänyt vähäiseksi.

Vasta viime vuosina vähemmistökielten asema on noussut merkittävämmiin esille. Euroopan neuvostossa on valmisteltu kaksi vähemmistökielten kannalta tärkeää sopimusasiakirjaa. Vuonna 1995 hyväksyttiin kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus, joka tuli voimaan Suomessa 1 päivänä helmikuuta 1998. Euroopan neuvoston alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja puolestaan hyväksyttiin vuonna 1992, ja se tuli voimaan Suomessa 1 päivänä maaliskuuta 1998.

Puiteyleissopimuksen 5 artiklan 1 kohdan mukaan sopimuspuolet sitoutuvat edistämään olosuhteita, jotka ovat tarpeellisia, jotta kansallisiin vähemmistöihin kuuluvat henkilöt voivat ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan sekä säilyttää identiteettinsä oleelliset perustekijät, nimittäin heidän uskontonsa, kieltänsä, perinnäistapansa ja kulttuuriperintönsä. Sopimuksen 9 artiklan 3 kohdan mukaan radio- ja televisiolähe tyksiä koskevassa lainsäädännössä sopimuspuolet mahdollisuuksien mukaan takaavat, että kansallisiin vähemmistöihin kuuluville henkilöille suodaan mahdollisuus omien viestintävälineiden perustamiseen ja käyttöön.

Puiteyleissopimuksen 10 artiklan 2 kohdassa määrätään, että alueilla, joilla asuu perinteisesti tai huomattava määrä kansallisiin vähemmistöihin kuuluvia henkilöitä, sopimuspuolet pyrkivät mahdollisuuksien mukaan varmistamaan olosuhteet, joissa vähemmistökieltä voitaisiin käyttää heidän ja hallintoviranomaisten välisissä suhteissa, mikäli he sitä vaativat ja tällainen vaatimus vastaa to-

dellista tarvetta.

Puiteyleissopimuksen 11 artikla koskee vähemmistökielisten suku- ja etunimien käytön turvaamista sekä vähemmistökielisten paikannimien käyttöä. Sopimuksen 12 artiklassa veloitetaan vaalimaan vähemmistöjen kulttuuria, historiaa, kieltä ja uskontoa opetuksessa ja tutkimuksessa.

Puiteyleissopimuksen 14 artiklassa tunnustetaan, että jokaisella kansalliseen vähemmistöön kuuluvalla henkilöllä on oikeus oppia vähemmistökieltään.

Puiteyleissopimuksen noudattamista valvoo Euroopan neuvoston ministerikomitea sopimusvaltioiden määräajoin antamien raporttien kautta. Ministerikomiteaa avustaa neuvoa-antava komitea, joka on vuonna 2000 antanut Suomen hallitukselle päätelmät ja suositukset sopimuksen täytäntöönpanosta Suomen vuonna 1999 antaman ensimmäisen määräaikaisraportin tietojen ja muualta hankittujen tietojen perusteella. Päätelmien ja suositusten mukaan nykyinen saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annettu laki täyttää lähtökohtaisesti puiteyleissopimuksen vaatimukset, mutta lain täytäntöönpanossa on ilmennyt ongelmia. Neuvoa-antava komitea suosittelee, että saamenkielistä joukkotiedotusta tulisi kehittää. Neuvoa-antava komitea on tehnyt yleisen havainnon siitä, ettei Suomen kouluissa annettavaan opetukseen sisälly riittävästi tietoa vähemmistöistä ja heidän kulttuuristaan.

Vähemmistökieliperuskirja poikkeaa rakenteeltaan muista ihmisoikeussopimuksista. Siinä sopijapuolet voivat tiettyjen yleisesti velvoittavien säännösten lisäksi valita sopimuksessa ilmaistuin rajoituksin ne säännökset, joihin ne sitoutuvat. Sopimusvaltiot antavat Euroopan neuvoston ministerikomitealle kolmen vuoden välein raportteja. Ajatuksena on, että sopimusvaltiot hiljalleen sitoutuvat yhä vaativimpiin sopimusmääräyksiin.

Suomi on ilmoittanut soveltavansa vähemmistökieliperuskirjaa ruotsin kieleen maassa vähemmän puhuttuna virallisena kielinä ja saamen kieleen alueellisena vähemmistökielenä. Kaikkia sopimusvaltioita velvoittaa sopimuksen 7 artikla, jossa säädetään ne perusteet, joihin vähemmistökieliä koskevan politiikan tulee perustua. Siinä todetaan muun muassa, että vähemmistökielen

maantieteellistä aluetta kunnioitetaan sen varmistamiseksi, että olemassa olevat tai uudet hallinnolliset rajat eivät muodosta estettä kielen edistämiseksi, ja että vähemmistökielialueilla järjestetään muillekin kuin vähemmistökieltä käyttäville mahdollisuus oppia halutessaan kyseistä kieltä. Artiklassa ovat lisäksi syrjintäkieltoa ja positiivista syrjintää sekä eri kieliryhmien keskinäisen yhteisymmärryksen edistämistä koskevat määräykset.

Koulutuksen osalta (8 artikla) Suomi on valinnut vähemmistökieliperuskirjasta saamen kieleen soveltuviksi vaativuudeltaan tiukimmat määräykset lukuun ottamatta määräyksiä ammattiopetuksesta, korkeakouluopetuksesta sekä aikuiskasvatuksesta ja täydennyskoulutuksesta saamen kielellä.

Myös oikeusviranomaisia koskevasta peruskirjan 9 artiklasta Suomi on valinnut saamen kieltä koskeviksi lähes tiukimmat velvoitteet. Suomi ei ole kuitenkaan sitoutunut määräykseen, jonka mukaan tuomioistuinten tulisi käyttää oikeudenkäynnissä asianosaisen pyynnöstä saamen kieltä. Peruskirjan 9 artiklan 2 kohdassa Suomi on sitoutunut siihen, että se ei kiellä kotimaassa laadittujen oikeudellisten asiakirjojen pätevyyttä vain sillä perusteella, että ne on laadittu saamen kielellä. Artiklan 3 kohdassa Suomi on sitoutunut pitämään saatavilla saamen kielellä tärkeimmät lakitekstit ja erityisesti näiden kielten käyttäjiä koskevat tekstit.

Vähemmistökieliperuskirjan 10 artikla koskee hallintoviranomaisia ja julkisia palveluita. Artiklan 1 kohdassa Suomi on sitoutunut siihen, että saamen kieltä käyttävät henkilöt voivat jättää kirjallisia ja suullisia hakemuksia viranomaisille ja saada niihin vastauksia tällä kielellä. Sen sijaan Suomi ei ole sitoutunut siihen, että hallinnolliset viranomaiset tai yleisön kanssa yhteydessä olevat viranomaiset käyttävät saamen kieltä asioissaan henkilöiden kanssa, jotka ottavat heihin yhteyttä tällä kielellä. Tämän artiklan määräysten täytäntöönpanossa Suomi on sitoutunut käännösten ja tulkkauksen järjestämiseen sekä saamen kielen taitoisten virkamiesten ja muiden julkisella sektorilla työskentelevien henkilöiden palkkaamiseen ja tarvittaessa kielikoulutuksen antamiseen.

Joukkoviestimiä koskevassa peruskirjan 11 artiklassa Suomi on sitoutunut huolehtimaan riittävästi saamenkielisten radio- ja televisio-ohjelmien lähettämisestä sekä sitoutunut perustamaan ainakin yhden saamenkielisen radioaseman

Kulttuuritoimintaa ja -palveluja koskevassa peruskirjan 12 artiklassa Suomi on sitoutunut kaikkiin sopimusmääräyksiin, muun muassa edistämään toimenpiteitä, joiden avulla voidaan varmistaa, että kulttuuritoiminnasta vastuussa olevilla elimillä on palveluksessaan henkilöstöä, joka hallitsee sekä saamen kielen että muun väestön käyttämän kielen tai kielet.

Talous- ja yhteiskuntaelämää koskevassa peruskirjan 13 artiklassa Suomi on sitoutunut muun muassa varmistamaan, että sosiaalialan hoitolaitoksissa, kuten sairaaloissa, vanhainkodeissa ja hoitoloissa, on mahdollisuudet vastaanottaa ja hoitaa sairauden tai vanhuuden johdosta tai muusta syystä hoitoa tarvitsevia saamen kieltä käyttäviä henkilöitä heidän omalla kielellään.

Peruskirjan 14 artikla koskee yhteyksiä valtakunnan rajojen yli. Suomi on sitoutunut sen mukaisesti edistämään saamenkielistä yhteydenpitoa yli valtakunnan rajojen, erityisesti niiden alueellisten tai paikallisten viranomaisten välillä, joiden alueella käytetään samaa kieltä.

Vähemmistökieliperuskirjan täytäntöönpanon valvonta kuuluu Euroopan neuvoston ministerikomitealle, jota avustaa asiantuntijakomitea. Suomi on antanut ensimmäisen peruskirjan täytäntöönpanoa koskevan määräaikaisraporttinsa joulukuussa 1999. Euroopan neuvoston ministerikomitea on hyväksynyt 19 päivänä syyskuuta 2001 ensimmäiset alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan täytäntöönpanoa koskevat suosituksensa. Ministerikomitea suosittelee Suomelle, että hallitus ryhtyy välittömiin toimenpiteisiin saamen kielen vahvistamiseksi opetuksessa sekä erityisiin toimenpiteisiin, jotta inarinsaamen- ja kolntansaamenkielisen opettajakoulutuksen ja opetusmateriaalin saatavuus turvattaisiin. Myös saamen kielen näkyvyyttä eri tiedotusvälineissä tulee suosituksen mukaan lisätä erityisesti kannustamalla konkreettisin toimenpitein saamenkielisten sanomalehtien pe-

rustamista. Ministerikomitea suosittelee hallitusta lisäksi vaikuttamaan niihin olosuhteisiin, jotka edistäisivät saamen kielen käyttämistä oikeus- ja hallintoviranomaisissa saamelaisien kotiseutualueella muun muassa vahvistamalla näiden viranomaisten saamen kielen taitoa. Hallituksen tulee lisäksi taata, että kansalaisilla olisi halutessaan mahdollisuus saada saamenkielisiä terveys- ja sosiaalipalveluja. Suomelle annetut suositukset perustuvat määräaikaisraportissa ministerikomitealle annettuihin tietoihin ja komitean hankkimiin muihin tietoihin. Ministerikomitea on marraskuussa 2001 suositellut, että Suomi ottaisi asianmukaisesti huomioon neuvoston antavan komitean kommentit.

Suomen ja EU:n välisen liittymissopimuksen pöytäkirjassa n:o 3 saamelaisista (SopS 103/1994) osapuolet tunnustavat Suomella kansallisen ja kansainvälisen oikeuden nojalla olevat velvoitteet ja sitoumukset saamelaisiin nähden ja ottavat huomioon erityisesti, että Suomi on sitoutunut saamelaisien elinkeinojen, kielen, kulttuurin ja elämäntavan säilyttämiseen ja kehittämiseen.

Kesällä 2002 saamen kieli on päätetty ottaa mukaan EU:n komission vakavasti uhanalaisten kielten ohjelmaan. Saamen kielen lisäksi näihin kieliin kuuluvat muun muassa friisi ja iiri. Tämän EBLUL (European Bureau for Lesser Used Languages) -ohjelman kautta voi saada rahoitusta uhanalaisten kielten toiminnalle.

2.2.2. Sääntely Ruotsissa ja Norjassa

Ruotsi

Saamen kieltä koskeva perustuslain tasoinen sääntely rajoittuu Ruotsissa perustuslain 2 §:ään, jonka mukaan etnisten, kielellisten ja uskonnollisten vähemmistöjen mahdollisuuksia ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan ja keskinäistä yhteiskunnallista kanssakäymistään tulee edistää.

Huhtikuun 1 päivänä 2000 Ruotsissa tuli voimaan laki saamen kielen käyttämisestä hallintoviranomaisissa ja tuomioistuimissa (lag om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar). Lailla on perustettu erityinen saamen kielen hallintoalue (förvaltningsområdet), johon kuuluvat

Arjeplogin, Jällivaaran, Jokkmokkin ja Kuirunan kunnat. Lakia sovelletaan kaikkiin valtion ja kuntien alueellisiin ja paikallisiin hallintoviranomaisiin, joiden virka-alue on kokonaan tai osittain hallintoalueella. Hallintoalueen ulkopuolella lakia sovelletaan lisäksi lääninoikeuksiin ja käräjäoikeuksiin sekä kiinteistö-, ympäristö- ja meriasioita käsitteleviin tuomioistuimiin, joiden tuomiopiiri kokonaan tai osittain kattaa hallintoalueen. Lisäksi lakia sovelletaan niihin tuomioistuimiin, jotka muutoksenhakutuomioistuimina käsittelevät edellä mainituissa viranomaisissa ja tuomioistuimissa vireille tulleita asioita.

Saamen kielen hallintoalue ei kata Ruotsin koko saamelaisaluetta, joka ulottuu etelään aina Taalainmaalle saakka. Neljä pohjoista kuntaa muodostavat Ruotsin saamelaisen ydinalueen, jolla väestön kokonaismäärään nähden asuu eniten saamelaisia. Saamelaiset ovat silti vähemmistönä kaikissa hallintoalueen kunnissa. Kansallisesti Ruotsissa ei ole ollut virallista kieltä, mutta perinteisesti ruotsi on ollut maan kansalliskieli. Hallintoalueella saamen kieltä voidaan tosiasiallisesti pitää yhtä virallisena kielenä kuin ruotsin kieltä. Ehdotuksessa ruotsin kieltä koskevaksi laiksi vuodelta 2002 (SOU 2002:27) ehdotetaan kuitenkin säädettäväksi, että ruotsi on maan pääkieli ja virallinen kieli kansainvälisissä yhteyksissä.

Lain turvaamat kielelliset oikeudet kuuluvat kaikille kansallisuudesta, kansalaisuudesta ja asuinpaikasta riippumatta. Saamen kielen käyttämisen edellytyksenä ei ole saamelaisuus eikä lakiin sisälly erityistä saamelaismääritelmää. Saamen kieltä saavat käyttää myös yhdistykset, yhtiöt ja muut yhteisöt. Lain sanamuodossa käytetyllä ilmaisulla saamen kieli tarkoitetaan kaikkia hallintoalueella puhuttuja saamen kieliä eli eteläsaamea, luulajansaamea ja pohjoissaamea.

Lain mukaan yksityishenkilöllä on oikeus käyttää itseään koskevassa asiassa saamen kieltä asioidessaan suullisesti tai kirjallisesti hallintoviranomaisessa. Edellytyksenä on, että kyseessä on hallintoasia. Asian on lisäksi jotenkin liitettävä hallintoalueeseen. Kriteereinä voidaan käyttää esimerkiksi henkilön asuin- tai oleskelupaikkaa, kiinteistön sijaintipaikkaa tai toiminnan harjoittamispaikkaa.

Yksityishenkilöiden lisäksi saamen kieltä saavat käyttää viranomaisissa myös yhdistykset, yhtiöt ja muut yhteisöt.

Käytettäessä saamen kieltä hallintoviranomaisella on velvollisuus antaa suullisesti vastaus saamen kielellä. Annettaessa kirjallista päätöstä hallintoasiassa on päätökseen liitettävä saameksi ilmoitus siitä, että koko päätös voidaan pyynnöstä kääntää suullisesti saamen kielelle. Viranomaisen on muutoinkin pyrittävä järjestämään saamenkielisille asiakkaille palvelua saamen kielellä.

Hallitus voi erityisistä syistä antaa hallituksen alaiselle valtion viranomaiselle oikeuden poiketa saamen kielen käyttämistä hallintoviranomaisissa koskevista säännöksistä. Erityinen syy voi olla esimerkiksi se, että viranomaisen toiminnassaan on hyvin vähän tekemisissä yleisön kanssa. Erityisistä syistä voidaan samanlainen poikkeus myöntää myös maakuntavaltuustolle ja kunnanvaltuustolle kunnallisissa asioissa. Hallituksen esityksen mukaan mahdollisuutta säätää poikkeuksia tulee käyttää rajoitetusti, jotta lain tarkoitusta ei vesitettäisi.

Oikeus käyttää saamen kieltä tuomioistuimessa tarkoittaa sitä, että asianosaisella tai asianosaisen edustajalla on oikeus puhua saamen kieltä, jättää oikeudenkäyntikirjelmia ja kirjallisia todisteita saamen kielellä sekä saada ruotsiksi kirjoitetuista asiakirjoista suullinen käännös saamen kielelle. Tuomioistuimen on huolehdittava sille jätettyjen saamenkielisten asiakirjojen kääntämisestä ruotsin kielelle, ellei se ole ilmeisen tarpeetonta. Jos saamen kieltä käytetään asian suullisessa käsittelyssä, on käytettävä tulkkausta. Kaikki lain nojalla tapahtuva tulkkaus ja kääntäminen tapahtuu viranomaisen tai tuomioistuimen kustannuksella.

Saamen kielen käyttämistä tuomioistuimessa on pyydettyä viimeistään siinä vaiheessa, kun asianosainen ensimmäisen kerran lausuu jotakin asiassa. Jos saamen kielen käyttämistä pyydetään myöhemmässä vaiheessa, oikeus voi kieltäytyä hyväksymästä saamen kielen käyttämisestä. Ennen sitäkin esitetty pyyntö voidaan evätä, jos on ilmeistä, että sen tarkoitus on epäasiallinen, kuten esimerkiksi vain oikeudenkäynnin tarkoituksellinen pitkittäminen. Oikeus käyttää saa-

men kieltä tuomioistuimissa ei koske ylimääräistä muutoksenhakua.

Lakiin sisältyvät erityiset säännökset saamen kielen käyttämisestä päivähoitossa, esikoulussa sekä vanhustenhuollossa. Lapsen huoltajan pyynnöstä hallintoalueella sijaitsevan kunnan on annettava mahdollisuus sellaiseen esikoulupaikkaan, jossa koko toiminta tai osa toiminnasta tapahtuu saamen kielellä. Hallintoalueella sijaitsevan kunnan on lisäksi tarjottava sitä pyytävälle mahdollisuus saada vanhustenhuollon palveluita kokonaan tai osittain saamen kielellä.

Laissa ei ole asetettu vaatimuksia virkamiesten saamen kielen taidolle. Saamen kielen käyttämisen tulee kuitenkin ensisijaisesti tapahtua käyttämällä saamen kieltä osaavia virkamiehiä. Tulkkaukseen ja kääntämiseen tulee turvautua vasta, jos tämä ei ole mahdollista. Saamenkielisen palvelun käytännön toteuttamiseen liittyy säännös, jonka mukaan hallintoviranomainen saa ennalta määrätä erityisiä aikoja ja paikkoja saamenkielisten asiakkaiden vierailuja ja puhelimitse tapahtuvia yhteydenottoja varten.

Hallituksen esityksen mukaan Ruotsin valtion tulee myöntää saamen, suomen ja meän kielen käyttämisestä annettujen lakien aiheuttamiin kustannuksiin kunnille ja maakäräjille 6 miljoonaa kruunua ja tuomioistuimille 1 miljoonaa kruunua vuosittain.

Saamen kielen käyttämisestä annetun lain säätämisen jälkeen Ruotsi katsoo lainsäädäntönsä saamelaisväestön osalta täyttävän Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen ja alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan vaatimukset.

Norja

Saamelaisia ja saamen kieltä koskevan lainsäädännön perustana on vuodelta 1988 oleva perustuslain 110 a §, jonka mukaan valtion viranomaisten velvollisuutena on luoda olosuhteet sellaisiksi, että saamelainen kansanryhmä voi ylläpitää ja kehittää kieltään, kulttuuriaan ja yhteiskunnallista elämäänsä.

Vuonna 1987 Norjassa tuli voimaan saamelaislaki (Lov om Sametinget og andre sa-

miske rettsforhold). Saamelaislain tarkoituksena on järjestää olosuhteet, joissa saamelainen kansanryhmä voi turvata ja kehittää omaa kieltään, kulttuuriaan ja yhteiskuntaelämäänsä. Lain 3 lukuun lisättiin vuonna 1990 säännökset saamen kielestä (lov om endring i sameloven av 12. juni 1987 nr. 56, grunnskoleloven av 13. juni 1969 nr. 24 og domstolloven av 13. august 1915 nr. 5). Luvun säännöksiä on sovellettava alueella, jota kutsutaan saamen kielen hallintoalueeksi (Forvaltningsområde for samisk språk). Siihen kuuluvat Karasjoen, Koutokeinon, Porsangerin, Tanan ja Uuniemen kunnat Finnmarkin läänissä sekä Kåfjordin kunta Tromssan läänissä. Näissä kunnissa saamelaislain säännöksiä saamen kielestä sovelletaan paikallisiin ja alueellisiin julkisiin viranomaisiin. Hallintoalueen ulkopuolella lain tiettyjä pykälä on sovellettava Finnmarkin ja Tromssan läänien vankiloissa. Norjan valtiokirkon hallintoalueella sijaitsevia seurakuntia koskee lisäksi säännös, jonka mukaan jokaisella on näissä seurakunnissa oikeus saada yksilöllisiä kirkollisia palveluksia saamen kielellä.

Saamen kielen hallintoalue ei kata Norjan koko saamelaisaluetta, vaan ainoastaan saamelaisväestön keskeisimmät perinteiset asuinalueet. Saamenkieliset ovat enemmistönä neljässä hallintoalueen kunnassa. Hallintoalueella puhutaan vain pohjoissaamen kieltä. Siten monet saamen kieltä koskevat saamelaislain pykälät koskevat käytännössä vain pohjoissaamen kieltä. Hallintoalueella lain turvaamat kielelliset oikeudet kuuluvat toisaalta kaikille pohjoissaamea puhuville asuinpaikasta, kansalaisuudesta ja kansallisuudesta riippumatta. Lain sanamuodon mukaan edellytyksenä ei ole edes saamen kieltä käyttävän saamelaisuus. Ne saamelaislain säännökset, jotka ovat voimassa koko Norjassa, koskevat kuitenkin kaikkia Norjassa puhuttuja saamen kieliä. Tällaisia ovat esimerkiksi säännös, jonka mukaan jokaisella on oikeus saada opetusta saamen kielessä. Tällä on Norjan saamelaisväestölle käytännön merkitystä, sillä jo pelkästään kolmessa kaupungissa asuu lähes saman verran saamelaisia kuin koko Suomessa: Bodössä asuu noin 1 000, Oslolla yli 5 000 ja Tromssassa noin 1 000 saamelaista.

Hallintoalueella saamen kieli ja norjan kieli ovat 1 luvun 5 §:n mukaan yhdenvertaisia kieliä. Kielten yhdenvertaisuuden konkreettinen sisältö määräytyy saamelaislain 3 luvun säännösten perusteella. Norjan perustuslaissa ei ole säännöksiä maan virallisista kielistä. Valtion virkaan voidaan kuitenkin perustuslain 92 §:n mukaan nimittää vain henkilö, joka puhuu maan kieltä (landets språk). Saamen kielen hallintoalueella voidaan maan kielenä perustuslaissa tarkoitettussa mielessä pitää myös saamen kieltä. Virallisissa yhteyksissä Norjan virallisiksi kieliksi ja kansalliskieliksi on kutsuttu norjan kielen kahta murretta bokmälja ja nynorskkaa sekä saamen kieltä.

Saamen kielen virallistamisen tarkoituksena on lainvalmistelutöiden mukaan muun muassa vahvistaa saamelaisten identiteettiä ja lisätä heidän kiinnostustaan oman kielensä säilyttämiseen ja kehittämiseen sekä lisätä saamen kielen ja saamenkielisen kulttuuriperinnön yleistä arvostusta. Saamelaislain tavoitteena on paitsi saamen kielen, niin myös saamelaisten kulttuurin ja yhteiskuntaelämän turvaaminen. Norjan hallituksen ilmaiseman näkemyksen mukaan saamelaislain eräänä tavoitteena on saavuttaa hallintoalueella todellinen yhdenvertaisuus saamelaisen kulttuurin ja muun norjalaisessa yhteiskunnassa esiintyvän kulttuurin välillä. Tähän kuuluu olennaisena osana myös kielten yhdenvertaisuus.

Lain 3 luvun 1 §:ssä määritellään viranomaiset, joihin lakia sovelletaan. Paikallisilla viranomaisilla tarkoitetaan kaikkia kuntien, kuntainliittojen ja valtion viranomaisia, joiden virka-alueena on hallintoalueen kunta tai osa hallintoalueen kunnasta. Alueellisilla viranomaisilla tarkoitetaan kaikkia kuntainliittojen ja valtion viranomaisia, joiden virka-alue kattaa kokonaan tai osittain useita kuntia hallintoalueella. Saamelaislakia ei kuitenkaan sovelleta viranomaisiin, joiden virka-alueena on koko maa.

Lain 3 luvun 2 §:n mukaan lait ja määräykset, joilla on suuri merkitys saamelaisille tai osalle saamelaisväestöä, on käännettävä saameksi. Hallintoalueella väestölle tai osalle väestöä tarkoitettut ilmoitukset ja tiedotukset on annettava saamen ja norjan kielellä. Paikallisten ja alueellisten julkisten viran-

omaisten hallintoalueella käyttämiä lomakkeita on oltava saatavilla saamen ja norjan kielellä.

Lain 3 luvun 3 §:n mukaan sillä, joka suullisesti tai kirjallisesti ottaa yhteyttä saamen kielen hallintoalueella sijaitsevaan paikalliseen julkiseen viranomaiseen, on oikeus saada vastaus saamen kielellä. Jos virkamies suorittaa virkatehtävää virkapaikkansa ulkopuolella, ei tämän tarvitse antaa suullista vastausta saamen kielellä. Sillä, joka ottaa kirjallisesti yhteyttä hallintoalueella sijaitsevaan alueelliseen julkiseen viranomaiseen, on oikeus saada vastaus saamen kielellä.

Lain 3 luvun 4 §:ään sisältyy säännöksenä niin sanottu laajennettu oikeus käyttää saamen kieltä oikeuslaitoksessa (Utvidet rett til bruk av samisk i rettsvesenet). Se koskee niitä tuomioistuimia, joiden tuomiopiiri kokonaan tai osittain kattaa saamen kielen hallintoalueen. Näissä tuomioistuimissa 3 luvun säännöksiä on noudatettava kaikissa tuomioistuimissa käsiteltävissä asioissa. Lain mukaan jokaisella on oikeus käyttää saamen kieltä ottaessaan kirjallisesti yhteyttä tuomioistuimeen. Oikeudenkäyntiasiakirjat liitteenä ja kirjalliset todisteet saadaan toimittaa tuomioistuimeen saamen kielellä. Tuomioistuimen on huolehdittava oikeudelle jätettyjen saamenkielisten asiakirjojen kääntämisestä, mutta vastapuolen suostumuksella kääntämisestä voidaan luopua. Asianosaisen vaatimuksesta tuomioistuimen on huolehdittava norjankielisten oikeudenkäyntipöytäkirjojen kääntämisestä saamen kielelle. Pyyntö norjankielisten asiakirjojen kääntämistä saamen kielelle voidaan tehdä missä tahansa asian käsittelyn vaiheessa. Jokaisella on oikeus puhua saamen kieltä tuomioistuimessa aina, kun suullinen asiointi oikeudenkäyntimenettelyä koskevien säännösten mukaan on mahdollista. Asianosaisen vaatimuksesta oikeuden puheenjohtaja voi määrätä, että oikeudenkäyntikielenä (forhandlingsspråk) käytetään saamen kieltä. Jos joku oikeudenkäynnissä mukana oleva ei osaa saamen kieltä, on toimitettava tulkkaus norjan kielelle. Suullisen käsittelyn tapahtuessa saamen kielellä oikeuden puheenjohtaja voi asianosaisen vaatimuksesta määrätä, että myös oikeudenkäyntipöytäkirja on kirjoitettava saamen kielellä. Tuomioistuimen on silloin huolehdittava

pöytäkirjan kääntämisestä norjan kielelle. Jokaisella on lisäksi oikeus puhua saamen kieltä poliisi- ja rikosilmoituksissa ja tehdä saameksi rikosilmoituksia ja tyytymättömyyden ilmoituksia niissä poliisi- ja syyttäväviranomaisissa, joiden virka-alue kokonaan tai osittain kattaa saamen kielen hallintoalueen. Lain 3 luvun 4 §:n mukaan jokaisella vankilaan suljetulla on oikeus käyttää saamen kieltä tehdessään suullisia valituksia vankilaviranomaiselle sekä puhua saamen kieltä toisten vankien ja omaistensa kanssa. Tämä oikeus on voimassa hallintoalueen ulkopuolellakin kaikissa Finnmarkin ja Tromssan läänien alueella olevissa vankiloissa.

Lain 3 luvun 5 §:n mukaan jokaisella on saamen kielen hallintoalueella oikeus saada saamenkielistä palvelua paikallisissa ja alueellisissa julkisissa terveydenhoito- ja sosiaalialan laitoksissa (Utvidet rett til bruk av samisk i helse- og sosialsektoren). Sillä, joka haluaa näissä laitoksissa asioidessaan käyttää saamen kieltä, on oikeus saada palvelua saamen kielellä. Vastaava oikeus on vangeilla kaikissa Finnmarkin ja Tromssan läänien alueella olevissa vankiloissa.

Lain 3 luvun 6 §:n mukaan jokaisella on hallintoalueella sijaitsevista Norjan kirkon seurakunnissa oikeus saada yksilöllisiä kirkollisia palveluksia saamen kielellä. Käsitettä kirkollinen palvelus tulkitaan tässä yhteydessä laajasti.

Lain 3 luvun 7 §:n mukaan hallintoalueella paikallisten ja alueellisten julkisten viranomaisten työntekijöillä on oikeus saada palkallista virkavapautta saamen kielen opiskelusta varten, jos virastossa tai laitoksessa tarvitaan saamen kielen taitoista henkilökuntaa. Työnantaja voi liittää virkavapauspäätökseen ehdon, jonka mukaan työntekijän on sitouduttava työskentelemään virkavapauden myöntäneessä virastossa tietyn ajan kielitaidon hankkimisen jälkeen.

Lain 3 luvun 8 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada opetusta saamen kielessä. Lainvalmistelutöiden mukaan säännös on tarkoitettu ensisijaisesti turvaamaan mahdollisuus saada opetusta saamen kielessä niille henkilöille, joilla iän, asuinpaikan tai muun syyn vuoksi ei ole tukenaan muuta siihen oikeuttavaa säännöstä. Sillä ei ole tarkoitus muuttaa saamen kielen opetuksesta perus-

koulussa, lukiossa ja ammattikoulussa annettuja säännöksiä. Peruskoululain (Lov om grunnskolen) mukaan lapsella on pääosin hallintoalueen rajoja noudattavassa saamelaisessa koulupiirissä aina oikeus saada saamen kielen ja saamenkielistä opetusta. Sitä voidaan antaa myös missä tahansa Norjassa saamelaisen koulupiirin ulkopuolella, jos koulussa on vähintään kolme saamenkielistä oppilasta, jotka sitä vaativat. Saamelaislain 3 luvun 8 §:n mukainen oikeus saada opetusta saamen kielessä on niinkään voimassa kaikkialla Norjassa, ja se kuuluu kaikille, myös ei-saamelaisille. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että jokaisella on oikeus saada opiskella saamen kieltä vieraana kielenä tai äidinkielenä voimassa olevien, aikuiskoulutusta koskevien säännösten mukaisesti. Näitä säännöksiä ovat aikuisopetuksesta (Lov om voksenopplering) ja kirjekouluista (Lov om brevskoler) annetut lait ja niiden nojalla annetut asetukset. Saamen kielen opetuksen on oltava hyväksytyyn oppilaitoksen tai yhteisön antamaa. Tällaisessa opetuksessa peruskoulun saamen kielen oppimäärän suorittaneen henkilön opiskelukulut maksetaan täysimääräisesti valtion varoista.

Saamen kielen asemasta kunnan hallinnossa säädetään 3 luvun 9 §:ssä. Sen mukaan kunnanvaltuusto voi päättää, että saamen kieli on kunnan hallinnossa kokonaisuudessaan tai kunnan hallinnon tietyillä alueilla yhdenvertainen norjan kielen kanssa.

Lain 3 luvun 11 §:ään sisältyvät säännökset valittamisesta. Jos lain soveltamisalaan kuuluva viranomainen ei noudata saamen kielen käyttämisestä 3 luvussa annettuja säännöksiä, voi se, jota asia suoraan koskee, valittaa tästä ylemmälle viranomaiselle. Kunnallisen viranomaisen päätöksestä voidaan valittaa lääninhallitukselle (fylkesmann). Asianosaisen lisäksi valitusoikeus on aina myös valtakunnallisilla saamelaisjärjestöillä ja valtakunnallisilla julkisilla elimillä, joilla on saamelaisia tai osaa saamelaisväestöstä koskevia tärkeitä tehtäviä. Tällaisia järjestöjä ja elimiä ovat esimerkiksi Samenes landsforbund ja saamelaiskäräjät. Valitusoikeus koskee myös sellaisia asioita, jotka eivät koske ketään yksityishenkilöä.

Saamelaislaissa ei ole erityisiä säännöksiä virkamiehiltä vaadittavasta saamen kielen

taidosta. Kulttuuriministeriön saamelaislain nojalla antaman säännöksen mukaan kunkin lain soveltamisalaan kuuluvan viranomaisen tulee kohtuullisessa ajassa huolehtia siitä, että viranomaisen palveluksessa on pätevää saamen kielen taitoista henkilökuntaa. Saamelaislain kielisäännösten noudattamista valvovan kulttuuriministeriön näkemyksen mukaan saamen kielen taitoa tulee lain soveltamisalaan kuuluvissa viranomaisissa pitää pätevyysvaatimuksena kaikkiin täytettäviin virkoihin siihen saakka, kunnes viranomaisen on saavuttanut tyydyttävän saamen kielen taidon. Tätä on arvosteltava ottaen huomioon saamelaislain yleiset tavoitteet. Kielten yhdenvertaisuus edellyttää saamen kielen hallintoalueella kaksikielistä hallintoa, jossa on kaksikielisiä virkamiehiä.

Vuonna 1998 Norjan saamelaiskäräjien kieliosasto selvitti laajan kyselyn avulla virkamiesten saamen kielen taitoa kaikkiaan neljässäkymmenessä kahdessa saamelaislain soveltamisalaan kuuluvassa viranomaisessa. Kyselyyn vastasi 35 viranomaista, joissa oli yhteensä 1 482 työntekijää. Heistä 326 eli noin 22 prosenttia oli saamen kielen taitoisia. Saamen kielen hallintoalueella sijaitsevissa virastoissa saamen kielen taitoisia työntekijöitä on todellisuudessa enemmän kuin 22 prosenttia, sillä mainitussa kyselyssä oli mukana hallintoalueen ulkopuolella sijaitsevia suuria yksiköitä, joissa vain muutama työntekijä osasi saamen kieltä. Esimerkiksi Tromssan yliopiston 350 työntekijästä vain 4 osasi saamea. Merkillepantavaa on saamen kielen taitoisten virkamiesten suuri osuus poliisi- ja syyttäväviranomaisissa. Kyselyyn vastanneissa Karasjoen, Koutokeinin, Tanan ja Uuniemen nimismiespiireissä vain 34 prosenttia virkamiehistä ei ymmärtänyt saamen kieltä. Jokaisesta edellä mainitusta nimismiespiiristä löytyi virkamiehiä, jotka osaavat sekä puhua että kirjoittaa saamen kieltä. Saamen kielen hallintoalueella on myös useita saamen kielen taitoisia nimismiehiä. Tulkauksesta ja kääntämisestä ei silti olla Norjassakaan päästy kokonaan eroon. Hallintoalueelta löytyy myös viranomaisia, joissa ei ole saamen kieltä osaavia virkamiehiä. Myös lain noudattamisessa ja sen 3 luvun määräysten tuntemuksessa havaittiin puutteita.

Kaikista saamelaislain kielisäännösten

kunnille ja aluehallinnolle aiheuttamista kustannuksista vastaa Norjan valtio. Varojen jakamisesta vastaa saamelaiskäräjien hallitus. Kaksikielisyyden tukemiseksi hallintoalueen kuudelle kunnalle ja kahdelle läänille myönnetään vuosittain avustuksia runsaat 16,5 miljoonaa kruunua. Jokainen hallintoalueen kunta saa kaksikielisyyden tukemiseen tarkoitetusta määrärahasta perussumman, mikä on 3,5 prosenttia koko määrärahasta. 57 prosenttia määrärahasta jaetaan hallintoalueen kunnille siten, että 1/3 jaetaan kunnan asukasluvun perusteella ja 2/3 peruskoulun saamenkielisen tai saamen kielen opetuksen piirissä olevien oppilaiden lukumäärän perusteella. Loppuosa määrärahasta jaetaan hallintoalueen kunnille ja lääneille projektiaavustuksina. Tämän määrärahan lisäksi saamelaiskäräjät saa vuosittain valtiolta varoja uuden saamenkielisen terminologian luomiseen eri aloilla, saamelaisnuorten opiskelustipendeihin, kielisuunnitelmiin ja oman toimintansa ylläpitämiseen. Määrärahojen jakamisen ja kielenhuoltotyön lisäksi saamelaiskäräjien tulee seurata saamen kieltä koskevan lainsäädännön noudattamista, saamen kielen käyttöä julkisissa yhteyksissä ja saamen kielen tilaa Norjassa. Saamelaiskäräjien hallituksen tulee vuosittain antaa kertomus saamelaiskäräjille.

Norjan valtio tukee saamen kieltä myös hallintoalueen ulkopuolella jakamalla vuosittain avustuksia. Avustuksia on myönnetty eteläsaamen ja luulajansaamen kielten tukemiseksi Keski- ja Etelä-Norjassa sekä pohjoissaamen kielen tukemiseksi saamen kielen hallintoalueen ulkopuolelle jäävissä kunnissa Pohjois-Norjassa. Vuonna 1996 Norjan hallitus jakoi näille alueille miljoona kruunua saamen kielten edistämiseen ja erilaisiin kieliprojekteihin. Avustuskohteina ovat olleet muun muassa saamelaiset kulttuurikeskukset, saamen kielen kurssit ja saamenkieliset læntentarhat. Vuonna 1998 summa oli runsaat 1,4 miljoonaa kruunua.

Kaksikielisyyden tukemiseen hallintoalueella varatusta määrärahasta ja saamen kielen tukemiseen hallintoalueen ulkopuolella varatusta määrärahasta ei rahoiteta saamen kielen ja saamenkielistä opetusta peruskouluissa, ammattikouluissa ja lukioissa. Niitä tuetaan erikseen. Myös saamenkielistä lehdistöä ja

radio- ja televisiotoimintaa sekä saamelais- taidetta tuetaan valtion varoin. Saamelaisuutta tukee osaltaan myös valtion mittava tuki poronhoidolle; Norjassahan saamelaisilla on yksinoikeus poronhoitoon. Saamelaisen kansanryhmän kielen, kulttuurin ja yhteiskunnallisen elämään ylläpitämiseen ja kehittämiseen on valtion talousarviossa varattu viime vuosina kaikkiaan noin 350 miljoonaa kruunua vuodessa. Vuonna 2002 tarkoitukseen varatut määrärahat ovat nousseet jo yli 400 miljoonan kruunun. Saamelaiskäräjien osuus määrärahoista on ollut vuosittain runsaat 100 miljoonaa kruunua.

Norja on ratifioinut Euroopan neuvoston vähemmistökieliperuskirjan. Sitä varten Norjan ei ole tarvinnut tehdä muutoksia saamen kieltä koskevaan lainsäädäntöönsä. Vähemmistökieliperuskirjassa Norja on sitoutunut soveltamaan saamen kieleen alueellisenä vähemmistökielenä kaikkiaan kolmeakymmentäviittä sopimuksen kohtaa kuten Suomikin.

2.3. Nykytilan arviointi

2.3.1. Henkilöstön saamen kielen taito

Saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annettua lakia valmisteltaessa katsottiin, että saamen kielen taidon vaatiminen lain soveltamisalaan kuuluvilta virkamiehiltä tulisi tuottamaan käytännössä suuria vaikeuksia. Lisäksi saamen kielen taidon vaatimista keskushallinnon ja piirihallinnonkin virkamiehiltä pidettiin epätarkoituksenmukaisena. Näiden syiden vuoksi laki saatettiin voimaan niin, että siinä ei edellytetä virkamiehiltä saamen kielen taitoa edes saamelaisten kotiseutualueella. Saamelaisten kielelliset oikeudet turvataan kääntämisellä ja tulkkauskella niissä tapauksissa, joissa asiaa käsittelevä virkamies ei osaa saamea. Kielitaitovaatimusten asemasta lain 23 ja 24 §:ään otettiin säännöksiä, joiden tarkoituksena oli kannustaa vapaaehtoista saamen kielen opiskelua.

Lain 23 §:n mukaan valtion sellaisen viranomaisen virkamiehellä, jonka virka-alue on kokonaisuudessaan saamelaisten kotiseutualueella, on oikeus saada palkallista virkavapautta viranhoidossa tarpeellisen saamen kielen taidon hankkimista varten. Valtion sellaisen viranomaisen tai laitok-

sen virkamiehelle tai toimihenkilölle, jonka virka-alueesta osa sijaitsee saamelaisten kotiseutualueella, voidaan palkallista virkavapautta myöntää siten kuin asetuksella säädetään. Saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun asetuksen (1201/1991) 5 §:n mukaan palkallinen virkavapaus voidaan myöntää, jos virkamiehen virkasuhde on kestänyt vähintään vuoden. Saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain 23 § koskee vain valtion virkamiehiä. Kuntia säännös ei velvoita lainkaan. Saamelaisalueen kuntien palveluksessa olevilla ei näin ollen ole tämän pykälän perusteella oikeutta saada palkallista virkavapautta saamen kielen taidon hankkimista varten.

Lain 24 §:n 1 momentin mukaan saamen kielen taito on katsottava erityiseksi ansioksi täytettäessä virkoja tai toimia sellaisessa valtion viranomaisessa, jonka virka-alueeseen saamelaisten kotiseutualue tai sen osa kuuluu, taikka otettaessa muuta henkilöstöstä näihin viranomaisiin. Säännös koskee myös Lapin lääninhallitusta. Lain 24 §:n 2 momentin mukaan viranomaisen tulee virkoja ja toimia täytettäessä sekä 23 §:ssä tarkoitetuilla ja muilla kysymykseen tulevilla toimenpiteillä varmistaa, että niiden palveluksessa on riittävästi saamen kielen taitoista henkilökuntaa. Säännöksen tarkoituksena on edistää saamen kielen taitoisten virkamiesten määrän lisäämistä siihen määrään asti kuin saamenkielisten hallintopalveluiden tuottaminen kussakin viranomaisessa tai laitoksessa edellyttää.

Saadakseen totuudenmukaisen kuvan saamen kielen taitoisten virkamiesten lukumäärästä lain soveltamisalaan kuuluvissa viranomaisissa saamelaiskäräjien asettama kielilain uudistamistyöryhmä teki joulukuussa 2000 laajan selvitystyön. Henkilöstön saamen kielen taitoa käsittelevät kyselylomakkeet palautuskuorineen lähetettiin saamelaisten kotiseutualueen kunnille ja seurakunnille sekä kotiseutualueella sijaitseville valtion viranomaisille mukaan lukien rajavartiolaitoksen ja tullin kaikki toimipaikat. Kysely lähetettiin myös keskeisimmille saamelaisalueen ulkopuolella sijaitseville viranomaisille, joiden virka-alue kattaa saamelaisten kotiseutualueen. Näiden viranomaisen joukossa olivat muun muassa Käsivarren kihlakunnanvirasto ja Luoteis-Lapin verotoimisto Muoniossa,

Lapin maistraatti Kittilässä, Sodankylässä sijaitsevat Metsähallituksen ja verohallinnon toimipisteet sekä niin ikään Sodankylässä sijaitseva Lapin käräjäoikeus.

Kysely pyrittiin toteuttamaan suhteellisen yksinkertaisena, jotta vastauksia saataisiin mahdollisimman paljon. Tämän vuoksi kyselyssä ei eritelty eri saamen kieliä. Kaikki kyselyn kohteena olevat viranomaiset, lukuun ottamatta Enontekiön kuntaa ja paliskuntain yhdistystä, vastasivat kyselyyn.

Kyselyyn osallistui yhteensä 817 henkilöä. Heistä 600 eli 73,4 prosenttia ei ymmärtänyt saamen kieltä, kun taas 97 henkilöä (11,9 prosenttia) ilmoitti pystyvänsä tarvittaessa käyttämään saamen kieltä omassa työssään. Viimeksi mainituista 73 (8,9 prosenttia) oli äidinkieltään saamenkielisiä. Vain suomen kielen taitoisten ja sekä suomen että saamen kielen taitoisten henkilöiden väliin jäi 120 henkilön joukko, josta saamea ymmärsi vähän 59 henkilöä (7,2 prosenttia) ja puhui vähän 61 henkilöä (7,5 prosenttia). Tähän ryhmään kuuluvilla saamen kielen taito ei kuitenkaan ollut niin hyvä, että he kykenisivät käyttämään saamea omassa työssään. Saamen kielen taitoisena saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetussa laissa tarkoitettua mielessä voidaan pitää vain niitä, jotka kykenevät käyttämään saamen kieltä omassa työssään. Saamen kieltä osasi kirjoittaa 44 henkilöä eli noin 5,4 prosenttia kaikista vastanneista.

Saamen kielen taitoisista henkilöistä suuri osa oli keskittynyt muutamiin harvoin viranomaisiin, kun taas useimmissa viranomaisissa ei ollut yhtään henkilöä, joka pystyi käyttämään saamea omassa työssään. Keskimääräistä enemmän saamen kielen taitoista henkilöstöä oli muun muassa saamelaiskäräjien ja Utsjoen kunnan palveluksessa sekä Utsjoella sijaitsevilla valtion viranomaisissa. Kyselyyn vastanneiden joukossa oli useita saamenkieliselle väestölle tärkeitä viranomaisia, joissa yksikään henkilö ei edes ymmärtänyt saamen kieltä, saati sitten puhunut tai kirjoittanut sitä. Tällaisia viranomaisia olivat Luoteis-Lapin verotoimisto, Käsivarren kihlakunnanvirasto, Sodankylän kihlakunnanvirasto ja Pohjois-Lapin verotoimiston Sodankylän toimipiste. Enontekiöllä toimivassa Kivilompolon tullissa kukaan ei

ymmärtänyt saamea, vaikka rajan takana sijaitsee Finnmarkin suurin saamelaiskunta Koutokeino, jonka asukkaista 96 prosenttia on saamenkielisiä. Enontekiön kunnan alueella toimivilla Hetan ja Siilastuvan rajavartiolaitossemilla ei myöskään kukaan ymmärtänyt saamea.

Tämän joulukuussa 2000 tehdyn selvityksen perusteella voidaan todeta, että saamen kielen taitoista henkilöstöä on niin vähän, ettei saamen kielellä asioiminen ole mahdollista ilman suuria käytännön vaikeuksia ja asian käsittelyn viivästyistä. Saameksi asioiminen ei usein ole lainkaan mahdollista ilman tulkkia.

2.3.2. *Viranomaisissa asioiminen saamen kielellä*

Saamelaiskäräjien asettama kielilain uudistamistyöryhmä piti vuonna 1998 saamelaisen kotiseutualueen kunnissa kuulemistilaisuuksia, joihin kansalaisilla oli mahdollisuus tulla kertomaan näkemyksensä kielellisten oikeuksiensa toteutumisesta ja siitä, miten laki on heidän mielestään toiminut. Työryhmä kuuli näistä asioista lisäksi asiantuntijoita, saamelaisyhdistyksiä ja eräitä saamelaisen kotiseutualueella työskenteleviä virkamiehiä.

Kuulemistilaisuuksissa yleinen näkemys oli, ettei saamen kielellä ole käytännössä mahdollista hoitaa asioita viranomaisissa, koska virkamiehet eivät osaa saamea. Tämän vuoksi joudutaan turvautumaan kankeaan tulkkaukseen. Jos asiakas ei ole ilmoittanut etukäteen tulostaan tai hankkinut itse tulkkia mukaansa, asian hoitaminen viivästyy tulkin hankkimisen vuoksi jopa useita tunteja. Aina tulkkia ei ole mahdollista saada paikalle edes samana päivänä. Tulkin käyttäminen voi tuntua asiakkaasta myös kiusalliselta esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon alalla, etenkin psykiatrisessa erikoissairanhoidossa, jossa ei ole vielä ainuttakaan saamenkielistä erityistason viranhaltijaa. Tulkkauksen mukanaan tuomien käytännön hankaluuksien lisäksi kävi ilmi, että myös tulkin vaatiminen sinänsä voi olla joskus vaikea tehtävä. Tähän ovat usein syynä lain piiriin kuuluvissa viranomaisissa työskentelevien kielteinen asenne saamenkielisiä asiakkaita kohtaan.

Kuulemistilaisuuksissa pidettiin yleisesti puutteena sitä, että saamen kielellä ei ole Suomessa virallisen kielen asemaa. Sen katsottiin merkittävästi vaikuttavan yleisiin asenteisiin saamen kieltä kohtaan ja siten olevan osaltaan syynä saamen kielellä asioimisessa ilmenneisiin hankaluuksiin.

Suomessa saamea äidinkielenään puhuvat saamelaiset hallitsevat suomen kielen yleisesti ottaen hyvin. Varsinkin iäkkäämmästä saamelaisväestöstä löytyy kuitenkin yhä henkilöitä, joiden suomen kielen taito on hyvin huono. Saamelaisvaltuuskunnan vuonna 1983 tekemän tutkimuksen ”Utsjoen saamelaiset sosiaaliturvajärjestelmän käyttäjinä” mukaan 9 prosenttia vastaajista piti suomen kielen taitoaan olemattomana ja 40 prosenttia piti suomen kielen taitoaan melko huonona. Vanhemmilla saamelaisilla on usein vaikeuksia ymmärtää suomalaista virka- ja hallintokieltä, minkä johdosta he eivät kykene selviytymään viranomaiskontakteistaan suomen kielellä.

Sosiaali- ja terveydenhuollon erityispalvelujen saanti saamen kielellä on osoittautunut ongelmalliseksi. Vuodenvaihteessa 1996–1997 saamelaisten kotiseutualueen kunnissa tehdyn sosiaali- ja terveysprojektiin liittyneen asiakaskyselyn mukaan saamen kieltä ja saamelaiskulttuuria ei ole otettu tarpeeksi huomioon terveyspalveluissa ja vanhustenhuollossa. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella saamenkielisiä palveluja ei yleensä ole tarjolla. Esimerkiksi terveydenhuollon erityispalveluja annetaan lähinnä Rovaniemellä.

Saamenkielisen sosiaali- ja terveyspalvelujen tarjontaa on tarkasteltu useissa viimeaikaisissa selvityksissä. Vuonna 2001 valmistui saamelaisten omakielisistä sosiaali- ja terveyspalveluista saamelaisasiain neuvottelukunnan työryhmän muistio ”Saamenkielisten peruspalvelujen kartoitus 2001”. Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi samana vuonna Margita Lukkarisen selvityksen ”Omakielisten palvelujen turvaaminen sosiaali- ja terveydenhuollossa” (STM:n julkaisuja 2001:1). Omakielisiä sosiaalipalveluja käsiteltiin myös sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistiossa 2003:11 ”Kansallinen sosiaalinen kehittämisprojekti”.

Saamen kielellä tapahtuva suullinen viran-

omaisissa asioiminen on kaiken kaikkiaan osoittautunut ongelmalliseksi. Laissa ei vaa- dita virkamiehiltä saamen kielen taitoa. Sen vuoksi lain piiriin kuuluvissa viranomaisissa ei ole riittävästi saamen kielen taitoisia virkamiehiä. Viranomaiset kykenevät antamaan saamenkielistä palvelua vain turvautumalla tulkkaukseen. Tulkin saamisen vaikeus, tulkkauksen kankeus ja muut tulkkauksesta johtuvat ongelmat ovat johtaneet siihen, että saamelaiset eivät käytä saamen kieltä sellaisissa viranomaisissa, joissa virkamiehet eivät osaa puhua saamen kieltä. Saamen kieltä käytetään suullisesti lähinnä vain niissä viranomaisissa, joissa saamelaiset tietävät olevan saamen kielen taitoisia virkamiehiä.

Noin puolet Suomen saamelaisväestöstä asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Esimerkiksi pääkaupunkiseudulla asuu nykyisin yli 500 saamelaista. Myös Pohjois-Suomen keskuksissa, Oulussa ja Rovaniemellä on paljon saamelaisia. Suuri osa näistä kaupunkisaamelaisista on säilyttänyt kielensä ja saamelaisen identiteettinsä. Heille saamen kielellä asioiminen omalla asuinseudulla on mahdollista vain hyvin rajoitetusti. Helsingissä sijaitsee joitakin valtakunnallisia, Oulussa ja Rovaniemellä myös alueellisia valtion viranomaisia, jotka kuuluvat saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain piiriin. Sen sijaan mainituissa kunnissa saamen kieltä ei lain mukaan voi lainkaan käyttää kunnallisissa viranomaisissa eikä eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta myöskään niissä toimivissa valtion viranomaisissa.

2.3.3. *Viranomaisten tiedottaminen ja säädösten kääntäminen*

Saamelaisten kielilain vaikutus on tänä päivänä selvimmän havaittavissa saamelaisten kotiseutualueella saamenkielisinä liikennemerkkeinä, opasteina, ilmoituksina ja kuulutuksina. Saamenkielisten tienvarsiopasteiden runsaus perustuu osittain liikenteen ohjauslaitteista annetun liikenneministeriön päätökseen (203/1982), jonka 10 §:ssä säädetään, että saamelaisten kotiseutualueella olevissa liikennemerkkeissä ja lisäkilvissä käytetään suomen kielen lisäksi saamen kieltä.

Saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain piiriin kuuluvat viranomaiset

noudattavat lain 9 §:ää pääsääntöisesti varsin hyvin. Suomen- ja saamenkielisiä kuulutuksia, ilmoituksia ja muita tiedonantoja julkaistaan sanomalehdissä säännöllisesti. Saamen kielen toimiston mukaan saamenkielisten tiedonantojen julkaisemisessa varsinkin kunnat ovat toisinaan jonkin verran kiertäneet lakia. Kun suomenkielinen ilmoitus on julkaistu lehdessä, on saamenkielinen ilmoitus ollut nähtävänä kunnan ilmoitustaululla tai asianomaisen virkamiehen virkahuoneessa. Tällaiseen menettelyyn on epäilemättä ollut syynä rahapula, ei niinkään puuttuva tahto noudattaa lakia. Lain piiriin kuuluvien viranomaisien saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevilla virastoissa on varsin kattavasti saamenkielisiä opasteita. Saamenkielisiä opasteita on myös kotiseutualueen ulkopuolella, muun muassa Käsiarven kihlakunnanvirastossa, Lapin keskussairaalassa, Lapin käräjäoikeudessa, Rovaniemen hovioikeudessa ja Sodankylän kihlakunnanvirastossa. Saamenkielisiä kotisivuja on saamelaiskäräjien, Yleisradion saamelaisradion ja muiden saamelaisorganisaatioiden ja -järjestöjen lisäksi muun muassa korkeimmalla hallinto-oikeudella ja Sodankylän kunnalla.

Inarin kunnan alueella osa tienvarsiin liikennemerkkien ja niiden lisäkilpien teksteistä on inarinsaamen ja koltansaamen kielellä. Inarin- ja koltansaamenkielisiä opasteita on myös Inarin kunnan alueella sijaitsevissa kunnan ja valtion virastoissa sekä saamelaiskäräjien toimitiloissa. Inarin kunta pyrkii säännönmukaisesti antamaan omat kuulutuksensa inarinsaamen, koltansaamen, pohjoissaamen ja suomen kielellä. Samoin ovat viime aikoina menettelleet Lapin ympäristökeskus ja Pohjois-Suomen ympäristölupavirasto. Muutoin kuulutukset, opasteet ja tiedonannot ovat, silloin kun ne on käännetty saameksi, poikkeuksetta pohjoissaamenkielisiä. Jos saamenkieliset tiedonannot julkaistaan sanomalehdessä, ovat ne yleensä Lapin Kansassa. Muita tähän tarkoitukseen käytettyjä lehtiä ovat Inarilainen (Inarin kunta, Inarin seurakunta, Lapin rajavartiosto, Utsjoen seurakunta), Sompio (Sodankylän kunta) ja Tornionlaakso (Enontekiön seurakunta).

Inarin seurakunta julkaisee kirkolliset ilmoituksensa neljällä kielellä, siis suomeksi ja kolmella saamen kielellä. Utsjoen seurakunta

julkaisee suomen ja saamen kielellä kuulutukset, mutta ei muita kirkollisia ilmoituksia. Enontekiön seurakunnan kirkolliset ilmoitukset julkaistaan suomeksi ja saameksi. Saamelaisten kotiseutualueen paliskuntien kokoukset ja muut ilmoitukset ovat olleet yksinomaan suomenkielisiä, sillä paliskunnat eivät saa valtionavustusta saamen kielen käyttämisestä aiheutuviin kustannuksiin.

Lakeja, asetuksia ja ministeriöiden päätöksiä on käännetty saamen kielelle erittäin puutteellisesti. Lisäksi useimmat lait, esimerkiksi saamelaiskäräjälaki ja saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annettu laki, on käännetty vain pohjoissaameksi. Vaikka pohjoissaamenkieliset ovatkin suurin saamelaisyryhmä, koskevat pohjoissaameksi käännettyt lait useimmiten myös inarinsaamea ja koltansaamea puhuvaa saamelaisväestöä. Heidän kielelleen lainsäädäntöä ei ole kuitenkaan juuri lainkaan käännetty. Tämän vuoksi inarinsaamelaiset ja koltansaamelaiset ovat huomattavasti asemassa kuin pohjoissaamea puhuvat saamelaiset. Esimerkiksi inarinsaamelaisista väestöstä läheisesti koskettavaa kalastuslainsäädäntöä ei ole lainkaan käännetty heidän omalle kielelleen. Luettelo eri saamen kielillä julkaistuista säädöksistä (yhteensä 69 säädöstä), jota laadittaessa säädöskoelmaa on seurattu numeroon 785/2001 saakka, sisältyy saamelaiskäräjien ehdotukseen uudeksi saamen kielilaiksi.

2.3.4. *Saamen kielen ilmoittaminen äidinkieleksi*

Saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain 4 §:n mukaan saamelaisella, jolla on Suomessa kotipaikka, on oikeus ilmoittaa väestökirjoihin äidinkielekseen saame. Nimenomainen säännös katsottiin lakia valmisteltaessa tarpeelliseksi muun muassa siitä syystä, että monet saamenkieliset ilmoittavat äidinkielekseen suomen.

Tilastokeskuksen laatiman virallisen tilaston mukaan saamenkielisiä oli vuoden 2002 päättyessä kaikkiaan 1720 henkeä. Tilasto perustuu väestötietojärjestelmän tietoihin. Väestötietojärjestelmää on pidettävä lähtökohtaisesti luotettavana. On kuitenkin otettava huomioon, että menneinä vuosikymmeninä kielivähemmistöihin kuuluvat henkilöt

saattoivat usein ilmoittaa äidinkielekseen suomen, vaikka todellisuudessa näin ei ehkä ollutkaan. Ilmiö on tuttu muidenkin kielivähemmistöjen kuin saamelaisten kohdalla. Myös tuolloinen viranomaiskäytäntö saattoi johtaa samanlaiseen lopputulokseen. Kielitilastojen virheellisyys johtuu osittain myös siitä, että yksilö voi rekisteröidä ainoastaan yhden kielen äidinkielekseen. Kaksikielisten kohdalla ongelmana on siis epäselvä raja kahden kielen välillä.

Suomessa saamelaisvaltuuskunta ja vuoden 1995 jälkeen saamelaiskäräjät ovat saamelaisvaltuuskunnan ja saamelaiskäräjien vaalien yhteydessä tehneet saamelaisten äidinkieltä koskevia selvityksiä. Tänä päivänä ainoan ajan tasalla oleva tilasto saamelaisista onkin saamelaiskäräjillä.

Saamelaiskäräjien tekemän selvityksen mukaan Suomen saamelaisten kielellinen jakauma vuonna 1999 oli seuraava:

pohjoissaame	1 739
inarinsaame	299
koltansaame	386
suomi	3 815
ei tietoa ¹	1 263
<u>Yhteensä</u>	<u>7 502</u>

Saamenkielisiä on siis saamelaiskäräjien tekemien selvitysten mukaan enemmän kuin väestötietojärjestelmän perusteella laaditut viralliset tilastot osoittavat.

Tilastokeskuksen vuosina 1992–2002 laatimien virallisten tilastojen mukaan saamenkielisten lukumäärä Suomessa on pysynyt suunnilleen samalla tasolla. Toisin sanoen saamenkielisten lukumäärä väestötietojärjestelmässä ei ole juuri lisääntynyt saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain voimaantulon jälkeen. Eräänä syynä tähän lienee se, että samoihin aikoihin lain voimaantulon kanssa henkikirjoitustietojen lähettäminen ihmisille lopetettiin. Äidinkieltä koskevien tietojen oikeellisuuden tarkistaminen jäi siten täysin yksilön oman aktiivisuuden varaan.

Jos saamen kielen ensimmäisenä kielellään oppineen henkilön äidinkieleksi on

väestötietojärjestelmässä tallennettu suomen kieli, voi tämä hänen alenevaa polvea olevien sukulaistensa kohdalla aiheuttaa sen, että heitä ei katsota saamelaisiksi, vaikka he todellisuudessa täyttäisivätkin kieliperusteisen saamelaismääritelmän kriteerit. Myös väestötietojärjestelmän oikeellisuuden kannalta olisi suotavaa, että äidinkieltä koskevissa merkinnöissä ei olisi virheitä. Tässä kuvattu ongelma ei kuitenkaan ole ratkaistavissa lainsäädäntöteitse. Saamelaiskäräjät on katsonut, että Lapin maistraatin tulisi yhteistyössä saamelaiskäräjien ja saamelaisradion kanssa käynnistää kampanja, jolla pyritään lisäämään aktiivisuutta äidinkieltä koskevien tietojen tarkistamiseen väestötietojärjestelmässä niiden saamenkielisten keskuudessa, joiden äidinkieleksi ei ole syntymän yhteydessä kirjattu saamea. Näin väestörekisteritiedot ja niiden perusteella laaditut viralliset tilastot saataisiin enemmän paikkansa pitviksi.

2.3.5. Yhteenveto

Suurimmat saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annettuun lakiin liittyvät epäkohdat johtuvat lain ja käytännön välisestä ristiriidasta, jonka seurauksena lain tarkoitus ei toteudu eivätkä sen vaatimukset täyty. Laki tekee periaatteessa mahdolliseksi käyttää saamen kieltä viranomaisissa. Käytännössä se ei kuitenkaan ole läheskään aina mahdollista. Pääasiallisena syynä tähän on saamen kielen taitoisten virkamiesten vähäisyys sekä tulkkauksesta ja kääntämisestä johtuvat vaikeudet. Viranomaisten asennoituminen ei myöskään ole aina ollut riittävän omaloitteista eikä usein edes riittävän myönteistä niin, että saamenkieliset kansalaiset voisivat helposti ja kohtaamatta vastustusta käyttää omaa kieltään.

Saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain 24 §:n 2 momentin mukaan viranomaisten tulee virkoja ja toimia täytettäessä sekä 23 §:ssä tarkoitetuilla ja muilla kysymykseen tulevilla toimenpiteillä varmistaa, että niiden palveluksessa on riittävästi saamen kielen taitoista henkilökuntaa. Lain 24 §:n 2 momentti ei suoraan velvoita viranomaisista valitsemaan saamen kielen taitoisia työntekijöitä. Sen tarkoituksena on vain edis-

¹ Pääasiassa alle kouluikäisiä lapsia

tää saamen kielen taitoisten virkamiesten määrän lisäämistä siihen määrään asti kuin saamenkielisten palveluiden tuottaminen kussakin viranomaisessa tai laitoksessa edellyttää. Tämä on johtanut käytännössä omitukseen noidankehään. Saamelaiset eivät halua käyttää omaa kieltään viranomaisissa, koska virkamiehet eivät osaa sitä. Viranomaiset puolestaan eivät pyri rekrytoimaan saamen kielen taitoista henkilöstöä, koska saamenkielisiä palveluita ei juuri kysytä. Myöskään lain 24 §:n 1 momentin säännös saamen kielen taidosta erityisenä ansiona ei velvoita viranomaisia valitsemaan saamen kielen taitoisia työntekijöitä. Se vain määrittelee lähemmin perustuslain 125 §:n 2 momentissa mainittujen nimitysperusteiden sisältöä.

Saamelaisten kotiseutualueella jokaisen lain piiriin kuuluvan viranomaisen olisi vastaisuudessa kyettävä antamaan saamenkielistä palvelua riippumatta siitä, miten usein saamenkielisiä palveluita on kysytty aikaisemmin. Lakiin olisi syytä ottaa säännöksiä, joilla pyritään vaikuttamaan viranomaisessa vallitseviin asenteisiin ja luomaan myönteinen ilmapiiri. Sillä olisi suuri vaikutus sekä virkamiesten että saamenkielisen väestön ajattelutapaan.

Vuonna 1995 toteutetun perusoikeusuudistuksen yhteydessä ei erikseen tarkasteltu sitä, ovatko sitä ennen säädetyt saamen kielen käyttämistä sääntelevät lait sopusoinnussa uusien perusoikeussäännösten kanssa. Nyt on selvästi havaittavissa, että saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annettu laki ei täysin turvaa perustuslain 17 §:n 3 momentissa tarkoitettulla tavalla saamelaisten oikeutta ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Syynä tähän on jo edellä mainittu lain ja käytännön välinen ristiriita. Lisäksi laki toteutuessaankin sääntelee ainoastaan saamen kielen käyttämistä tietyissä viranomaisissa ja tiettyjen virallistekstien kääntämistä saamen kielelle. Viitaten valtiovallan omaksumaan lähtökohtaan turvata saamelaisten kulttuuri ja kieli kulttuuriautonomian perustalta, eduskunnan sivistysvaliokunta on jo vuonna 1993 edellyttänyt myös saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien riittävän tason turvaamista, jotta he voisivat tulevaisuudessakin elää oman identiteettinsä ja elämäntapansa mukaisesti monikielisessä ja

monikulttuurisessa yhteiskunnassa (SiVM 9/1993 vp). Ensisijaisesti tulkkaukseen ja kääntämiseen perustuva kielilaki ei voi edistää saamen kielen käyttöä elävänä jokapäiväisenä käyttökielenä kaikilla elämän alueilla.

Nykyinen laki täyttää kaikessa olennaisessa lain voimaantulon jälkeen ratifioitujen Euroopan neuvoston puiteyleissopimuksen ja vähemmistökieliperuskirjan vaatimukset. Näiden kansainvälisten sopimusten velvoitteet ovat kuitenkin luonteeltaan vain vähimmäisstandardeja. Ne eivät estä järjestämästä saamelaisten kielellisiä oikeuksia tasolle, joka ylittää Suomea sitovien sopimusmääräysten vaatimukset. Euroopan neuvoston ministerikomitea on vastikään antanut Suomelle vähemmistökieliperuskirjan täytäntöönpanoa koskevat suosituksensa. Saamen kielen osalta siinä suositetaan Suomen hallitusta muun muassa vaikuttamaan niihin olosuhteisiin, jotka edistäisivät saamen kielen käyttämistä oikeus- ja hallintoviranomaisissa saamelaisten kotiseutualueella. Ministerikomitean mukaan hallituksen tulee lisäksi taata, että kansalaisilla olisi halutessaan mahdollisuus saada saamenkielisiä terveys- ja sosiaalipalveluja.

Kielellisten oikeuksien toteutuminen käytännössä on viime kädessä taloudellinen kysymys. Suomen valtion antamalla taloudellisella tuella on kyetty toteuttamaan pääasiassa vain lain vähimmäisvelvoitteita, saamenkielisten julkipanojen, ilmoitusten ja muiden viranomaistekstien kääntämistä ja tiedotusvälineissä julkaisemista ja tätäkin vajavaisesti. Pohjoismaisessa vertailussa voidaan todeta, että Norja jakaa saamen kielen hallintoalueen kuudelle kunnalle ja kahdelle läänille yli 16,5 miljoonaa kruunua vuodessa kaksikielisyyden tukemiseen. Ruotsi on varannut noin 7 miljoonaa kruunua vuodessa kunnille, maakäräjille ja tuomioistuimille meänkielen ja saamen kielen käyttämisestä annettujen uusien lakien soveltamisesta aiheutuviin kustannuksiin. Saamen kielen osuus tästä on karkeasti arvioiden puolet. Vaikka suoria vertailuja eri valtioiden kesken ei voikaan tehdä, on Suomen valtion talousarviossa saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain soveltamiseen osoitettu määräraha, ottaen huomioon myös kuntien kielillisän saama

ylaisen valtionosuuden korotus, vähäinen.

3. Esityksen tavoitteet ja keskeiset ehdotukset

Saamen kielilaki

Esityksen tarkoituksena on korjata nykyisessä saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetussa laissa ilmenevät sisällölliset puutteet ja sovittaa lainsäädäntö vastamaan perustuslain uudistuneita säännöksiä ja uusia kansainvälisiä sopimuksia. Lakitekniisesti uudistus toteutettaisiin antamalla kokonaan uusi laki.

Keskeisenä pyrkimyksenä on, että laissa taattu saamelaisten oikeus käyttää omaa kieltään virallisissa yhteyksissä toteutuisi myös käytännössä. Saamelaisten kotiseutualueella ehdotetulla uudella lailla pyritään laajemminkin toteuttamaan saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon tavoitteita tukemalla saamen kieltä ja kulttuuria, vahvistamalla kielen virallista asemaa ja madaltamalla kynnystä käyttää kieltä virallisissa yhteyksissä.

Saamelaiskäräjät on ehdottanut laissa säädettäväksi, että saamen kieli ja suomen kieli olisivat saamelaisten kotiseutualueella yhdenvertaisia kieliä. Ehdotuksen on kuitenkin arvioitu olevan valtiosääntönäkökulmasta ongelmallisen. Kun vain suomen ja ruotsin kieli perustuslain mukaan ovat maan kansalliskieliä, joita jokainen saa omana kielenään käyttää viranomaisessa ja joita käyttävän väestön sivistyksellisistä ja yhteiskunnallisista tarpeista julkisen vallan on huolehdittava samanlaisten perusteiden mukaan, saame ei voi statukseltaan olla näiden kielten kanssa yhdenvertainen. Saamen kielen osalta perustuslaissa on taattu vain saamelaisten oikeus alkuperäiskansana ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä heidän oikeutensa käyttää omaa kieltään viranomaisessa, ei muuta. Tämän johdosta ehdotusta ei ainakaan sellaisenaan ole katsottu voitavan toteuttaa. Joka tapauksessa myös ruotsin kielen asema kansalliskielenä tulisi ottaa huomioon. Silti on pohdittu, voitaisiinko ehdotus toteuttaa tietyin kvalifioinnein, esimerkiksi rajoittamalla yhdenvertaisuus koskemaan vain ehdotetun lain soveltamisti-

lanteita siten kuin laissa säädettäisiin. Tällöin kenties voitaisiin puhua alueellisesta yhdenvertaisuudesta. Kaiken kaikkiaan ehdotuksen toteuttamista edes tällä tavoin kvalifioituna ei kuitenkaan ole nähty ainakaan tässä vaiheessa mahdollisena, koska sen toteuttamisen vaikutuksia, jotka voivat olla arvaamattoman laajoja, ei ole voitu selvittää. Sitä paitsi tähän tulokseen päätymiseen on osaltaan vaikuttanut myös se, että säännökset, joita katsotaan voitavan ehdottaa, eivät kuitenkaan käytännössä toteuttaisi tavoiteltua kielten yhdenvertaisuutta. Tämän vuoksi ehdotuksen sisällyttämisestä hallituksen esitykseen on luovuttu.

Saamen kielellä tarkoitettaisiin laissa pohjoissaamen lisäksi myös inarinsaamen ja kolntansaamen kieltä. Lainsäädännön selkeys edellyttää, että tämä todetaan itse lakitekstissä eikä pelkästään perusteluissa kuten nykyisin. Lain viranomaiskohtainen soveltamisala olisi saamelaisten kotiseutualueella laaja. Laissa olisi luettelo niistä viranomaisista, joihin lakia sovelletaan. Luetteloon on ehdotettu lisättäväksi kolttien kyläkokous ja vähemmistövaltuutettu. Lakia sovellettaisiin lisäksi kaikkiin niihin, jotka tällä alueella hoitavat sellaista julkiselle vallalle kuuluvaa tehtävää, joka kuuluu mainituille viranomaisille. Julkisella vallalla olisi velvollisuus turvata kielellisten oikeuksien toteutuminen. Kielellisen palvelun taso ei saisi heiketä sen vuoksi, että julkinen valta siirtää tehtäviään muiden hoidettavaksi. Viranomaisen tulisi toiminnassaan oma-aloitteisesti huolehtia siitä, että saamen kieltä käyttävien kielelliset oikeudet toteutuvat käytännössä.

Saamelaisella olisi oikeus ilmoittaa väestötietojärjestelmään talennettäväksi äidinkielen saamen kieli. Viranomaisilla olisi velvollisuus antaa tiedotuksia saamen kielellä, ja erityisesti saamelaisia koskevat lait ja muut säädökset julkaistaisiin valtioneuvoston tai ministeriön niin päättäessä myös saamenkielisinä käännöksinä. Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella olevissa lain soveltamisalaan kuuluvissa viranomaisissa saamelaisella olisi oikeus käyttää saamen kieltä omaa asiassa tai asiassa, jossa häntä kuullaan. Viranomaisen, jonka toiminta kohdistuu ainoastaan saamelaisiin, voisi käyttää työkielenä myös saamen kieltä.

Saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevilla valtion viranomaisissa ja kunnallisissa viranomaisissa asioidessaan saamelaisella olisi oikeus käyttää valintansa mukaan suomen tai saamen kieltä. Näillä viranomaisilla olisi velvollisuus edistää toiminnassaan saamen kielen käyttämistä. Niiden tulisi käyttää myös saamen kieltä kirjallisissa yhteydenottoissa, jotka lähetetään asianosaiselle tai sille, jolle lain mukaan on ilmoitettava vireillä olevasta tai vireille tulevasta asiasta. Saamen kieltä tulisi lisäksi käyttää vastattaessa saamen kielellä toimitettuihin kirjallisiin yhteydenottoihin.

Kunnallisten viranomaisten tulisi käyttää suomen kielen ohella harkitsemassaan laajuudessa saamen kieltä sellaisissa pöytäkirjoissa ja muissa asiakirjoissa, joita ei ole annettava yksityiselle asianosaiselle ja joilla on yleistä merkitystä. Jos saamenkielisten osuus on suurempi kuin yksi kolmasosa kunnan väestöstä, kuten nyt Utsjoen kunnassa, saamen kieltä olisi aina käytettävä tällaisissa asiakirjoissa.

Tarvetta tulkkaukseen ja kääntämiseen pyritään vähentämään muun muassa kielitaitovaatimuksia ja virkavapautta koskevilla säännöksillä, joiden avulla saamen kielen taitoisten virkamiesten määrä on tarkoitus saada nykyistä suuremmaksi. Saamelaisten kotiseutualueen väestölle voidaan silloin järjestää nykyistä useammin laadullisesti ja määrällisesti samanlaiset palvelut äidinkielestä riippumatta.

Saamelaisten kotiseutualueella lain piiriin kuuluvan kunnallisen ja valtiollisen viranomaisen tulisi sekä uutta henkilöstöä valittaessa että koulutusta järjestämällä tai muutoin huolehtia, että kussakin virastossa on henkilöstöä, joka pystyy palvelemaan asiakkaita myös saamen kielellä. Valtiollisten viranomaisten saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevien toimipaikkojen henkilöstöllä olisi oikeus saada palkallista virkavapautta saamen kielen taidon hankkimista varten.

Jokainen viranomainen valvoisi omalla toimialallaan lain noudattamista. Lisäksi saamen kielen toimisto seuraisi lain noudattamista. Saamelaiskäräjät voisi tarvittaessa antaa suosituksia kielilainsäädäntöön liittyvissä kysymyksissä ja tehdä aloitteita havaitsemiensa epäkohtien korjaamiseksi.

Valtion talousarvioon olisi vuosittain otettava määräraha valtionavustuksiin kunnille, muille itsehallintoyhdyskunnille, saamelaisten kotiseutualueen paliskunnille ja tällä alueella julkiselle vallalle kuuluvaa tehtävää hoitaville lain soveltamisesta aiheutuvien Isäkustannusten peittämiseksi.

Lakiehdotuksessa noudatetaan soveltuvin osin uuden kielilain periaatteita. Niihin kuuluvat esimerkiksi kielellisten oikeuksien toteutuminen ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota, sekä julkisen vallan velvollisuus turvata kielellisten oikeuksien toteutuminen. Kielelliset oikeudet eivät myöskään olisi riippuvaisia henkilön kansalaisuudesta tai kielitaidosta. Julkisen vallan ja viranomaisen käsitteitä on tarkoitus tulkita samalla tavalla kielilaisissa ja saamen kielilaisissa.

Yhteenvedonomaaisesti voidaan todeta, että keskeisimmät uudistukset verrattuna voimassa olevaan lakiin olisivat:

- lain soveltamisalaan kuuluvien viranomaisten piiriin vähäinen laajentuminen;
- uudet perustuslakiin tai sen henkeen rajoittavat säännökset julkisen vallan velvollisuuksista toteuttaa ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia, tavoitteesta taata saamelaisten oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon, viranomaisen velvollisuudesta oma-aloitteisesti huolehtia siitä, että lain turvaamat kielelliset oikeudet toteutuvat käytännössä ja lain tarkotuksesta osaltaan turvata saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan;
- säännös viranomaisen velvollisuudesta käyttää yleisölle suunnatussa tiedottamisessa myös saamea;
- saamelaisten kotiseutualueella sovellettavat viranomaisten laajempia velvollisuuksia ja saamelaisten laajempia oikeuksia koskevat erityissäännökset mukaan lukien viranomaiselle asetettava velvoite huolehtia siitä, että se pystyy palvelemaan asiakkaitaan myös saameksi ja että sen henkilöstöllä on tehtäviensä edellyttämä saamen kielen taito; sekä
- säännökset lain noudattamisen valvonasta ja seurannasta sekä vaalikausittain annettavasta kertomuksesta saamen kieltä koskevan lainsäädännön soveltamisesta ja saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta ja kieliolojen kehityksestä.

Muu lainsäädäntö

Useissa laeissa on viittauksia lakiin saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa. Näitä ei saamen kielilain antamisen johdosta ole tarpeen muuttaa. Selvyyden vuoksi on kuitenkin syytä säätää, että viittausten uuden lain voimaan tultua katsotaan tarkoittavan viittausta saamen kielilakiin.

4. Esityksen vaikutukset

4.1. Taloudelliset vaikutukset

Saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain lähtökohtana on ollut, että lain soveltamisalaan kuuluvat valtion viranomaiset vastaavat itse niistä lisäkustannuksista, mitä niille aiheutuu lain soveltamisesta. Vastaavaan asemaan saatettaisiin valtion liikelaitokset sekä valtion tai kuntien määräämisvallassa olevat yhtiöt, jotka uuden lain mukaan tulisivat lain soveltamisen piiriin. Sen sijaan saamelaisten kotiseutualueen kunnille, jotka ovat verrattain heikossa taloudellisessa asemassa, on katsottu aiheelliseksi korvata niille lain soveltamisesta aiheutuvia erityisiä lisäkustannuksia. Valtionavustukseen oikeutetuiksi on vastaavasti katsottu aiheelliseksi saattaa alueen seurakunnat.

Lain soveltamisalaan kuuluville valtion viranomaisille, jotka itse vastaisivat lain soveltamisesta aiheutuvista kustannuksistaan, aiheutuisi uudesta laista lisäkustannuksia muun muassa siitä, että niiden edellytetään käyttävän tiedottamisessaan nykyistä laajemmin saamen kieltä. Näiden kustannusten määrä riippuisi siitä, kuinka laajalti saamea katsotaan aiheelliseksi tiedottamisessa käyttäen. Eräs tekijä, joka voi aiheuttaa kustannuksia, on viranomaisen internetsivujen kehittäminen. Kustannuksia lisäävästi voi vaikuttaa myös se, että saamen kielen käyttö valtion viranomaisissa ilmeisesti jonkin verran lisääntyisi, mistä aiheutuisi pääasiassa uusia tulkkaus- ja kääntämiskustannuksia. Myös työpaikalla annettava saamen kielen koulutus voi aiheuttaa kustannuksia. Vasta käytäntö tulee osoittamaan, kuinka suurista uusista kustannuksista kaiken kaikkiaan on kysymys.

Koska valtion palveluksessa olevilla saamelaisten kotiseutualueella jo nyt on oikeus saada virkavapautta saamen kielen taidon hankkimista varten ja kun tämä velvoite ei laajenisi, laki ei tässä suhteessa välttämättä aiheuttaisi uusia kustannuksia. Sen vaikutus, että lain soveltamisen piiriin tulisi myös vähemmistövaltuutettu, on laista valtiolle aiheutuviin kokonaiskustannuksiin nähden marginaalinen.

Valtion vuoden 2003 talousarvion oikeusministeriön pääluokan momentilla 25.01.51 on myönnetty avustuksiin saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon ylläpitämiseen 1 120 000 euroa. Tästä määrärahasta myönnetään, paitsi saamelaiskäräjille maksettavat valtionavustukset, myös saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain 26 §:n mukaiset valtionavustukset saamelaisten kotiseutualueen kunnille ja seurakunnille lain soveltamisesta aiheutuvien erityisten lisäkustannusten kattamiseen. Vuonna 2002, jolloin määrärahan suuruus oli 1 017 000 euroa, viimeksi mainittuun tarkoitukseen voitiin osoittaa 58 638 euroa.

Vuoden 2003 talousarvioesityksestä antamassaan mietinnössä (VaVM 40/2002 vp) valtiovarainvaliokunta muistutti siitä, että se oli vuoden 2002 talousarvioesityksestä antamassaan mietinnössä (VaVM 37/2001 vp) kiinnittänyt huomiota saamen kielen asemaan ja tarvittaviin kielipalveluihin. Lisäksi valiokunta totesi ensiksi mainitussa mietinnössään seuraavaa:

”Laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa (516/1991) tuli voimaan vuoden 1992 alusta. Käännös- ja tulkkaustoimintaan varattiin ko. vuonna noin 319 000 euroa, kun kuluvalle vuodelle tarkoitukseen on varattu 217 000 euroa. Reaalisesti muutos on ollut tätäkin huomattavampi. Nykyinen määräraha riittää kolmen kielenkääntäjän palkkaus- ja muihin toimintakuluihin saamen kielen toimistoon, joka toimii Saamelaiskäräjien yhteydessä. Tämän lisäksi on varattu vajaat 59 000 euroa kielilain mukaisiin avustuksiin saamelaisalueen kunnille ja muille itsehallintoyhdyskunnille.

Euroopan neuvoston ministerikomitea on runsas vuosi sitten suosittanut Suomen hallitusta muun ohella järjestämään suotuisat olosuhteet saamen kielen käytön edistämiseksi

oikeus- ja hallintoviranomaisissa saamelais-ten kotiseutualueella. Se on myös suosittanut ryhtymään erityisesti toimenpiteisiin, joiden tarkoituksena on parantaa tuomioistuimien ja hallintoviranomaisten henkilökunnan saamen kielen taitoa. Hallitus onkin ryhtynyt toimenpiteisiin, ja uusi kielilaki on valmis annettavaksi eduskunnalle ensi kevään aikana. Valtiovarainvaliokunta katsoo, että tässä yhteydessä tulee varautua myös resurssien osalta kielilain edellyttämiin toimiin.”

Valtiovarainvaliokunnan mietinnössä lausutun johdosta on todettava, että saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annettua lakia säädetäessä varauduttiin rahoittamaan valtion varoista kahdeksan saamelaisien kotiseutualueen kuntiin saamen kielen tulkitsemis-, kääntämis- ja neuvontatehtäviä varten perustettavaa virkaa, ja otettiin lain 25 §:ään tätä tarkoittava säännös. Pykälä kuitenkin kumottiin vuonna 1995 saamelaiskäräjälain antamisen yhteydessä, koska se oli käytännössä jäänyt lähes täysin käyttämättömäksi. Tämän jälkeen kunnille maksettaviin valtionavustuksiin tarkoitettu määräraha on sisällynyt valtion talousarvioon oikeusministeriön pääluokan momentille, josta myös saamelaiskäräjät on saanut valtionavustuksensa. Näistä määrärahoista on vuosittain vuoteen 2001 asti voitu käyttää 200 000 markkaa kunnille ja seurakunnille saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain soveltamisesta aiheutuvien lisäkustannusten kattamiseen. Vuodeksi 2002 tämä määrä lisääntyi valtiovarainvaliokunnan ehdotuksen mukaisesti 25 000 eurolla (noin 150 000 markalla) ja nousi näin ollen mainittuun 58 638 euroon. Vuodelle 2003 on sanottuun tarkoitukseen varattu yhteensä 83 638 euroa.

Vaikka mainittu oikeusministeriön hallinnonalan avustusmomentti onkin mainituin tavoin kasvanut, valtion tästä määrärahasta maksamat valtionavustukset eivät kuitenkaan ole riittäneet kunnille aiheutuneiden lisäkustannusten täysimääräiseen kattamiseen. Ne ovat riittäneet pääasiassa vain ilmoitusten, kuulutusten ja muiden tiedonantojen kääntämisestä ja julkaisemisesta aiheutuneiden kustannusten kattamiseen eivätkä tähänkään tarkoitukseen aina täysin määrin.

Ehdotettu uusi laki tulisi toteutuessaan viimeisessä vielä jonkin verran lisäämään saa-

men kielen käyttöä kunnan viranomaisissa ja niissä saamen kielelle käännettävien asiakirjojen määrää. Saamen kielen käytön näin lisääntyessä tulkkaus- ja kääntämiskustannukset nousisivat. Edellytetyn nykyistä paremman kielellisen palvelun varmistamiseksi henkilöstöä tulisi kouluttaa. Vaikka velvollisuutta palkallisen virkavapauden myöntämiseen henkilöstölle saamen kielen taidon hankkimista varten ei olisikaan, tulisi varautua siihen, että virkavapauspyyntöjä esiintyy. Saamelaiskäräjät on arvioinut, että pelkästään Utsjoen kunnassa olisi noin sata saamen kielen koulutuksesta kiinnostunutta viranhaltijaa tai työntekijää. Lisäkustannuksia voisi aiheutua myös mahdollisesta kuntien kotisivujen kehittämisestä ottamaan huomioon saamenkielisten asukkaiden tarpeet. Toisaalta Utsjoen kunnan kääntämisvelvoitteiden helpottaminen aiheuttaisi jonkin verran säästöä. Kaiken kaikkiaan saamen kielilain vaikutukset kuntien talouteen riippuisivat pitkälti siitä, kuinka aktiivisesti kunnat ryhtyvät lakia noudattamaan. Tavoitteena tulisi joka tapauksessa olla, että kuntien lisäkustannukset voitaisiin mahdollisimman täysimääräisesti kattaa valtion varoista.

Enontekiön ja Inarin seurakunnat ovat voineet saada niille saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain soveltamisesta aiheutuneet lisäkustannuksensa kokonaisuudessaan korvatuiksi valtion varoista. Saamen kielen käytön lisääntyminen ja uudet kielelliset palveluvelvoitteet saattavat aiheuttaa seurakunnille jonkin verran lisäkustannuksia.

Jotta kunnille ja seurakunnille maksettavan valtionavustuksen kattavuutta voitaisiin parantaa asetetun tavoitteen suuntaisesti, pyritään myös niille maksettavia valtionavustuksia vuonna 2004 mahdollisuuksien mukaan lisäämään saamelaisien kulttuuritsehallinnon ylläpitämiseen maksettaviksi avustuksiksi varatun määrärahan puitteissa.

Jos saamelaisien kotiseutualueen paliskunnille tai tällä alueella julkiselle vallalle kuuluvaa hallintotehtävää hoitavalle yksityiselle aiheutuisi lain soveltamisesta erityisiä lisäkustannuksia, ne maksettaisiin samasta määrärahasta kuin valtionavustukset kunnille ja seurakunnille.

Euroopan neuvoston ministerikomitea on

suositannut hallitusta myös takaamaan, että kansalaisilla olisi halutessaan mahdollisuus saada saamenkielisiä sosiaali- ja terveystalveluja. Valtion vuoden 2002 talousarvioon otettiinkin uusi 200 000 euron suuruinen kiinteä määräraha valtionavustuksiin saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen turvaamiseksi. Valtion vuoden 2003 talousarviossa määräraha korotettiin 300 000 euroon. Tämän suuruisena määräraha on otettu myös vuoden 2004 talousarvioesitykseen.

Yksityisille kansalaisille lailla ei olisi merkittäviä taloudellisia vaikutuksia.

Saamen kielen nykyistä laajempi käyttäminen virallisissa yhteyksissä aiheuttaisi saamelaiskäräjien yhteydessä toimivalle saamen kielen toimistolle nykyistä huomattavasti enemmän työtä. Toimiston palveluksessa on tällä hetkellä neljä pohjoissaamenkielistä kielenkääntäjää, joista kolme on sijoitettu Utsjoelle tehtävänä kääntää ainoastaan tämän kunnan asiakirjoja. Käännöksiin ja tulkkaukseen liittyvien tehtävien lisäksi toimiston olisi huolehdittava myös valvonta-, neuvonta- ja seurantatehtävistä. Sen tehtävänä olisi laatia ehdotetun saamen kielilain 27 §:ssä tarkoitettu kertomus. Toimiston tulisi huolehtia myös kielenhuoltoon liittyvistä tehtävistä.

Jotta saamen kielen toimisto selviäisi lakisääteisistä tehtävistään, olisi sen resurssit lisättävä. Toimistoon tulisi perustaa ensi vaiheessa kaksi uutta kielenkääntäjätulkin virkaa. Toimistossa olisi siten ensi vaiheessa kaikkiaan kuusi virkaa. Uusien virkojen perustamisesta aiheutuvia lisäkustannuksia varten olisi saamelaiskäräjille myönnettävää valtionavustusta korotettava 100 000 eurolla, mikä määrä ehdotetaan lisättäväksi oikeusministeriön pääluokan asianomaiselle momentille valtion vuoden 2004 talousarvioon. Saatavien kokemusten pohjalta saamelaiskäräjien resurssitarpeita arvioidaan tulevina vuosina uudelleen.

Saamen kielen toimistoon perustettavaksi ehdotetut uudet virat edellyttävät myös lisätilojen hankkimista toimiston henkilökunnalle, mistä aiheutuu lisämeno, jonka suuruutta ei vielä voida arvioida. Myös lain edellyttämät saamelaiskäräjien tiedotus- ja koulutusmenot lisääntyvät määrällä, jota ei ole voitu arvioida.

Saamen kielilain vaikutuksesta tarve tulk-

kaukseen tulee lisääntymään alkuvaiheessa. Saamen kielen taitoisten virkamiesten määrän noustessa tarve tulkkaukseen tulee kuitenkin jopa vähenemään ajan myötä, mistä tulee aiheutumaan säästöjä.

4.2. Organisaatio- ja henkilöstövaikutukset

Esityksen vaikutukset kohdistuisivat olennaisimmin saamelaisten kotiseutualueella sijaitseviin kuntien ja valtion viranomaisiin. Esityksen johdosta niiden tulisi kartoittaa henkilöstönsä saamen kielen taito ja arvioida, millä tavalla sitä voitaisiin parantaa ja ylläpitää. Valtion viranomaisten tulisi erikseen kartoittaa, kuinka moni työntekijä on kiinnostunut hakemaan palkallista virkavapautta saamen kielen taidon hankkimiseksi. Saamen kielen taitoisen henkilöstön kielitaitoa tulisi hyödyntää mahdollisimman tehokkaasti. Eryteisesti yleisöä palvelevissa, saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevista toimipisteistä tulisi nykyistä paremmin huolehtia siitä, että yksilö saa palvelua omalla kielellään ilman, että hänen tarvitsisi vaatia sitä tai erikseen perustella sitä. Kielellisen palvelun parantaminen voi edellyttää henkilöstön kouluttamista ja lisähenkilöstön palkkaamista. Lisähenkilöstön tarve riippuu mahdollisuuksista parantaa tilannetta sisäisin järjestelyin ja kielikoulutuksella.

Laissa säädettäisiin viranomaisiin kohdistetusta kielitaitovaatimuksesta saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevien virastojen ja muiden toimipaikkojen osalta. Viranomaisten olisi henkilöstöä palvelukseen ottaessaan huolehdittava siitä, että henkilöstö pystyy palvelemaan asiakkaita myös saameksi. Tarpeen mukaan saamen kielen taito voitaisiin asettaa kielitaitoa koskevaksi kelpoisuusvaatimukseksi. Tämä merkitsee sitä, että viranomaisten tulisi tarkistaa nykyiset kielitaitovaatimuksensa.

Rajavartiolaitoksen virat täytetään niitä haettavaksi julistamatta. Tänä päivänä saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevista rajavartiolaitoksen toimipaikoissa on saamen kielen taitoisia virkamiehiä, mutta heitä ei kuitenkaan ole kaikilla rajavartioasemilla. Saamenkielisen väestön kannalta olisi erityisen tärkeää, että kaikilla Norjan vastaisella

rajalla sijaitsevilla rajavartioasemilla olisi saamen kielen taitoista henkilöstöä. Rajavartiolaitoksen tulisi hyvissä ajoin selvittää, olisiko henkilöstön saamen kielen taitoa mahdollista parantaa vapaaehtoisella kielikoulutuksella. Rajavartiolaitoksen henkilökunnalahan olisi jo nykyisen lain mukaan oikeus saada asetuksella säädettyin ehdoin palkallista virkavapautta saamen kielen taidon hankkimista varten. Muita harkittavia ratkaisuvaihtoehtoja ovat henkilöstösiirrot, saamen kielen koulutuksen järjestäminen raja- ja merivartiokoulussa ja erityinen kiintiö saamen kielen taitoisille hakijoille raja- ja merivartiokouluun. Myös poliisin tulisi selvittää, millaisin järjestelyin voitaisiin nykyistä paremmin antaa saamenkielistä palvelua.

Esityksen vaikutuksia kuntien organisaation on vaikea arvioida. Viime kädessä kunnat päättäisivät itse lain soveltamisen vaatimista organisaatiojärjestelyistä. Koska saamelaisten kotiseutualueen kunnat ovat noudattaneet voimassa olevaa saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annettua lakia vuodesta 1992 lähtien, ei esityksellä välttämättä ole merkittäviä organisatorisia vaikutuksia. Kuntien olisi kuitenkin selvitettävä, millä tavalla ne aikovat huolehtia lain noudattamisesta. Jos kunta aikoo vahvistaa henkilöstöltä vaadittavan saamen kielen taidon virkasäännössä, tulee sen ryhtyä toimenpiteisiin virkasäännön muuttamiseksi.

Laissa säädettäisiin voimassa olevan lain tapaan oikeudesta saada palkallista virkavapautta saamen kielen taidon hankkimista varten. Inarissa sijaitseva saamelaisalueen koulutuskeskus (SAKK) olisi luonnollinen saamelaisten kotiseutualueella käytettävissä oleva valinta etsittäessä sopivia vaihtoehtoja koulutuksen käytännön toteuttamisessa. Jos sopivia koulutuspalveluita ei kyettäisi järjestämään, menettäisi virkavapauslainsäädännön osan käytännön merkityksestään.

Käännös- ja muiden palvelujen sujuvuuden turvaamiseksi saamen kielen toimiston organisaatiota ja toimintaa tulisi edelleen kehittää esimerkiksi selvittämällä mahdollisuudet hyödyntää nykyaikaista tekniikkaa järjestämällä tulkkaus etätulkkauksena videomonitorien avulla. Saamen kielen toimiston tulisi lisäksi selvittää, miten tulkkien koulutus voitaisiin parhaiten järjestää. Inarinsaamen, kol-

tansaamen ja pohjoissaamen tulkeista ja kääntäjistä olisi pidettävä ajan tasalla olevaa luetteloa. Saamen kielen toimistoon perustettaviksi tarkoitettuja virkoja on käsitelty tarkemmin luvussa 4.1. Taloudelliset vaikutukset.

4.3. Vaikutukset eri kansalaisryhmien asemaan

Saamelaisten kotiseutualueella ehdotetulla saamen kielilailla olisi merkitystä eri kansalaisryhmien asemaan. Näitä kansalaisryhmiä ovat ennen kaikkea alueen saamenkieliset ja suomenkieliset kansalaiset. Myös osa äidinkieltään suomenkielisestä väestöstä on saamelaisia. Ehdotettu laki ei kuitenkaan millään tavalla rajoittaisi suomen- tai ruotsinkieliselle väestölle perustuslaissa ja kielilaissa turvattuja kielellisiä oikeuksia. Kansalaiset voisivat valintansa mukaan käyttää suomen tai saamen kieltä. Esityksessä on lähdetty nimenomaan siitä, että saamen kieli on rikkaus maan kokonaiskulttuurille ja monikulttuurisuudelle ja sen säilyttämiseksi on tehtävä kaikki voitava. Tärkeä tavoite on, että saamenkielinen väestö voisi elää mahdollisimman täysipainoista elämää omalla kielellään ja että heidän kulttuurinsa elinehdot voitaisiin säilyttää.

Viranomaisten velvollisuuden omaloitteisesti huolehtia saamen kieltä käytävien kielellisten oikeuksien toteutumisesta voidaan arvioida parantavan erityisesti lasten ja vanhusten sekä muiden heikommassa asemassa olevien asemaa ja helpottavan heidän elämäänsä. Hyvin toimiva laki voi vaikuttaa myönteisesti ihmisten viihtyvyyteen ja turvallisuuteen.

4.4. Muut vaikutukset

Esityksellä ei ilmeisesti olisi juurikaan uusia ympäristövaikutuksia. Jo voimassa olevan lain perusteella saamen kieltä käytetään tienviitoituksessa saamelaisten kotiseutualueella. Tällä saamenkielisellä viitoituksella voidaan arvioida olevan myönteistä merkitystä matkailun kannalta. Lisääntyvä matkailu voisi johtaa myönteiseen kehitykseen myös alue- ja elinkeinopoliittisesti ja osaltaan varmistaa saamelaisten kotiseutualueen elinvoimaisuus-

den.

Esityksellä voidaan arvioida olevan myös myönteisiä työllisyysvaikutuksia. Saamenkielisten virkamiesten ja viranhaltijoiden määrä ilmeisesti lisääntyy, ja kunnes näitä on riittävästi, saamenkielisten palvelujen tarve tyydytetään turvautumalla tulkkien ja kääntäjien palveluihin.

5. Asian valmistelu

Saamelaiskäräjät asetti 11 päivänä kesäkuuta 1997 ajalle 1997–1999 työryhmän, jonka tehtäväksi annettiin valmistella nykyisen saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain uudistamista. Kielilain uudistamistyöryhmänä toimi Saamelaiskäräjien edellisen vaalikauden saamen kielineuvosto (entinen saamen kielen lautakunta). Työryhmä piti vuonna 1998 yleisötilaisuuksia Hetassa, Inarissa, Sevettijävellä ja Utsjoella. Lisäksi työryhmä kuuli asiantuntijoita ja saamelaisyhdistyksiä sekä päätti työssä noudatettavista perusratkaisuista.

Saamelaiskäräjät antoi 5 päivänä lokakuuta 2000 kielineuvoston tehtäväksi jatkaa kielilain uudistamistyötä. Kielineuvoston tuli valmistella käräjien kokoukseen vuoden 2001 helmikuun loppuun mennessä selkeät periaatteet asioista, jotka tulee ottaa kielilakikomitean ehdotukseen, ja valmistella lainsäädännölliset esitykset aikaisemman toimeksiannon mukaan syyskuun 2001 loppuun mennessä.

Kielilain uudistamistyöryhmä sai työnsä valmiiksi 3 päivänä marraskuuta 2001 ja luovutti esityksensä saamelaiskäräjille, joka käsittelee ja hyväksyi sen kokouksessaan 14 päivänä joulukuuta 2001. Saamelaiskäräjien ehdotus luovutettiin oikeusministeriölle 10 päivänä helmikuuta 2002.

Oikeusministeriö pyysi saamelaiskäräjien ehdotuksesta lausunnot yhteensä 126 taholta sekä varasi korkeimmalle oikeudelle ja korkeimmalle hallinto-oikeudelle tilaisuuden antaa asiasta lausuntonsa. Lausunto saatiin yhteensä 87 taholta.

Lausunnoissa suhtauduttiin yleisesti ottaen myönteisesti tehtyyn ehdotukseen. Useat lausunnonantajat katsoivat ehdotetun lain toteuttavan perustuslakiin kirjattuja Suomen aino-

an alkuperäiskansan kielellisiä oikeuksia sekä Suomea sitovia kansainvälisoikeudellisia sopimuksia ja sopimusten valvontaelinten suosituksia. Erityisesti koltansaamen ja inarinsaamen aseman kehittämisen kannalta ehdotus nähtiin myönteisenä, ja sen nähtiin turvaavan näiden kielten käyttäjien yhdenvertaisen ja tasapuolisen kohtelun viranomaistoinnassa.

Yleisesti kiinnitettiin kuitenkin huomiota ehdotuksen toteuttamisen laajoihin sekä valtioon että kuntiin kohdistuviin taloudellisiin vaikutuksiin. Eräissä lausunnoissa ehdotusta pidettiin – lähinnä taloudellisista syistä – epärealistisena. Erityisesti saamelaiten kotiseutualueen kunnat katsoivat, että valtion tulisi vastata lain täytäntönpäätöksen aiheutuvista uusista kustannuksista.

Lausunnoissa kiinnitettiin huomiota myös siihen, että ruotsin kielen asemaa maan toisena kansalliskielenä ei ollut otettu huomioon. Ehdotusta pidettiin muutoinkin keskenäisenä ja myös vaikeaselkoisena. Eräät lausunnonantajat olivat sitä mieltä, että nykyinen laki turvaa riittävästi saamen kielen käytön viranomaisissa, ainakin oikeudenhoidossa.

Saamelaiskäräjien ehdotuksesta uudeksi saamen kielilaksi annetuista lausunnoista on oikeusministeriössä laadittu tiivistelmä (Oikeusministeriö, Lausuntoja ja selvityksiä 2002:16).

Lausuntojen pohjalta lakiehdotusta muutettiin oikeusministeriössä monilta kohdilta lähemmäs voimassa olevaa lakia ja sitä, mitä pidettiin taloudellisesti mahdollisena toteuttaa. Samassa yhteydessä ehdotukseen tehtiin muutoksia, jotka katsottiin aiheellisiksi eduskunnan käsiteltäväksi jo annetun kielilakiehdotuksen johdosta.

Laaditusta uudesta luonnoksesta hallituksen esitykseksi käytiin helmikuussa 2003 saamelaiskäräjistä annetun lain 9 §:ssä tarkoitettu neuvottelu, jossa monista vielä avoinna olevista kysymyksistä voitiin saavuttaa yksimielisyys. Saamelaiskäräjien ehdottamaa laajennusta oikeuteen saada palkallista virkavapautta saamen kielen taidon hankkimiseksi ei kuitenkaan katsottu

mahdolliseksi ehdottaa. Käräjien ehdottaa saamen ja suomen kielen yhdenvertaisuutta koskevaa säännöstä ei edellä mainituista syistä myöskään voitu sisällyttää lakiehdotukseen. Käräjien edustajat vastustivat myös Utsjoen kunnan kielellisten velvoitteiden helpottamista, jota kuitenkin ehdotetaan.

Esitys on viimeistelty oikeusministeriössä virkatyönä yhteistyössä saamelaiskäräjien edustajien kanssa.

6. Riippuvuus muista esityksistä

Esitys liittyy valtion vuoden 2004 talousarvioesitykseen ja on tarkoitettu käsiteltäväksi sen yhteydessä.

Esitys ei ole suoraan riippuvainen muista esityksistä. Sillä on kuitenkin läheinen yhteys uuteen kielilakiin, jonka kanssa yhtäaikaaisesti sitä on valmisteltu (HE 92/2002 vp). Lakin on tarkoitus tulla voimaan samanaikaisesti vuoden 2004 alusta.

YKSITYISKOHTAISET PERUSTELUT

1. Lakiehdotuksen perustelut

Saamen kielilaki

Lain nimike

Lain nimikkeeksi ehdotetaan ”saamen kielilaki”, joka on lyhyt ja ytimekäs sekä kuvaa lain keskeistä sisältöä hyvin. Voimassa olevan lain nimikettä, laki saamen kielen käytämisestä viranomaisissa, on pidetty pitkänä ja kankeana, eikä sitä ole sen vuoksi arkikielissä juuri käytetty. Nykyisestä laista on erityisesti Lapissa käytetty nimitystä saamen kielilaki tai saamelaisten kielilaki. Näistä ensiksi mainittu, jota saamelaisten piirissä pidetään parhaana nimikkeenä, vastaa myös parhaiten laista saamen kielessä käytettävää nimitystä. Todennäköinen kutsumanimike on syytä ottaa lain viralliseksi nimikkeeksi.

1 luku. Yleiset säännökset

1 §. *Lain tarkoitus.* Pykälän 1 momentin mukaan lailla osaltaan turvattaisiin perustuslain 17 §:n 3 momentissa säädetty saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Lain tarkoituksena on turvata yhtäältä saamelaisten ryhmäkohtaiset oikeudet ja toisaalta heidän yksilölliset kielelliset oikeutensa. Esityksellä ei puututtaisi suomen ja ruotsin kielen asemaan maan kansalliskielinä eikä rajoitettaisi suomen- ja ruotsinkielisten kansalaisten kielellisiä oikeuksia.

Pykälän 2 momentissa todettaisiin lain pää-tarkoitus eli säätäminen siitä, että saamela-silla on oikeus käyttää saamen kieltä viran-omaisessa sen mukaisesti kuin perustuslain 17 §:n 3 momentissa säädetään sekä säädettäisiin myös nimenomaisesti julkisen vallan velvollisuuksista toteuttaa ja edistää saame-laisten kielellisiä oikeuksia.

Pykälän 3 momentissa asetettaisiin tavoit-teeksi perustuslain 21 §:stä johdettavissa ole-va oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyn-tiin ja hyvään hallintoon sekä palveluihin kielestä riippumatta. Sen eräänä ulottuvuute-na voidaan pitää oikeutta tulkkaus- ja kään-nöspalveluihin. Momenttiin sisältyy lisäksi

perustuslain 17 §:n 3 momentista johdetta-vissa oleva ja 22 §:ään perustuva julkisen vallan toimintavelvoite. Sen tulee toimia ak-tiivisesti niin, että kielelliset oikeudet toteu-tuvat. Käsite julkinen valta olisi ymmärrettä-vä samoin kuin perustuslain 17 §:n 2 mo-mentissa.

Tarkoituspykälään kirjatut säännökset olisi otettava huomioon lain yksittäisten säännös-ten soveltamisessa ja lakia tulkittaessa.

Kielilain 2 §:n 1 ja 2 momenttiin on kansal-liskielten osalta kirjattu vastaavat säännökset.

2 §. *Lain soveltamisala.* Pykälän 1 momen-tin luettelo lain soveltamisalaan kuuluvista viranomaisista vastaisi sisällöltään voimassa olevaa lakia lukuun ottamatta sitä, että siihen on katsottu aiheelliseksi lisätä kolttien kylä-kokous ja vähemmistövaltuutettu.

Myös 2 momentti vastaisi sisällöltään voi-massa olevaa lakia lukuun ottamatta sitä, että siinä tarkoitettujen paliskuntien ohella myös Paliskuntain yhdistys kuuluisi lain sovelta-misalaan. Ottaen huomioon poronhoidon keskeisen merkityksen perinteisenä saame-laiselinkeinona tällainen lain soveltamisalan laajennus on katsottu perustelluksi.

Pykälän 3 momentin mukaan lakia olisi li-säksi sovellettava tilanteissa, joissa 1 tai 2 momentissa tarkoitettujen viranomaisen julkisia hallintotehtäviä on annettu lailla tai lain m-jalla yksityisen taikka valtion liikelaitoksen tai valtion tai kunnan määräämisvallassa ole-van yhtiön hoidettavaksi. Kielellisen palve-lun taso ei saisi laskea sen vuoksi, että julki-nen valta antaa tehtäviään muiden hoidetta-viksi. Kielilain 24 ja 25 §:ssä on suomen ja ruotsin kielen osalta omaksuttu sama lähtö-kohta.

Pykälän 4 momentissa luelteltaisiin ne lain-kohtat, joita sovellettaisiin muihinkin kuin 1 ja 2 momentissa mainittuihin valtion viran-omaisiin ja laitoksiin.

Pykälän 5 momentissa on katsottu aiheelli-seksi selvyuden vuoksi viitata saamelaisten kotiseutualueella sovellettaviin erityissään-nöksiin.

3 §. *Määritelmät.* Koska voimassa olevan lain tulkinnassa on ajoittain ilmennyt epätie-toisuutta siitä, mitä saamen kieliä laissa tar-

koitetaan, on tarpeellista määritellä tämä laissa yksityiskohtaisesti. Ehdotetun määritelmäpykälän 1 kohdan tarkoituksena on selvittää, että saamen kielellä ei tarkoiteta ainoastaan pohjoissaamen kieltä, vaan kaikkia Suomessa puhuttavia saamen kieliä, inarinsaamea, koltansaamea ja pohjoissaamea.

Määritelmä vastaa Ruotsin ja Norjan saamen kielen käyttämistä koskevan lain säädännön periaatteita. Ruotsissa vuonna 2000 voimaan tulleessa saamen kielen käytämisestä annetussa laissa saamen kielellä tarkoitetaan lainvalmistelutöiden mukaan kaikkia saamen kielen hallintoalueella käytettäviä saamen kieliä: pohjoissaamea, luulajansaamea ja eteläsaamea. Norjan saamelaislaissa saamen kielellä tarkoitetaan vastaavasti pohjoissaamea, luulajansaamea ja eteläsaamea.

Se, mitä saamen kieltä kulloinkin tulisi käyttää, määräytyisi asiakkaan käyttämän kielen tai pääasiallisen kohderyhmän mukaan. Toimituskirja tai muu asiakirja tulisi antaa asiakkaalle tämän käyttämällä kielellä. Viranomaisten tiedottamisessa ja säädöskäännöksissä tulisi käyttää sitä saamen kieltä, jota käytäviä asia pääasiallisesti koskee. Jos asia koskee saamelaisia yleensä, käytettäisiin nykyiseen tapaan pohjoissaamea.

Saamelaisen määritelmä sisältyy saamelaiskäräjälain 3 §:ään. Vastaavaa määritelmää ehdotetaan käytettäväksi tässäkin laissa (2 kohta). Saamelaisten kotiseutualue puolestaan on määritelty saamelaiskäräjälain 4 §:ssä ja sitäkin ehdotetaan käytettäväksi tässä laissa (3 kohta).

Pykälän 4 kohtaan sisältyvällä viranomaisen määritelmällä pyritään yksinkertaistamaan lain luettavuutta niin, että eri viranomaisia ei tarvitse toistaa joka pykälässä. Viranomaisia olisivat lakia sovellettaessa lain 2 §:n 1 ja 2 momentissa mainitut viranomaiset ja laitokset sekä mainitun pykälän 2 momentissa tarkoitettut paliskunnat ja Paliskuntain yhdistys. Viranomaisina pidettäisiin myös kaikkia niitä, jotka hoitavat saamelaisten kotiseutualueella julkista hallintotehtävää, ja valtion liikelaitoksia niiden hoitaessa viranomaistehtävää. Vastaava määrittely julkista hallintotehtävää hoitavien ja valtion liikelaitosten osalta sisältyy myös kielilain 24 ja 25 §:ään.

2 luku. Kielelliset oikeudet

Luvussa on säännökset saamelaisten kielellisistä oikeuksista valtion viranomaisissa ja niitä vastaavista viranomaisten velvollisuuksista. Pidemmälle meneviä kielellisiä oikeuksia ja viranomaisten velvollisuuksia on lisäksi saamelaisten kotiseutualueetta käsittelevässä 3 luvussa.

4 §. *Saamelaisen oikeus käyttää saamen kieltä viranomaisissa.* Voimassa olevan lain 6 §:ää vastaava pykälä sisältäisi lain keskeisen säännöksen, jonka perusteella saamen kieltä voidaan käyttää lain soveltamisalaan kuuluvissa viranomaisissa asioitaessa. Saamelaisen oikeus käyttää saamen kieltä ei olisi riippuvainen hänen kansalaisuudestaan. Inarinsaamea, koltansaamea ja pohjoissaamea voisi tämän lain piiriin kuuluvissa viranomaisissa käyttää myös ulkomaan kansalainen.

Ilmaisu ”omassa asiassa tai asiassa, jossa häntä kuullaan”, tarkoittaa sitä, että yksityishenkilön oikeus käyttää saamen kieltä olisi rajattu koskemaan vain hänen omaa asiaansa. Jos asia ei koske häntä itseään, oikeutta saamen kielen käyttämiseen ei olisi. Pykälää sovellettaisiin ainoastaan sellaisissa lain soveltamisalaan kuuluvissa viranomaisissa, jotka sijaitsevat saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Kotiseutualueella noudatettaisiin ehdotuksen 12 §:ää. Niissä viranomaisissa, joiden virka-alue on osittain kotiseutualueella ja osittain sen ulkopuolella, noudatettaisiin 12 §:ää kotiseutualueella sijaitsevista toimipaikoista ja muutoin tätä pykälää.

5 §. *Oikeushenkilön kielelliset oikeudet viranomaisissa.* Pykälä vastaisi sisällöltään voimassa olevan lain 6 §:n 2 momenttia. Lain selkeyden ja luettavuuden vuoksi on aiheellista kirjoittaa säännös omaksi pykäläkseen. Suomen ja ruotsin kielen osalta vastaava säännös sisältyy kielilain 11 §:ään.

6 §. *Saamen kielen käyttäminen edustuksellisissa toimielimissä.* Pykälän 1 momentti vastaisi sisällöltään pääosin voimassa olevan lain 10 §:ää. Siinä säädettäisiin kuitenkin myös oikeudesta käyttää saamen kieltä Paliskuntain yhdistyksen ja sen hallituksen kokouksessa. Paliskuntain yhdistyksen kokouksen käsittelemiä asioita voidaan pitää erityisesti saamelaisia koskevinä asioina, ottaen huo-

mioon poronhoidon suuri merkitys saamelaisille. Yhdistyksen vuotuisen kokoukseen, niin sanottuun poroparlamenttiin, osallistuvat kaikkien saamelaispaliskuntien poroisännät paliskuntiansa virallisina edustajina ja usein lisäksi tavallisia poromiehiä eri puolilta poronhoitoaluetta. Yhdistyksen hallitukseen kuuluu saamelaisten edustaja. Säännös saamen kielen käyttämisestä Paliskuntain yhdistyksessä on tarpeen, sillä yhdistystä ei voida pitää valtiollisena lautakuntana tai muuna nykyisen lain 10 §:n 1 momentissa tarkoitettuna toimielimenä. Yhdistyksen ja sen hallituksen kokoukseen osallistuvat eivät myöskään esiinny kokouksissa omissa asiassaan siten, että he voisivat käyttää saamea ehdotetun 4 §:n perusteella.

Pykälän 2 momentissa edellytettäisiin, että edustuksellisten toimielinten kokouksissa huolehdittaisiin tarpeen vaatiessa tulkauksesta. Jos toimielimen jäsenistä tai paikalla olevista esittelijöistä kukaan ei voisi tästä huolehtia, pitäisi kokoukseen kutsua tulkki.

Kielilain 28 §:ään sisältyvä säännös suomen ja ruotsin kielen käyttämisestä monijäsenisten toimielinten kokouksissa on rakentunut vastaaville periaatteille kuin ehdotettu pykälä.

7 §. *Oikeus ilmoittaa saame äidinkieleksi väestötietojärjestelmään.* Ehdotettu säännös vastaisi sisällöltään voimassa olevan lain 5 §:ää. Ehdotetun säännöksen subjektina olisivat henkilöt, joilla on Suomessa kotipaikka. Ehdotettu kirjoitustapa vastaa myös väestötietolaissa ja -asetuksessa käytettyä kieltä. Säännöksellä ei muutettaisi äidinkielen ilmoittamista koskevaa viranomaiskäytäntöä. Äidinkielen merkitseminen väestökirjoihin olisi edelleen henkilön oman ilmoituksen varassa.

8 §. *Viranomaisten tiedottaminen.* Yleistä tiedottamisvelvoitetta lukuun ottamatta pykälä vastaisi pääosin voimassa olevan lain 9 ja 11 §:ää. Pääasiallisesta kohderyhmästä riippuisi, mitä kieltä tiedottamisessa tulisi käyttää. Jos kohderyhmänä ovat saamelaiset yleensä, tulisi nykyiseen tapaan käyttää pohjoissaamea. Mikään ei kuitenkaan estäisi viranomaisia käyttämästä tiedottamisessa ainakin jossakin laajuudessa myös muita saamen kieliä.

Pykälän 2 momenttiin sisällytettäväksi ehdotettua poikkeussäännöstä ehdotetaan tarkennettavaksi niin, että sen soveltamisen edellytyksenä olisi se, että saamen kielen käyttäminen olisi mainituissa asioissa ilmeisen tarpeetonta. Asiallisesti lisäys merkitsisi poikkeussäännöksen soveltamisen edellytysten jonkin asteista tiukentamista. Viranomaisen olisi 2 momenttia soveltaessaan aina arvioitava, koskeeko asia vain yksityisen oikeutta ja onko saamen kielen käyttäminen ilmeisen tarpeetonta. Jos kuulutus tai tiedonanto annetaan saamenkielisen yksityisen oikeutta koskevassa asiassa, ei saamen kielen käyttäminen ole välttämättä ilmeisen tarpeetonta. Kiinteistöihin liittyvissä asioissa myös naapurikiinteistöjen omistajien äidinkielellä voi olla merkitystä. Epäselvissä tapauksissa tulisi säännöstä tulkita perusoikeusmyönteisesti. Saamelaisemmistöisen Utsjoen kunnan alueella saamen kielen käyttämisen voidaan katsoa olevan ilmeisen tarpeetonta yleisesti ottaen harvemmin kuin väestörakenteeltaan suomalaisemmistöisissä kunnissa.

Poikkeussäännöksessä tarkoitettut ilmoitukset olisivat ilmeisesti tähänastiseen tapaan useimmiten nimismiehen antamia pakkohuutokauppakuulutuksia. Ne voisi antaa vain suomen kielellä vastaisuudessakin.

Ehdotettua tiedottamisvelvoitetta lukuun ottamatta pykälän 3 momentti vastaa asiallisesti voimassa olevan lain 11 §:ää. Pykälän 4 momentti vastaa asiallisesti voimassa olevan lain 14 §:n 2 momenttia.

Suomen ja ruotsin kielen käyttämisestä viranomaisten tiedottamisessa on säädetty kielilain 32 ja 33 §:ssä paljolti sanansuuntaisesti kuin saamenkielisestä tiedottamisesta tässä luvussa. Lomakkeiden saatavilla olosta suomeksi ja ruotsiksi on muistutettu lain perustelujen 23 §:n 2 momentin kohdalla.

9 §. *Lait ja muut säädökset sekä säädösehdotukset ja mietinnöt.* Pykälä vastaisi voimassa olevan lain 12 §:ää. Saamenkieliset tekstit olisivat edelleen juridisesti vain käännöksiä eivätkä autenttisia lakitekstejä. Harkittaessa tarvetta kääntää esimerkiksi laki saameksi on arvioitava myös sitä, koskeeko laki erityisesti inarinsaamelaisia, kolttasaamelaisia tai pohjoissaamelaisia vai mahdollisesti koko saamelaista kansanryhmää.

Keskeisimmät säännökset lakien ja muiden säädösten sekä säädösehdotusten ja mietintöjen julkaisemisesta suomen ja ruotsin kielellä sisältyvät perustuslain 51 §:n 2 momenttiin ja 79 §:n 4 momenttiin sekä kielilain 30 ja 31 §:ään.

10 §. *Saamen kielen käyttäminen viranomaisen työkielenä.* Ehdotettu säännös vastaisi sisällöltään voimassa olevan lain 13 §:ää. Lain voimaantulon jälkeen on perustettu saamelaiskäräjä. Saamelaiskäräjiä ei sen itsehallinnollisen luonteen vuoksi voida pitää valtion viranomaisena eikä se ole osa valtionhallintoa. Tästä syystä lakitekstistä on ehdotettu poistettavaksi sana ”valtion”. Saamelaiskäräjien lisäksi myös saamelaisasiain neuvottelukunta ja saamenkieliset valtion oppilaitokset voisivat käyttää saamen kieltä työkielenään. Nämä viranomaiset saisivat itse päättää siitä, käyttävätkö ne suomen kielen ohella saamen kieltä sisäisesti, esittelyssä sekä ilman asianosaisen läsnäoloa tapahtuvassa asian käsittelyssä.

Kielilain 26 §:ään sisältyvät suomen ja ruotsin kieltä koskevat säännökset valtion viranomaisten työkielestä.

3 luku. Saamelaisten kotiseutualueella sovellettavat säännökset

11 §. *Eriytyiset velvollisuudet.* Lain 3 luku sovellettaisiin niissä lain soveltamisalaan kuuluvissa kuntien, kuntayhtymien, tuomioistuinten, valtion muiden viranomaisten ja itsenäisten julkisoikeudellisten laitosten virastoissa ja muissa toimipaikoissa, jotka sijaitsevat saamelaisten kotiseutualueella. Myös saamelaiskäräjien tulee noudattaa 3 luvun säännöksiä. Jos viranomaisella on virastoja tai muita toimipaikkoja sekä kotiseutualueella että sen ulkopuolella, sen tulisi noudattaa 3 luvun säännöksiä vain kotiseutualueella sijaitsevilla virastoilla ja muilla toimipaikoilla.

Virastolla ja muulla toimipaikalla tarkoitetaan tässä yhteydessä viranomaistoimintaa tai muuta julkiselle vallalle kuuluvaa tehtävää suorittavaa itsenäistä yksikköä. Kyseeseen tulisi esimerkiksi käräjäoikeuden kanslia, mutta ei sellainen istuntopaikka, johon käräjäoikeuden virkamiehet tekevät ainoastaan virkamatkoja. Jos viranomaisella ei ole saa-

melaisten kotiseutualueella tässä tarkoitettua virastoa tai muuta toimipaikkaa, ei sen siis tarvitsisi noudattaa 3 luvun säännöksiä esimerkiksi pidettäessä kokousta, oikeuden istuntoa tai suoritettaessa katselmusta tai muuta yksittäistä virka- tai työtehtävää kotiseutualueella.

Sitä että Sodankylän kunta tulisi tässä esitettyjen kriteerien mukaan arvioituna jäämään 3 luvun soveltamisalan ulkopuolelle, ei voida pitää suurena ongelmana. Saamelaisten kotiseutualueen eri kunnat on asetettu keskenään erilaiseen asemaan jo nykyisessäkin laissa, kuten esimerkiksi saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain 15 §:ssä.

12 §. *Oikeus käyttää saamen kieltä viranomaisissa.* Pykälässä ehdotetaan, että saamelaisilla olisi nykyistä laajempi oikeus asioida saamen kielellä saamelaisten kotiseutualueella. Yleisperiaatteena olisi, että kotiseutualueella saamelainen voisi sekä suullisesti että kirjallisesti valintansa mukaan käyttää joko suomen tai saamen kieltä viranomaisissa asioissaan. Tämä oikeus ei olisi rajattu vain omaan asiaan.

Kotiseutualueen viranomaisissa asioimista koskeva käytäntö muistuttaisi kaksikielisissä suomen- ja ruotsinkielisissä viranomaisissa asioimista koskevaa käytäntöä. Kotiseutualueella saamen- ja suomenkieliselä väestöllä tulisi molemmilla olla todellinen mahdollisuus käyttää omaa kieltään samalla tavalla kuin suomen- ja ruotsinkieliselä väestöllä kaksikielisissä suomen- ja ruotsinkielisissä kunnissa kielilain mukaan.

Pykälän 2 momentin mukaan niillä, jotka 1 momentin mukaisesti ovat käyttäneet viranomaisessa saamen kieltä, olisi oikeus käyttää saamea myös kotiseutualueen ulkopuolella sijaitsevilla valtion viranomaisissa silloin, kun ne muutoksenhakuviranomaisena käsittelevät kotiseutualueen viranomaisessa vireille tulleita asioita.

13 §. *Oikeus saada toimituskirja tai muu asiakirja saamen kielellä.* Tällä saamelaisten kotiseutualueella sovellettavaksi tarkoitettulla pykälällä ja ehdotetulla 19 §:llä korvattaisiin saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain 8 §. Uutta olisi ensinnäkin se, että saamenkielinen toimituskirja tai muu asiakirja voitaisiin saada vain saamelaisten

kotiseutualueella, kun taas muualla voitaisiin saada vain toimituskirjan tai asiakirjan saamenkielinen käännös. Eroa ei siis enää tehtäisi sillä perusteella, onko viranomaisen tai laitoksen asianomaista tehtävää hoitavalle virkamiehelle tai toimihenkilölle säädetty tai määrätty kelpoisuusehdoksi saamen kielen taito vai ei, vaan sillä perusteella, missä virasto tai muu toimipaikka sijaitsee. Utta olisi myös se, että saamelaisten kotiseutualueella saamelaisella asianosaisella olisi aina, kun asia koskee hänen oikeuttaan, etuaan tai velvollisuuttaan, oikeus saada saamenkielinen toimituskirja tai muu asiakirja, jollei kysymyksessä ole asian ratkaisuun ilmeisesti vaikuttamaton asiakirja. Utta olisi myös saamenkielisen asiakirjan saamisen oikeuden kytkentä siihen, että asianomainen on viranomaisessa asioidessaan käyttänyt saamen kieltä.

Jos asianosaisia kuitenkin olisi useampia ja joku heistä vaatisi suomen kieltä käytettäväksi, annettaisiin toimituskirja suomen kielellä, ja saamenkielistä toimituskirjaa vaatineella olisi oikeus saada vain saamenkielinen käännös toimituskirjasta. Tämä johtuu siitä, että suomenkielisellä asianosaisella on kielilain nojalla oikeus saada toimituskirja suomen kielellä, eikä saamen kielilailta voida rajoittaa tätä oikeutta säätämällä toimituskirja annettavaksi saamen kielellä.

Kielilain 20 §:ssä suomen- ja ruotsinkielisten asianosaisten oikeus omakieliseen toimituskirjaan tai sen käännökseen on huomattavasti rajatumpi. Ehdotettu saamelaiskäräjien tärkeänä pitämä säännös on kuitenkin katsottu aiheelliseksi saamelaisten ja saamen kielen oikeudelliseen asemaan kohdistuvana hyväksyttävänä positiivisena erityistoimenpiteenä.

14 §. *Saamen kielen taito ja sitä koskevat kelpoisuusvaatimukset.* Saamelaisten kotiseutualueella jokaisen saamen kielilain piiriin kuuluvan kunnallisen ja valtiollisen viranomaisen olisi vastaisuudessa kyettävä antamaan saamenkielisiä palveluita pääsääntöisesti tarvitsematta turvautua tulkkaukseen. Käytännön syistä tämä velvollisuus rajattaisiin koskemaan vain kotiseutualueella sijaitsevia virastoja ja muita toimipaikkoja.

Pykälän 1 momentin mukaan viranomaisilla olisi velvollisuus huolehtia, että kussakin virastossa on saamen kielen taitoista henki-

lökuntaa. Jos virastossa olisi vain yksi työntekijä, tulisi hänen osata saamen kieltä, jotta viranomaisen täyttäisi saamen kielilain vaatimukset. Jos virastossa ei ole vielä ainuttakaan saamen kielen taitoista työntekijää, olisi saamen kielen taitoa pidettävä virkaa täytettäessä ja työhönotossa osana tosiasiallista ammattitaitoa ja kykyä hoitaa kyseistä virkaa tai tehtävää – näin erityisesti asiakaspalvelussa työskentelevien tai muuten asiakaskontaktteihin työssään joutuvan henkilökunnan osalta.

Ehdotetulla säännöksellä ei puututtaisi yksittäisten virkojen ja toimien pätevyysvaatimuksiin. Jollei lailla tai lain nojalla muuta olisi säädetty, kunnat voisivat pykälän 2 momentin mukaan edelleen itse päättää viranhaltijoidensa ja muun henkilöstönsä yksityiskohtaisista kielitaitovaatimuksista kunnallisissa säädettyssä järjestyksessä. Vaadittava kielitaito voitaisiin vahvistaa joko virkasäännössä tai jollakin muulla tavalla. Kunnan tulisi kuitenkin aina huolehtia siitä, että sen henkilöstöllä on tarvittava kielitaito, jotta palveluja, erityisesti keskeisen tärkeitä sairaanhoito-, terveydenhoito- ja päivähoitopalveluja sekä työvoima- ja sosiaalipalveluja saisi käytännössä myös saamen kielellä. Valtion palveluksessa olevalta henkilöstöltä vaadittava saamen kielen taito voitaisiin vahvistaa lailla tai lain nojalla valtioneuvoston tai ministeriön asetuksella. Virkoja täytettäessä olisi lisäksi otettava huomioon perustuslain 125 §:n 2 momentti, jonka mukaan yleiset nimitysperusteet julkisiin virkoihin ovat taito, kyky ja koeteltu kansalaiskunto, ja laki julkisyhteisöjen henkilöstöltä vaadittavasta kielitaidosta (424/2003).

Perustuslain 125 §:n 2 momentin mukaan nimitysperusteet julkisiin virkoihin ovat taito, kyky ja koeteltu kansalaiskunto. Hallituksen esityksen (HE 1/1998 vp) mukaan taidolla tarkoitetaan lähinnä koulutuksen tai työkokemuksen avulla hankittuja tietoja ja taitoja. Kyvyllä viitataan yleisesti tuloksellisen työskentelyn edellyttämiin henkilön ominaisuuksiin, kuten luontaiseen lahjakkuuteen, järjestelykykyyn, aloitteellisuuteen ja muihin vastaaviin tehtävien hoitamisen kannalta tarpeellisiin kykyihin. Koetellulla kansalaiskunnolla tarkoitetaan yleisessä kansalaistoiminnassa saatuja viran hoidon kannalta mer-

kityksellisiä ansioita sekä nuhteetonta käytöstä. Yleisiä nimitysperusteita tulkitaan yhteydessä asianomaisen viran yleisiin ja erityisiin kelpoisuusvaatimuksiin. Niihin liittyen on otettava huomioon myös viran nimi, tehtäväpiiri ja virkaan kuuluvat konkreettiset työtehtävät.

Kuitenkin olisi varauduttava myös siihen, että kaikkiin viranomaisiin ei välttämättä tulisi riittämään saamen kielen taitoisia hakijoita ainakaan lain soveltamisen alkuvaiheessa.

Ehdotettu säännös antaisi mahdollisuuden joustavaan sääntelyyn. Tarvittaessa viranomaiset voisivat jakaa työtehtävät eri henkilöiden suoritettaviksi ja mukauttaa kielitaitovaatimukset työtehtävien luonteen mukaan. Mahdollisuuksien mukaan viranomaisen voisi järjestää hallintonsa niin, että suomen- ja saamenkieliset palvelut järjestetään yksiköittäin tai että erityiset virkamiehet antavat palvelua sekä suomeksi että saameksi. Viranomaiset voisivat järjestää asian myös niin, että osalta henkilökuntaa edellytetään huomattavasti parempaa kielitaitoa kuin muilta.

Pykälän 3 momentissa säädettäisiin, että kielitaitoa koskevista kelpoisuusvaatimuksista ja kielitaidon osoittamisesta on soveltuvin osin voimassa, mitä laissa julkisyhteisöjen henkilöstöltä vaadittavasta kielitaidosta säädetään. Jos hakija olisi jättänyt vaadittavan kielitaitoa osoittavan todistuksen vasta hakujan päätyttyä, olisi hakemus siitä huolimatta otettava huomioon edellyttäen, että nimitysasian käsittely ei tästä syystä viivästyisi. Menettely vastaisi yleisessä kielilaissa omaksuttuja periaatteita.

15 §. *Palkallinen virkavapaus ja vapautus työstä saamen kielen taidon hankkimista varten.* Voimassa olevan lain mukaan vain sellaisten valtion viranomaisten ja laitosten virkamiehillä ja toimihenkilöillä, joiden virka-alue on kokonaisuudessaan saamelaisten kotiseutualueella, on oikeus saada palkallista virkavapautta virkatehtäviensä hoitamiseksi tarpeellisen saamen kielen taidon hankkimista varten. Virkavapauden saamisen edellytyksenä on, että saamen kielen taito on tarpeen asianomaisen virkatehtävien hoitamiseksi. Jos valtion viranomaisen tai laitoksen virka-alueesta vain osa on kotiseutualueella, virkavapauden myöntäminen on harkinnanvaraista. Saamen kielen käyttämisestä viran-

omaisissa annetussa asetuksessa on lisäksi lain myöntämin valtuuksin säädetty, että virkavapauden saamisen edellytyksenä on, että asianomaisen palvelusuhde viranomaiseen tai laitokseen on kestänyt vähintään vuoden. Säännökset eivät koske kuntien viranhaltijoita.

Saamelaiskäräjät on halunnut virkavapausoikeutta laajennettavaksi. Sen mielestä niilläkin kuntien, tuomioistuinelaitoksen ja Lapin lääninhallituksen palveluksessa olevilla, jotka työskentelevät kotiseutualueen ulkopuolella, tulisi olla oikeus saada palkallista virkavapautta sellaisen saamen kielen taidon hankkimiseksi, jota heidän työtehtäviensä hoitaminen edellyttää. Kotiseutualueella työskentelevien osalta se on halunnut poistaa mainitun edellytyksen, jonka mukaan kielitaidon tulisi olla tarpeellinen asianomaisen virkatehtävien hoitamisessa, minkä lisäksi se on halunnut ulottaa oikeuden näin määriteltynä kuulumaan myös kuntien palveluksessa oleville niissä virastoissa, jotka sijaitsevat kotiseutualueella. Nykyistä laajempi oikeus saada palkallista virkavapautta olisi käräjien mukaan saamelaisten kotiseutualueella tarpeen, koska alueen viranomaisilla olisi velvollisuus huolehtia siitä, että jokaisessa virastossa on saamen kielen taitoisia henkilökuntaa.

Saamelaiskäräjiltä saadun selvityksen mukaan halukkaita hakeutumaan virkavapaalle saamen kielen taidon hankkimista varten olisi etenkin saamelaisten kotiseutualueen kunnissa huomattava osa henkilöstöstä. Myös niissä valtion viranomaisissa, joiden palveluksessa olevilla nykyisin ei ole oikeutta virkavapauden saamiseen, mutta joiden osalta saamelaiskäräjät ehdottaa oikeuden laajentamista, voidaan arvioida olevan halukkuutta virkavapauteen. Virkavapauden myöntämisestä siitä johtuvine sijaisuus- ynnä muine järjestelyineen aiheutuisi kuitenkin siinä määrin uusia ennakoidettomia kustannuksia, että niiden kattamiseen valtion varoista ei olisi mahdollisuutta. Tämän vuoksi saamelaiskäräjien ehdotuksia ei voida hyväksyä. Saamen kielen taitoisten virkamiesten ja viranhaltijoiden määrän vähittäiseen lisääntymiseen tuleekin pyrkiä toisin keinoin, esimerkiksi saamen kieltä jo taitavien rekrytoinnilla entistä enemmän viranomaisien pal-

velukseen ja saamen kielen opetusta ja saamen kielistä opetusta tehostamalla. Säännös ehdotetaan otettavaksi lakiin voimassa olevaa sääntelyä vastaavana.

Palkallista virkavapautta voitaisiin myöntää vain yksilöityä koulutusta varten. Työntekijän tulisi virkavapautta saadakseen osoittaa, että hänellä on paikka lähtötasoaan vastaavaan kielikoulutukseen. Hyväksyttävänä koulutusena voitaisiin pitää esimerkiksi saamelaisalueen ammatillisessa koulutuskeskuksessa taikka Helsingin, Lapin tai Oulun yliopistoissa järjestettävää koulutusta. Myös ulkomailla tapahtuva kielikoulutus voitaisiin hyväksyä, jos voidaan olettaa työntekijän kykenevän osallistumaan siihen menestyksellä.

Virkavapauden myöntämistä harkittaessa olisi otettava huomioon, että säännöksen tarkoituksena on saada viranomaisen palvelukseen saamen kielen taitoista henkilökuntaa eikä esimerkiksi rahoittaa työntekijän uuden ammatin hankkimiseen johtavia opintoja. Sen vuoksi kyseeseen tuleva koulutus olisi ensisijaisesti muutamia viikkoja tai kuukausia kestävää tilapäistä koulutusta eikä esimerkiksi saamen kielen opiskelemista korkeakoulututkintoon johtavan opiskelun pääaineena jossakin yliopistossa.

Saamen kielen taitoisten työntekijöiden määrän lisäämiseksi säännöksiä tulisi tulkita joustavasti. Suomenkieliselle työntekijälle, jolla ei ole aiempia tietoja saamen kielestä, voisi riittää esimerkiksi pohjoissaamen Davvin-kurssin suorittaminen. Vaikka työntekijän tulisi periaatteessa edellyttää hankkivan sellaisen saamen kielen taidon, että hän kykenee käyttämään saamea omassa työssään, ei vaatimustasoa tule asettaa liian korkealle. Henkilö voi suorittaa ensin vaikkapa saamen kielen peruskurssin ja hakea sen jälkeen uudelleen palkallista virkavapautta syvällisemmän kielitaidon hankkimista varten. Sinänsä ei ole esteitä myöntää samalle henkilölle palkallista virkavapautta useampaankin otteeseen.

Palkallista virkavapautta voisi saada vain Suomessa puhuttavien saamen kielten opiskelemista varten. Näitä kieliä ovat inarinsaame, koltansaame ja pohjoissaame. Koska nämä kielet poikkeavat toisistaan varsin paljon, ei esimerkiksi pohjoissaamea osaava

työntekijä kykene palvelemaan asiakkaita inarin- tai koltansaameksi. Sen vuoksi vain yhtä saamen kieltä osaavalla työntekijällä olisi oikeus saada palkallista virkavapautta muiden tässä tarkoitettujen saamen kielten taidon hankkimista varten.

Pykälän 2 momentissa ehdotetaan säädettäväksi, että virkavapauspäätöksen ehdoksi voidaan asettaa palvelussitoumuksen antaminen. Palvelussitoumuksen yhden vuoden enimmäisaika laskettaisiin siitä päivästä, kun henkilö on suorittanut kielikurssin. Jos koulutukseen liittyy erityinen kielikoe, lasketaan vuoden määräaika kielikokeeseen osallistumis päivästä. Palvelussitoumuksen voimassaoloaikana virka- tai palvelussuhde jatkuisi entisin ehdoin samanlaisena kuin ennen palvelussitoumusta. Säännöksen tarkoituksena olisi varmistaa se, että virkavapauden myöntänyt viranomainen voi omassa toiminnassaan hyödyntää täysin palkkaeduin kielikoulutukseen osallistuneen työntekijänsä saamen kielen taitoa. Henkilön ei tarvitsisi palvelussitoumuksen voimassaoloaikana työskennellä samassa tehtävässä, jossa hän työskenteli ennen kielikoulutukseen osallistumistaan. Hänelle voitaisiin antaa uusia tehtäviä, joissa hänen kielitaidostaan on enemmän hyötyä. Henkilö voisi myös siirtyä kokonaan uuteen virka- tai palvelussuhteeseen saman työnantajan palveluksessa, kunhan hän työskentelee saamelaisten kotiseutualueella koko palvelussitoumuksen voimassaoloajan. Palvelussitoumus voitaisiin vaatia työntekijältä joka kerta, kun hänelle myönnetään palkallista virkavapautta saamen kielen taidon hankkimista varten.

16 §. *Viranomaisten velvollisuus käyttää saamen kieltä*. Pykälässä ehdotetaan viranomaisille velvollisuutta käyttää omaaloitteisesti saamen kieltä kotiseutualueen väestölle lähetettävissä asiakirjoissa. Tarkoituksena on lisätä saamen kielen käyttöä virallisissa yhteyksissä. Viranomainen voisi myös käyttää sekä suomen että saamen kieltä tilanteissa, joissa vastaanottajan kielestä ei ole tietoa tai joissa yksinomaan saamen kieltä ei lain mukaan voida käyttää. Vastaanottajalla olisi luonnollisesti viime kädessä oikeus itse valita, haluaako hän asiakirjat suomen vai saamen kielellä. On oletettavissa, että myös osa kotiseutualueen saamenkielisestä väes-

töstä haluaa saada tässä tarkoitettut asiakirjat suomen kielellä. Tämä johtuu siitä, että suuri osa varsinkin iäkkäämmistä saamelaisista on luku- ja kirjoitustaidotonta omassa äidinkiellässään.

Nykyisin on yleisenä viranomaiskäytäntönä, että saamenkielinen vastaus annetaan vain, jos sitä nimenomaan pyydetään. Hyvän hallintotavan eräänä ulottuvuutena voidaan kuitenkin pitää periaatetta, jonka mukaan viranomaisen vastaa asiakkaalle tämän käyttämällä kielellä. Asiasta on siksi syytä ottaa lakiin nimenomainen säännös.

Kotiseutualueen pienillä paikkakunnilla virkamiesten voidaan olettaa tuntevan suuren osan asiakkaistaan. Vastaanottajan kieli olisi useimmissa tapauksissa ainakin pääteltävissä. Epäselvissä tapauksissa tulisi käyttää sekä suomen että saamen kieltä. Alkuvaiheen epävarmuuden jälkeen saamenkielisiä asiakirjoja vaativien asiakkaiden joukko tulisi todennäköisesti vakiintumaan niin, ettei vastaanottajan kielen selvittäminen aiheuttaisi suurempia ongelmia. Jos viranomaisen ei itse pystyisi laatimaan saamenkielistä vastausta, olisi sillä oikeus saada käännösapua saamen kielen toimistolta. Saamenkielisten kirjallisten vastausten antaminen olisi siten suhteellisen helposti toteutettavissa. Saamenkielisten asiakirjojen tulisi olla yhtä lailla luettavissa ja ymmärrettävissä kuin suomenkielinen asiakirja.

Vaikka lähes kaikki saamelaiset osaavatkin lukea suomen kieltä, olisi ehdotetulla säännöksellä suuri periaatteellinen merkitys saamelaisille. Se nostaisi saamen kielen statusta, alentaisi kynnystä käyttää saamea virallisissa yhteyksissä ja toteuttaisi käytännössä saamen ja suomen kielen yhdenvertaisuutta alueen viranomaiskäytössä. Saamen kielen käyttäminen harjaannuttaisi sekä saamen kielen taitoiset virkamiehet että saamenkieliset asiakkaat uuteen saamenkieliseen hallintokielen terminologiaan. Säännöksellä toteutettaisiin myös saamelaisen perustuslain mukaista oikeutta ylläpitää ja kehittää omaa kieltään.

Vastaavan tyyppinen säännös on voimassa Norjassa. Siellä valtion viranomaisen on kielilain mukaan vastattava yksityiselle käyttäen tämän käyttämää kielimuotoa (bokmål tai nynorska). Yksityinen saa myös aina vaatia, että häntä koskevat asiakirjat an-

netaan hänelle hänen valitsemassaan kielimuodossa.

Saamen kielen käyttämistä edistävät toimenpiteet voisivat olla hyvin moninaisia. Esimerkkinä voitaisiin mainita saamenkieliset nauhoitteet puhelinvastaajissa, puhelimeen vastaaminen molemmilla kielillä sekä kirjallisen ja sähköisen aineiston määrä, saatavuus ja laatu. Asiakaskontakteihin työssään joutuvien työntekijöiden kielitaito voitaisiin tuoda näkyville esimerkiksi käyttämällä rintapieleen kiinnitettävässä nimikyltissä suomen ja saamen lippuja.

Pykälän 1 momentin vastine kielilaisissa on 19 §:n 3 momentti. Pykälän 2 momentissa on yhtymäkohtia kielilain 23 §:ään ja 3 momentissa 35 §:n 3 momenttiin.

17 §. *Saamen kielen käyttäminen kunnan asiakirjoissa*. Sen lisäksi, mitä 8, 10, 13 ja 16 §:ssä säädettäisiin, saamen kieltä olisi kunnissa, joiden virasto sijaitsee saamelaisen kotiseutualueella, käytettävä kunnan asiakirjoissa sen mukaan kuin tässä pykälässä säädettäisiin. Pykälä koskisi pöytäkirjoja ja muita asiakirjoja, joita ei ole annettava yksityiselle asianosaiselle.

Voimassa olevan lain 15 §:n 2 momentin mukaan saamea on käytettävä mainituissa asiakirjoissa sekä viranomaisten välisessä kirjeenvaihdossa ja virkakirjanpidossa vain sellaisessa kunnassa, jonka väestöstä saamenkielisten osuus on yli yhden kolmasosan. Muutkin lain soveltamisalaan kuuluvat kunnat ja kuntayhtymät voivat lain 15 §:n 1 momentin mukaan niin halutessaan käyttää näissä asiakirjoissa saamen kieltä. Ainoa kunta, jossa saamenkielisten osuus ylittää mainittuun kolmasosaan kunnan väestöstä, on Utsjoen kunta.

Käytännössä Utsjoen kunnalla on ollut vaikeuksia täyttää saamen kielen käyttämistä koskevia lakisääteisiä velvoitteitaan. Rovaniemen hallinto-oikeus on vuodelta 2001 olevassa päätöksessään (Rovaniemen HAO 08.08.2001 T:01/0334/1) todennut, että Utsjoen Kirkonkylän koulujen johtokunta oli menetellyt lainvastaisesti käännättäessä saamen kielelle vain asiaa koskevan esityslistan eikä sen liitteenä ollutta työsuunnitelmaa. Edelleen se kiinnitti huomiota siihen, että päätöksestä olivat puuttuneet saamenkieliset oikaisuvaatimusohjeet.

Saamelaiskäräjät on ehdotuksessaan saamen kielilain katsonut, että Utsjokea koskeva velvoite käyttää saamen kieltä laajennettaisiin sellaisenaan koskemaan myös Enontekiön ja Inarin kuntaa. Mainitut kunnat ovat edellyttäneet, että jos niiden velvollisuutta käyttää saamen kieltä kunnan asiakirjoissa laajennetaan, tästä aiheutuvat lisäkustannukset eivät saa jäädä niiden kannettaviksi.

Edellä todetun johdosta ehdotetaan, että Utsjoen kunnan velvoitetta käyttää saamen kieltä pöytäkirjoissa ja muissa asiakirjoissa, joita ei ole annettava yksityiselle asianosaiselle, helpotetaan niin, että velvoite koskisi vain niitä asiakirjoja, joilla on yleistä merkitystä. Enontekiön ja Inarin kuntien tulisi käyttää saamen kieltä vastaavissa asiakirjoissa siinä laajuudessa kuin ne katsovat sen tarkoituksenmukaiseksi. Sodankylän kuntaan pykälää ei sovellettaisi, koska sen kunnanvirasto sijaitsee kotiseutualueen ulkopuolella.

Kielilain 29 §:ssä on säädetty kansalliskielten käyttämisestä kaksikielisen kunnan asiakirjoissa. Sen mukaan tällaisen kunnan valtuuston kokouskutsu ja pöytäkirja on laadittava suomen ja ruotsin kielellä. Kunnan muiden toimielinten kokouskutsujen ja pöytäkirjojen kielestä voi kunta itse päättää. Johtosäännöt ja vastaavat muut säännöt on kaksikielisissä kunnissa aina annettava suomen ja ruotsin kielellä.

4 luku. **Oikeus tulkkaukseen ja käännökseen**

18 §. *Oikeus tulkkaukseen.* Pykälä sisältäisi uudet säännökset siitä, miten viranomaisen olisi meneteltävä, kun joku haluaa käyttää lakiehdotuksen mukaisia kielellisiä oikeuksia tai kun viranomainen muutoin joutuu käyttämään saamen kieltä. Lakiehdotuksella pyritään vaikuttamaan siihen, että tulkkaus ja kääntäminen vähitellen jäisivät toissijaisiksi keinoiksi asiakkaan ja viranomaisen välisissä yhteyksissä. Pääsääntönä olisi asian käsittely saamen kielellä ilman tulkkausta, jos tähän vain olisi mahdollisuus. Tulkkaus olisi tarkoitettu suoran kanssakäymisen korvaavaksi menettelyksi, johon tur-

vauduttaisiin silloin, kun viranomaisessa ei ole lainkaan saamen kielen taitoista henkilö-kuntaa tai kun viranomaisen palveluksessa oleva saamen kielen taitoinen henkilö ei asian käsittelijälle lainsäädännössä asetettujen kelpoisuusvaatimusten, esteellisyyden tai muun syyn vuoksi voisi käsitellä asiaa. Pykälä vastaisi mainittuja uusia säännöksiä lukuun ottamatta saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain 17 ja 19 §:ää. Tulkkaus olisi, kuten nykyisinkin, asiakkaalle maksuton.

Kielilaissa oikeudesta tulkkaukseen säädetään 18 §:ssä. Oikeutta maksuttomaan tulkkaukseen ei sen mukaan ole riita-asioissa eikä hakemusasioissa, jollei tuomioistuin asian laadun huomioon ottaen toisin päättäisi. Ehdotettu tässä suhteessa voimassa olevaa lakia vastaava saamen kielilain säännös on kuitenkin katsottu aiheelliseksi saamelaisten ja saamen kielen oikeudelliseen asemaan kohdistuvana hyväksyttävänä positiivisena erityistoimenpiteenä.

19 §. *Oikeus toimituskirjan ja muun asiakirjan käännökseen.* Pykälässä ehdotetaan, että asianosaisella olisi oikeus, riita-asioissa laadittuja asiakirjoja lukuun ottamatta, saada siinä mainituin edellytyksin maksutta saamenkielinen käännös toimituskirjasta tai muusta asiakirjasta. Viranomaisen tulisi ensin laatia suomen- tai ruotsinkielinen toimituskirja ja hankkia siitä sitten saamenkielinen käännös. Pykälää sovellettaisiin esityksen mukaan vain niissä lain soveltamisalaan kuuluvissa viranomaisissa ja viranomaisten toimipaikoissa, jotka sijaitsevat saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Kotiseutualueella sovellettaisiin ehdotettua 13 §:ää.

Jos käännöksessä ilmenisi käännösvirhe, olisi viranomaisen korjattava se, jollei korjaaminen olisi ilmeisen tarpeetonta. Asianosaiselle olisi tällöin annettava maksutta korjattu toimituskirja.

Pykälä vastaisi olennaiselta sisällöltään kielilain 20 §:n 1 ja 2 momenttia, joissa säädetään oikeudesta käännökseen valtion viranomaisissa ja kaksikielisissä kunnissa. Riita- ja hakemusasioissakin asianosaisella on kuitenkin kielilain mukaan oikeus saada maksuton käännös, jos tuomioistuin asian laadun huomioon ottaen niin päättää. Yksi-

kielisissä kunnissa asianosaisen oikeus on rajoitetumpi ja hän voi kielilain 20 §:n 3 momentin mukaan saada maksuttoman käännöksen vain viranomaisaloitteisissa asioissa, jotka välittömästi kohdistuvat hänen tai hänen huollettavansa perusoikeuksiin tai jotka koskevat viranomaisen hänelle asettamaa velvollisuutta.

Verrattaessa ehdotettua pykälää kielilain vastaaviin säännöksiin voidaan todeta, että oikeus maksuttomaan saamenkieliseen käännökseen olisi osin suppeampi, mutta osin myös laajempi kuin kielilakiin perustuva oikeus.

20 §. *Oikeus saada käännös saamen kielen toimistolta.* Pykälä vastaisi voimassa olevan lain 18 §:ää.

21 §. *Vastuu kääntämisestä tai tulkkauksesta aiheutuneista kustannuksista.* Pykälä vastaisi voimassa olevan lain 19 §:ää. Kun kunnilla ja kuntayhtymillä ehdotetun lain 31 §:n mukaan olisi oikeus saada lain soveltamisesta aiheutuviin lisäkustannuksiinsa valtionavustusta, jäisivät kunnallishallinnonkin kääntämis- ja tulkkaus-kustannukset viime kädessä suurimmalta osaltaan valtion vastaviksi.

Kielilain 18 §:n 2 momentin mukaan maksuttoman tulkkauksen saamisen oikeus on riitä ja hakemusasioissa tuomioistuimen päätöksen varainen. Kääntämiskustannusten osalta viitataan siihen, mitä kielilain säännösten osalta 19 §:n kohdalla on todettu. Siltä osin kuin ehdotetun lain mukaiset oikeudet olisivat laajemmat kuin kielilain mukaiset oikeudet, viitataan siihen, mitä edellä on todettu hyväksyttävistä positiivisista erityistoimenpiteistä.

22 §. *Käännöksen hankkiminen asiakkaan kustannuksella.* Ehdotettu säännös vastaisi sisällöllisesti voimassa olevan lain 20 §:ää.

5 luku. **Kielellisiä oikeuksia edistävät toimenpiteet**

23 §. *Viranomaisten velvollisuus toteuttaa kielellisiä oikeuksia.* Julkisen vallan toimintavelvollisuutta on korostettu jo ehdotetussa lain tarkoituspäätöksessä. Saamelaiden kielelliset oikeudet eivät ole riippuvaisia henkilön

kielitaidosta tai kansalaisuudesta. Perustuslaki edellyttää, että lakeja ja muita normeja sovelletaan perusoikeusmyönteisesti ja että jokaisen asiat käsitellään hyvän hallinnon periaatteiden mukaan joutuisasti, asiallisesti ja tasapuolisesti. Jos viranomaisessa voi lain mukaan asioida saamen kielellä, tulee sen olla kansalaisten havaittavissa ilman, että sitä erikseen tarvitsee tiedustella.

Pykälän 2 momentissa korostettaisiin sitä, että laissa säädettäisiin ainoastaan kielellisten oikeuksien vähimmäistasosta. Laki ei olisi esteenä sille, että viranomaistoiminnassa taikka muutoin julkista tehtävää hoidettaessa huolehdittaisiin paremmasta kielellisestä palvelusta kuin mitä laki edellyttää. Siten viranomaisella voisi käyttää saamen kieltä laajemmin kuin mitä saamen kielilain edellyttää. Viranomaisella voisi näin ollen myös halutessaan soveltaa saamelaiden kotiseutualueen ulkopuolella sijaitseviin virastoihinsa saamen kielilain 3 lukua. Viranomaisella tulee kuitenkin ottaa huomioon yhdenvertaisuuden vaatimukset ja se, ettei kenenkään kielellisiä oikeuksia loukata.

Pykälän 1 momenttia vastaavat säännökset sisältyvät kielilain 23 §:n 1 ja 2 momenttiin ja 2 momenttia vastaavat säännökset kielilain 2 §:n 3 momenttiin.

24 §. *Saamen kielen toimisto.* Pykälä vastaisi sisällöltään voimassa olevan lain 21 §:ää.

25 §. *Saamen kielen avustaja.* Pykälä vastaisi voimassa olevan lain 22 §:ää.

26 §. *Valvonta ja seuranta.* Pykälän 1 momentissa ehdotetaan, että jokaisen viranomaisen tulisi omalla toimialallaan valvoa lakiin perustuvien kielellisten oikeuksien toteuttamista. Tällä tavalla kunkin toimialan erityispiirteet voitaisiin ottaa huomioon. Viranomaisen valvontavelvollisuus tarkoittaa sitä, että sen johdolla on vastuu saamen kielilain noudattamisesta asianomaisessa virastossa.

Saamelaiskäräjillä olisi 2 momentin mukaan yleinen velvollisuus seurata lain soveltamista. Käräjät voisi itse esimerkiksi työjärjestyksessään päättää, millä tavalla seuranta käytännössä toteutetaan. Säännöksessä tarkoitettuja suosituksia voivat olla esimerkiksi kielellisten oikeuksien toteuttamismalleja koskevat selvitykset. Saamelaiskäräjät ei kui-

tenkaan voisi yksittäistapauksessa ratkaista kielilainsäädäntöön liittyviä tulkintakysymyksiä. Saamelaiskäräjien valvonta-, neuvonta- ja seurantatehtävästä huolimatta saamen kielilain noudattamisen ylin valvonta kuuluisi oikeuskanslerille ja oikeusasiamiehelle. Ylimpien lainvalvojien tulee valvoa myös saamen kielilain turvaamien kielellisten oikeuksien toteutumista, jotta näitä oikeuksia ei pidettäisi muita oikeuksia vähäisempinä.

Perustuslain 2 §:n 3 momentin mukaan kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Perustuslain 118 §:ssä säädetty virkamiesvastuu toimisi myös saamen kielilain osalta, minkä vuoksi ei ole tarpeen ottaa lakiin erityistä sanktiojärjestelmää siltä varalta, että viranomaiset eivät lakia noudattaisi. Kielellisiä oikeuksia koskevien säännösten noudattamatta jättäminen voisi täyttää rikoslain 40 luvun 10 §:ssä tarkoitetun virkavelvollisuuden rikkomisen tunnusmerkistön. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole toteuttaa kielellisiä oikeuksia sanktioiden avulla. Kielellisten oikeuksien toteuttamisen voidaan arvioida onnistuvan käytännössä paremmin sillä, että pyritään luomaan myönteinen ilmapiiri ja parantamaan virkamiesten ja muun henkilöstön saamen kielen taitoa ja lisäämällä heidän motivaatiotaan antaa kielellisiä palveluja kuin sillä, että joudutaan turvautumaan valituksiin ja kanteluihin.

27 §. *Kertomus.* Kuten edellisessä pykälässä ehdotetaan säädettäväksi, saamen kielilain täytäntöönpanon ja soveltamisen seuranta olisi saamelaiskäräjien tehtävänä. Saamen kielen toimiston tulisi yhdessä käräjien asettaman kielineuvoston kanssa vaalikausittain antaa käräjille kertomus saamen kieltä koskevan lainsäädännön soveltamisesta sekä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta ja kieliolojen kehityksestä.

Valtioneuvoston asetuksella annettaisiin tarkemmat kertomusta koskevat säännökset. Tarkoitus olisi, että kertomus liitettäisiin saamelaiskäräjälain 7 §:ssä tarkoitettuun kertomukseen, jonka saamelaiskäräjät laatii valtioneuvostolle. Kertomus voitaisiin sittemmin liittää kielilainsäädännön soveltamista koskevaan kertomukseen, jonka valtioneuvoston tulee kielilain 37 §:n mukaan antaa vaalikausittain eduskunnalle.

6 luku. Erinäiset säännökset

28 §. *Seurakunnat.* Ehdotettu pykälä vastaisi sisällöltään pääosin voimassa olevan lain 16 §:ää.

29 §. *Toimeksiantotehtävät.* Yksityisillä yhtiöillä, järjestöillä, säätiöillä ja henkilöillä ei olisi yleistä velvollisuutta antaa palvelua eri kielillä. Ehdotetulla säännöksellä ei muutettaisi tätä periaatetta. Jos yksityinen yhtiö, järjestö, säätiö tai henkilö kuitenkin antaisi palvelua yleisölle viranomaisen toimeksiannosta, olisi hänen saamelaisten kotiseutualueella annettava yleisölle saamen kielilain edellyttämää kielellistä palvelua. Perusoikeuksiin kuuluvien kielellisten oikeuksien taso ei saa heikentyä sen takia, että viranomaiset ostavat palveluja yksityisiltä. Vastaava periaate on omaksuttu kielilaissa, jossa ehdotetun säännöksen vastine sisältyy 25 §:ään.

30 §. *Liikelaitokset sekä valtion tai kunnan omistamat yhtiöt.* Valtion liikelaitos tai valtion tai kunnan määräämisvallassa oleva palvelua tuottava yhtiö, joka tarjoaa palveluja yleisölle, esimerkiksi sähkönjakelua tai julkisia kuljetuksia, olisi saamelaisten kotiseutualueella velvollinen palvelemaan suomeksi ja saameksi toiminnan laadun ja asiayhteyden edellyttämässä laajuudessa samoilla perusteilla kuin mitä edellisen pykälän perusteluissa esitetään. Jos toiminnan laatu on sellainen, että liikelaitos tai yhtiö ei varsinaisesti anna palvelua yleisölle, tai jos saamen kielen käyttämistä kokonaisuutena arvioiden voitaisiin pitää yhtiön kannalta kohtuuttomana, sen ei tarvitsisi käyttää saamen kieltä toiminnassaan.

Viranomaistehtävää alueella hoitaessaan valtion liikelaitos olisi kielellisten palvelujen osalta kuitenkin samassa asemassa kuin tämän lain soveltamisalaan kuuluvat viranomaiset. Säännös vastaisi olennaisilta osiltaan kielilain 24 §:ää.

31 §. *Valtion taloudellinen vastuu.* Kunnille ja muille itsehallintoyhdyskunnille saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annetun lain soveltamisesta aiheutuvien lisäkustannusten kattamiseen on valtion talousarvioon voimassa olevan lain 26 §:n mukaan varattava määräraha mainitulle tahoille maksettaviin valtionavustuksiin. Saamelaisten kotiseutu-

alueen kuntien lisäksi valtionavustuksia ovat saaneet alueen seurakunnat.

Pykälässä ehdotetaan vastaavaa säännöstä myös saamen kielilakiin. Valtionavustukseen oikeutettujen piiriä ehdotetaan kuitenkin laajennettavaksi siten, että myös alueen palikunnat ja alueella julkiselle vallalle kuuluvaa tehtävää hoitavat voisivat saada valtionavustusta.

32 §. *Saamen kielen asema eräillä hallinnonaloilla.* Pykälä olisi viittaussäännös saamen kielen asemasta eräillä hallinnonaloilla voimassa oleviin säännöksiin. Kielilaissa vastaava viittaussäännös on 4 §:ssä.

Pykälän kaksi ensimmäistä momenttia vastaisivat sisällöltään pääosin voimassa olevan lain 28 §:ää, jossa viitataan säännöksiin, jotka ovat voimassa opetustoimessa ja päivähoidossa.

Lisäksi 3 momentissa viitattaisiin kahteen sosiaali- ja terveydenhoidon asiakastilanteita sääntelevään lakiin. Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 5 §:n 2 momentin mukaan terveydenhuollon ammattihenkilöstön on annettava potilaalle selvitys siten, että hän riittävästi ymmärtää sen sisällön. Jos terveydenhuollon ammattihenkilö ei osaa potilaan käyttämää kieltä, on mahdollisuuksien mukaan huolehdittava tulkkauksesta. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 4 §:n 2 momentin mukaan sosiaalihuolto toteutettaessa on otettava huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkieltensä ja kulttuuritaustansa.

Tarve saada saamenkielistä palvelua sosiaali- ja terveydenhoidossa on suuri. Viittaussäännöstä on pidettävä tarpeellisena, sillä pidettyjen kuulemistilaisuuksien ja asiantuntijoiden sekä saamelaisyhdistysten kuulemisten perusteella kielelliset oikeudet sosiaali- ja terveydenhoidossa ovat toteutuneet puutteellisesti. Myös Suomen ratifioiman vähemmistökieliperuskirjan täytäntöönpanoa valvova Euroopan neuvoston ministerikomitea on kiinnittänyt tähän huomiota. Oikeudesta käyttää saamen kieltä sosiaali- ja terveydenhoidon asiakastilanteissa ei kuitenkaan ole tarvetta ottaa lakiin omaa säännöstä, sillä oikeus käyttää saamen kieltä mainituissa tilanteissa on turvattu jo ehdotetun lain 4 ja 12 §:n perusteella.

33 §. *Tarkemmat säännökset.* Pykälä sisältäisi tavanomaisen asetuksenantovaltuuden.

7 luku. Voimaantulo ja siirtymäsäännökset

34 §. *Voimaantulo.* Lain ehdotetaan tulevan voimaan samanaikaisesti kuin uusi kielilaki eli 1 päivänä tammikuuta 2004. Lailla kumottaisiin vuoden 1991 laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa.

Laki julkaistaisiin Suomen säädöskokoelmassa myös inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielisenä käännöksenä.

35 §. *Siirtymäsäännökset.* Pykälässä olisi tavanomainen siirtymäsäännös, jonka nojalla muussa lainsäädännössä olevilla viittauksilla saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annettuun lakiin tarkoitettaisiin tämän lain voimaantulon jälkeen tätä lakia. Vastaava säännös sisältyy kielilain 43 §:n 1 momenttiin.

Pykälän 2 momentin mukaan ennen lain voimaantuloa vireillä olevia asioita koskevat kielivalinnat pysyisivät voimassa siinä viranomaisessa, jossa asia on tullut vireille. Säännökseen ehdotetaan kuitenkin otettavaksi kohtuullistamislauseke, jonka mukaan viranomainen voisi asianosaisten etua ja oikeutta silmällä pitäen päättää, että myös ennen lain voimaantuloa vireille tulleeseen asiaan sovellettaisiin tämän lain säännöksiä. Vastaava säännös sisältyy kielilain 43 §:n 2 momenttiin.

2. Tarkemmat säännökset ja määräykset

Ehdotetun saamen kielilain 33 §:ään sisältyy asetuksenantovaltuus. Valtioneuvoston asetuksessa säädettäisiin muun muassa siitä, millä ehdoilla voitaisiin myöntää lain 15 §:n 1 ja 3 momentissa tarkoitettua palkallista virkavapautta saamen kielen taidon hankkimista varten, ja annettaisiin lain 27 §:n 1 momentissa edellytetyt tarkemmat säännökset kertomuksesta, joka saamen kielen toimiston yhdessä saamen kielineuvoston kanssa tulee antaa saamelaiskäräjille saamen kieltä koskevan lainsäädännön soveltamisesta sekä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutu-

misesta ja kieliolojen kehityksestä.

Saamen kielilain 24 §:n 2 momentissa tarkoitettavat tarkemmat säännökset saamen kielen toimistosta sisältyvät saamelaiskäräjistä annetun asetuksen (1727/1995) 3 §:ään.

Valmisteltavana oleva luonnos valtioneuvoston asetukseksi saamen kielilain täytäntöönpanosta toimitetaan erikseen eduskunnalle tiedoksi.

3. Voimaantulo

Ehdotetulla saamen kielilailla on läheinen yhteys vuoden 2004 alusta voimaan tulevaan kielilakiin. Sen vuoksi ehdotetaan, että laki tulisi voimaan samanaikaisesti eli 1 päivänä tammikuuta 2004.

4. Säättämisjärjestys

Ehdotettu saamen kielilaki ei rajoita suomenkielisten eikä ruotsinkielisten kansalaisten oikeuksia eikä myöskään muuta suomen ja ruotsin kielen asemaa maan kansalliskielinä.

Lakiehdotuksen 15 §:n 2 momentissa tarkoitettu palvelussitoumus on valtiosääntöoikeudellisesti arvioiden perusoikeusrajoitus, joka kohdistuu perustuslain 7 §:n 1 momentissa turvattuun henkilökohtaiseen vapauteen

ja 18 §:n 1 momentissa turvattuun oikeuteen hankkia toimeentulonsa valitsemallaan työllä, ammatilla tai elinkeinolla. Palvelussitoumuksella pyritään toisaalta toteuttamaan saamelaisille perustuslain 17 §:n 3 momentissa turvattua oikeutta omaan kieleensä ja kulttuuriinsa, mikä sinänsä on hyväksyttävä peruste palvelussitoumuksen ja siitä johtuvan perusoikeusrajoituksen säätämiseksi. Perustuslakivaliokunta on pitänyt enintään yhden vuoden palvelussitoumusta hyväksyttävänä käsitellessään hallituksen esitystä laiksi puolustusvoimista annetun lain muuttamiseksi (PeVL 13/2001 vp – HE 18/2001 vp), jos samalla täytetään perusoikeusrajoitukseen kohdistuva tarkkarajaisuus- ja täsmällisyysvaatimus ja varmistetaan lain tasolla suhteellisuusvaatimuksen toteutuminen. Lakiehdotuksen 15 §:n 2 momentissa säädettäisiin sitoumuksessa tarkoitetun palvelun enimmäisaika, sisältö ja taloudelliset ehdot. Lisäksi siinä säädettäisiin palvelussitoumuksen rikkomiseen liittyvän korvausvelvollisuuden perusteista. Sen vuoksi lakiehdotus voidaan käsitellä tavallisen lain säätämisyjärjestyksessä.

Edellä esitetyn perusteella annetaan Eduskunnan hyväksyttäväksi seuraava lakiehdotus:

Saamen kielilaki

Eduskunnan päätöksen mukaisesti säädetään:

1 luku

Yleiset säännökset

1 §

Lain tarkoitus

Tämän lain tarkoituksena on osaltaan turvata perustuslaissa säädetty saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

Tässä laissa säädetään saamelaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään tuomioistuimessa ja muussa viranomaisessa sekä julkisen vallan velvollisuuksista toteuttaa ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia.

Tavoitteena on, että saamelaisten oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin ja hyvään hallintoon taataan kielestä riippumatta sekä että saamelaisten kielelliset oikeudet toteutetaan ilman, että niihin tarvitsee erikseen vedota.

2 §

Lain soveltamisala

Viranomaisia, joihin tätä lakia sovelletaan, ovat:

1) Enontekiön, Inarin, Sodankylän ja Utsjoen kunnat sekä ne kuntayhtymät, joissa joku edellä mainituista kunnista on jäsenenä;

2) ne tuomioistuimet ja valtion piiri- ja paikallishallinnon viranomaiset, joiden virka-alueeseen edellä mainitut kunnat kokonaan tai osittain kuuluvat;

3) Lapin lääninhallitus ja sen yhteydessä toimivat toimielimet;

4) saamelaiskäräjät, saamelaisasiain neuvottelukunta ja kolttalain (253/1995) 42 §:ssä tarkoitettu kyläkokous;

5) valtioneuvoston oikeuskansleri ja eduskunnan oikeusasiamies;

6) kuluttaja-asiamies ja kuluttajavalituslautakunta, tasa-arvovaltuutettu ja tasa-arvolautakunta, tietosuojavaltuutettu ja tietosuojalautakunta sekä vähemmistövaltuutettu;

7) Kansaneläkelaitos ja maatalousryttäjien eläkelaitos; sekä

8) ne valtion hallintoviranomaiset, jotka muutoksenhakuviranomaisina käsittelevät edellä mainitussa hallintoviranomaisessa viereille tulleita asioita.

Tätä lakia on noudatettava myös poronhoitolain (848/1990) ja poronhoitoasetuksen (883/1990) mukaisten hallintoasioiden käsittelyssä niissä valtion viranomaisissa ja paliskunnissa, joiden virka- tai toimialueeseen saamelaisten kotiseutualue kokonaan tai osittain kuuluu, sekä Paliskuntain yhdistyksessä.

Lakia sovelletaan lisäksi kaikkiin niihin, joille lailla tai lain nojalla on annettu saamelaisten kotiseutualueella hoidettavaksi julkinen hallintotehtävä, sekä valtion liikelaitokseen sen hoitaessa tällä alueella viranomais-tehtävää.

Muihinkin kuin 1 ja 2 momentissa mainittuihin valtion viranomaisiin ja laitoksiin sovelletaan tämän lain 7 §:ää, 8 §:n 3 momenttia sekä 9 ja 20-22 §:ää.

Saamelaisten kotiseutualueella sovellettavat erityissäännökset sisältyvät lain 3 lukuun.

3 §

Määritelmät

Tässä laissa tarkoitetaan:

1) *saamen kielellä* inarinsaamen, koltansaamen tai pohjoissaamen kieltä käytetystä

kielestä tai pääasiallisesta kohderyhmästä riippuen;

2) *saamelaisella* saamelaiskäräjistä annetun lain (974/1995) 3 §:ssä tarkoitettua saamelaista;

3) *saamelaisten kotiseutualueella* saamelaiskäräjistä annetun lain 4 §:ssä tarkoitettua saamelaisten kotiseutualuetta; sekä

4) *viranomaisella* 2 §:n 1 ja 2 momentissa mainittuja tuomioistuimia ja muita viranomaisia ja laitoksia, 2 §:n 2 momentissa tarkoitettuja paliskuntia ja Paliskuntain yhdistystä ja kaikkia niitä, jotka 2 §:n 3 momentin mukaisesti hoitavat julkista hallintotehtävää sekä valtion liikelaitosta sen hoitaessa viranomaistehtävää.

2 luku

Kielelliset oikeudet

4 §

Saamelaisen oikeus käyttää saamen kieltä viranomaisissa

Saamelaisella on oikeus omassa asiassaan tai asiassa, jossa häntä kuullaan, käyttää tässä laissa tarkoitettussa viranomaisessa saamen kieltä.

Viranomainen ei saa rajoittaa tai kieltäytyä toteuttamasta tässä laissa säännellyjä kielellisiä oikeuksia sillä perusteella, että saamelainen osaa myös muuta kieltä, kuten suomea tai ruotsia.

5 §

Oikeushenkilön kielelliset oikeudet viranomaisissa

Yhteisöllä ja säätiöllä, jonka pöytäkirjakieli on saame, on oikeus viranomaisissa asioidessaan käyttää pöytäkirjakieltään noudattaen soveltuvin osin, mitä 4 §:ssä säädetään saamelaisen oikeudesta käyttää saamen kieltä.

Oppilaitoksella, jonka opetuskieli on saame, on vastaavasti oikeus käyttää saamen kieltä siten kuin 1 momentissa säädetään.

6 §

Saamen kielen käyttäminen edustuksellisissa toimielimissä

Enontekiön, Inarin, Sodankylän ja Utsjoen kuntien toimielinten saamelaisilla jäsenillä on oikeus käyttää saamen kieltä kokouksissa sekä pöytäkirjaan liitettävissä kirjallisissa lausunnoissa. Sama koskee valtiollisten lautakuntien, komiteoiden, työryhmien ja vastaavien monijäsenisten toimielinten saamelaisia jäseniä saamelaisten kotiseutualueella ja, käsiteltäessä saamelaisia erityisesti koskevia asioita, sen ulkopuolellakin. Paliskuntain yhdistyksen ja sen hallituksen kokoukseen osallistuvalla saamelaisella on vastaavasti oikeus käyttää kokouksessa saamen kieltä.

Edellä tässä pykälässä tarkoitetuissa kokouksissa tulee tarvittaessa järjestää tulkkaus.

7 §

Oikeus ilmoittaa saame äidinkieleksi väestötietojärjestelmään

Saamelaisella, jolla on Suomessa kotikunta (201/1994) tarkoitettu kotikunta, on oikeus ilmoittaa väestötietojärjestelmään tallennettavaksi äidinkielekseen saame.

8 §

Viranomaisten tiedottaminen

Viranomaisten on yleisölle suunnatussa tiedottamisessa käytettävä myös saamen kieltä. Viranomaisen ilmoitukset, kuulutukset ja julkipanot sekä muut yleisölle annettavat tiedotteet sekä opasteet ja yleisön käytettäväksi tarkoitetut lomakkeet täyttöohjeineen on saamelaisten kotiseutualueella laadittava ja annettava myös saamen kielellä.

Käräjäoikeuden, tuomarin, kihlakunnanviraston tai sen osaston tai kihlakunnan erillisen viraston taikka niiden virkamiehen viran puolesta antamat kuulutukset ja tiedonannot yksityisen oikeutta koskeissa asioissa voidaan kuitenkin harkinnan mukaan antaa jk-

sinomaan suomen kielellä, jos saamen kielen käyttäminen olisi ilmeisen tarpeetonta.

Muissa kuin 2 §:n 1 ja 2 momentissa tarkoitetuissa valtion viranomaisissa ja laitoksissa on 1 momentissa tarkoitettut ilmoitukset, kuulutukset, julkipanot ja tiedotteet sekä lomakkeet täyttöohjeineen laadittava ja annettava myös saamen kielellä, milloin ne pääosin koskevat saamelaisia tai milloin siihen muuten on erityistä syytä.

Vaaleja ja kansanäänestyksiä varten laadittavia ilmoituskortteja ei laadita saamen kielellä, lukuun ottamatta saamelaiskäräjistä annetun lain 24 §:ssä tarkoitettuja ilmoituskortteja.

9 §

Lait ja muut säädökset sekä säädösehdotukset ja mietinnöt

Saamelaisia erityisesti koskevat lait ja muut säädökset sekä valtiosopimukset ja muut Suomen säädöskokoelmassa julkaistavat asiakirjat ja tiedonannot julkaistaan valtioneuvoston tai asianomaisen ministeriön niin päättäessä myös saamenkielisinä käännöksinä. Sama koskee ministeriön tai valtion muun viranomaisen määräyskokoelmassa julkaistavia määräyksiä, ohjeita, päätöksiä ja tiedonantoja.

Ministeriössä taikka valtion komiteassa, työryhmässä tai niihin rinnastettavissa toimielimissä valmistellut ja julkistettavat lakiehdotukset ja mietinnöt tai niiden tiivistelmät julkaistaan ministeriön niin päättäessä myös saamen kielellä, jos ne erityisesti koskevat saamelaisia tai jos siihen muuten on erityistä syytä.

10 §

Saamen kielen käyttäminen viranomaisen työkielenä

Viranomainen, jonka toiminta kohdistuu ainoastaan saamelaisiin, voi käyttää työkielenään saamen kieltä suomen kielen ohella.

3 luku

Saamelaisten kotiseutualueella sovellettavat säännökset

11 §

Erityiset velvollisuudet

Tämän lain 2 §:n 1 momentissa mainittujen viranomaisten on saamelaisten kotiseutualueella sijaitsevista virastoista ja muista toimipaikoista noudatettava lisäksi, mitä tässä luvussa säädetään.

12 §

Oikeus käyttää saamen kieltä viranomaisissa

Saamelaisella on oikeus käyttää viranomaisessa asioidessaan valintansa mukaan suomen tai saamen kieltä. Oikeudesta käyttää ruotsin kieltä säädetään kielilaissa (423/2003).

Sama oikeus on saamelaisella saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolellakin valtion viranomaisissa silloin, kun nämä muutoksenhakuviranomaisina käsittelevät kotiseutualueen viranomaisessa vireille tulleita asioita.

13 §

Oikeus saada toimituskirja tai muu asiakirja saamen kielellä

Saamelaiselle asianosaiselle on pyynnöstä annettava haastehakemus, tuomio, päätös, pöytäkirja tai muu asiakirja saamen kielellä siltä osin kuin asia koskee hänen oikeuttaan, etuaan tai velvollisuuttaan, paitsi jos kysymyksessä on asian ratkaisuun ilmeisesti vaikuttamaton asiakirja. Jos saamelainen asianosainen on käyttänyt kirjallisesti tai suullisesti saamen kieltä ottaessaan yhteyttä asiaa käsittelevään viranomaiseen, on saamenkielinen toimituskirja vastaavassa laajuudessa ja vastaavin edellytyksin annettava ilman, että sitä erikseen pyydetäisiin.

Toimituskirjasta on kuitenkin annettava vain virallinen saamenkielinen käännös, jos asianosaisia on useita, eivätkä he ole yksimielisiä saamen kielen käyttämisestä.

14 §

Saamen kielen taito ja sitä koskevat kelpoisuusvaatimukset

Viranomaisen on henkilöstöä palvelukseen ottaessaan huolehdittava siitä, että sen henkilöstö kussakin virastossa tai muussa toimipaikassa pystyy palvelemaan asiakkaita myös saameksi. Viranomaisen on lisäksi koulutusta järjestämällä tai muilla toimenpiteillä huolehdittava siitä, että henkilöstöllä on tehtäviensä edellyttämä saamen kielen taito.

Saamen kielen taito voidaan asettaa kielitaitoa koskevaksi kelpoisuusvaatimukseksi valtion viranomaisten henkilöstölle lailla taikka lain nojalla valtioneuvoston tai ministeriön asetuksella sekä kunnallisten viranomaisten henkilöstölle, jollei lailla tai lain nojalla muuta säädetä, kuntalain (365/1995) mukaisessa järjestyksessä.

Saamen kielen taitoa koskevista kelpoisuusvaatimuksista ja saamen kielen taidon osoittamisesta on soveltuvin osin voimassa, mitä laissa julkisyhteisöjen henkilöstöltä vaadittavasta kielitaidosta (424/2003) säädetään.

15 §

Palkallinen virkavapaus ja vapautus työstä saamen kielen taidon hankkimista varten

Edellä 2 §:n 1 momentissa mainitun valtion sellaisen viranomaisen virkamiehellä, jonka virka-alue on kokonaisuudessaan saamelaisen kotiseutualueella, on valtioneuvoston asetuksella säädettävien ehdoin oikeus saada palkallista virkavapautta virkatehtäviensä hoitamiseksi tarpeellisen saamen kielen taidon hankkimista varten, ja tällaisen viranomaisen palveluksessa olevalla työntekijällä vastaavin edellytyksin oikeus saada vapautusta työstä vastaavaan tarkoitukseen.

Edellä 1 momentissa tarkoitettun virkavapauspäätöksen tai työstä vapautusta koskevan päätöksen ehdoksi voidaan asettaa, että palveluksessa oleva tekee viranomaisen kanssa kirjallisen sopimuksen siitä, että hän työskentelee viranomaisen palveluksessa saamelaisen kotiseutualueella virkavapauden tai työstä vapautuksen päättymisen jälkeen tietyn ajan,

joka ei saa olla pitempi kuin yksi vuosi. Sopimukseen voidaan ottaa määräys siitä, että palveluksessa oleva maksaa viranomaiselle, jos hän sovittuna aikana irtisanoutuu tai jos hänet irtisanotaan hänestä itsestään johtuvan muun syyn kuin sairauden takia, enintään kielikoulutuksesta suoranaisesti aiheutuneita kustannuksia vastaavan sopimussakon.

Edellä 2 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettun kunnan tai kuntayhtymän ja valtion sellaisen 2 §:n 1 momentin 2 ja 3 kohdassa tarkoitettun viranomaisen palveluksessa olevalle, jonka virka-alueesta osa sijaitsee saamelaisen kotiseutualueella, sekä 2 §:n 2 momentissa mainitun Paliskuntain yhdistyksen henkilökuntaan kuuluvalla voidaan, sellaisin ehdoin kuin valtioneuvoston asetuksella säädetään, myöntää palkallista virkavapautta tai vapautusta työstä virkatehtävien hoitamiseksi tarpeellisen saamen kielen taidon hankkimista varten.

16 §

Viranomaisten velvollisuus käyttää saamen kieltä

Viranomaisten tulee ilmoituksissa, kutsuissa ja kirjeissä, jotka lähetetään asianosaiselle tai sille, jolle lain mukaan on ilmoitettava viireillä olevasta tai viireille tulevasta asiasta, käyttää asian käsittelykielestä riippumatta vastaanottajan omaa kieltä, jos se on tiedossa tai kohtuudella selvitettävissä, taikka käyttää sekä suomen että saamen kieltä.

Viranomaisen on ilman, että sitä erikseen pyydetäisiin, käytettävä saamen kieltä vastatessaan sille saamen kielellä toimitettuihin kirjallisiin yhteydenottoihin.

Viranomaisten tulee toiminnassaan muutenkin edistää saamen kielen käyttämistä.

17 §

Saamen kielen käyttäminen kunnan asiakirjoissa

Kunnan, jossa saamenkielisten osuus kunnan väestöstä on edellisen vuoden ensimmäisenä päivänä ollut suurempi kuin yksi kol-

masosa, tulee käyttää myös saamen kieltä sellaisissa pöytäkirjoissa ja muissa asiakirjoissa, joita ei ole annettava yksityiselle asianosaiselle ja joilla on yleistä merkitystä. Muunkin kunnan tulee käyttää saamen kieltä tällaisissa asiakirjoissaan harkitsemassaan laajuudessa.

4 luku

Oikeus tulkkaukseen ja käännökseen

18 §

Oikeus tulkkaukseen

Kun tämän lain nojalla käytetään asian suullisessa käsittelyssä saamen kieltä, on asian käsitteleminen pyrittävä antamaan saamen kielen taitoisen työntekijän hoidettavaksi. Jos viranomaisessa ei ole sellaista saamen kielen taitoista työntekijää, joka voisi käsitellä asiaa, on viranomaisen järjestettävä maksuton tulkkaus, jollei se itse huolehdi tulkkausesta.

19 §

Oikeus toimituskirjan ja muun asiakirjan käännökseen

Jos hallintoasiassa, hallintolainkäyttöasiassa tai rikosasiassa haastehakemus, tuomio, päätös, pöytäkirja tai muu asiakirja on laadittu suomen tai ruotsin kielellä, on viranomaisen annettava saamelaiselle asianosaiselle hänen pyynnöstään maksuton virallinen saamenkielinen käännös näistä asiakirjoista siltä osin kuin asia koskee hänen oikeuttaan, etuaan tai velvollisuuttaan, paitsi jos kysymyksessä on asian ratkaisuun ilmeisesti vaikuttamaton asiakirja. Käännös on liitettävä toimituskirjaan tai muuhun asiakirjaan.

Jos virallisessa käännöksessä ilmenee käännösvirhe, viranomaisen on korjattava se, jollei korjaaminen ole ilmeisen tarpeetonta. Saamelaiselle asianosaiselle on tällöin annettava maksutta korjattu toimituskirja.

20 §

Oikeus saada käännös saamen kielen toimistolta

Viranomaisella, jonka tämän lain nojalla on annettava toimituskirjastaan saamenkielinen käännös tai saamenkielinen toimituskirja, on oikeus saada käännös saamen kielen toimistolta, jollei käännöksen hankkiminen muutoin käy sopivasti päinsä. Vastaavasti viranomaisella on oikeus saada toimistolta suomenkielinen käännös sille saamen kielellä jätetystä asiakirjasta.

21 §

Vastuu kääntämisestä tai tulkkauksesta aiheutuneista kustannuksista

Jos valtion viranomaisen on annettava tai toimitettava asianosaiselle toimituskirja tai asiakirja saamenkielisenä tai saamenkielisenä käännöksenä taikka käytettävä tulkkausta, vastaa valtio saamenkielisen toimituskirjan laatimisesta tai kääntämisestä taikka tulkkauksesta aiheutuneista kustannuksista.

Kunta, muu itsehallintoyhdyskunta tai kuntayhtymä vastaa 4-6, 12, 13, 16, 17 ja 28 §:ssä tarkoitetusta toimitus- tai muun asiakirjan laatimisesta tai kääntämisestä taikka tulkkauksesta aiheutuvista kustannuksista.

22 §

Käännöksen hankkiminen asiakkaan kustannuksella

Jos valtion, kunnan tai muun itsehallintoyhdyskunnan taikka kuntayhtymän viranomaiselle on jätetty saamenkielinen asiakirja, vaikka asiakkaalla ei ole oikeutta käyttää saamen kieltä kyseisessä viranomaisessa, tulee viranomaisen tarvittaessa hankkia asiakasta kuultuaan tämän kustannuksella asiakirjasta käännös viranomaisessa käytettävälle kielelle.

5 luku

Kielellisiä oikeuksia edistävät toimenpiteet

23 §

Viranomaisten velvollisuus toteuttaa kielellisiä oikeuksia

Viranomaisen tulee toiminnassaan aloitteisesti huolehtia siitä, että tämän lain turvaamat kielelliset oikeudet toteutuvat käytännössä. Sen tulee osoittaa yleisölle palveluvansa myös saameksi.

Viranomainen voi antaa parempaakin kielellistä palvelua kuin tässä laissa edellytetään.

24 §

Saamen kielen toimisto

Saamen kielen kääntämistä ja muita tässä laissa säädettyjä tehtäviä varten saamelaiskäräjillä on saamen kielen toimisto, jonka tulee sijaita saamelaisten kotiseutualueella.

Saamen kielen toimistosta säädetään tarkemmin valtioneuvoston asetuksella.

25 §

Saamen kielen avustaja

Lapin lääninhallituksessa sekä valtion piiri- ja paikallishallinnon viranomaisessa voi saamelaisten kotiseutualueella olla saamen kielen avustaja. Avustajan palvelut ovat asiakkaalle maksuttomia.

26 §

Valvonta ja seuranta

Jokainen viranomainen valvoo omalla toimialallaan tämän lain noudattamista.

Saamelaiskäräjät seuraa tämän lain soveltamista ja voi antaa suosituksia kielilainsäädäntöön liittyvissä kysymyksissä sekä tehdä aloitteita havaitsemiensa epäkohtien korjaamiseksi.

27 §

Kertomus

Saamen kielen toimisto antaa yhdessä saamelaiskäräjien asettaman saamen kielineuvoston kanssa vaalikausittain saamelaiskäräjille kertomuksen saamen kieltä koskevan lainsäädännön soveltamisesta sekä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta ja kieliolojen kehityksestä sen mukaan kuin valtioneuvoston asetuksella tarkemmin säädetään.

Valtioneuvoston kielilainsäädännön soveltamista koskevasta kertomuksesta säädetään kielilaissa.

6 luku

Erinäiset säännökset

28 §

Seurakunnat

Mitä tässä laissa säädetään saamen kielen käyttämisestä valtion viranomaisessa, sovelletaan myös asianosaisten käyttämään kielen sekä toimituskirjoissa ja muissa asiakirjoissa käytettävään kieleen Oulun hiippakunnan tuomiokapitulissa ja niissä kirkkoherranvirastoissa, joiden toimialueeseen saamelaisten kotiseutualue tai osa siitä kuuluu, jollei asia ole sellainen, että sen kirkkolain (1054/1993) mukaan on katsottava olevan kirkon omia asioita, sekä ortodoksisen kirkkokunnan Oulun hiippakunnan kansliassa.

Mitä tämän lain 1, 4, 5, 8, 19 ja 23 §:ssä säädetään, sovelletaan vastaavasti evankelis-luterilaisen kirkon Enontekiön, Inarin, Utsjoen ja Sodankylän seurakuntiin, jollei asia ole sellainen, että sen kirkkolain mukaan on katsottava olevan kirkon omia asioita, sekä ortodoksisen kirkkokunnan Lapin seurakuntaan.

29 §

Toimeksiantotehtävät

Mitä tässä laissa säädetään viranomaisista, koskee annettavan palvelun osalta yksityisiä

yhtiöitä, järjestöjä ja säätiöitä sekä henkilöitä, jotka viranomaisen päätöksen tai muun toimenpiteen taikka viranomaisen ja vastaanottajan välisen sopimuksen perusteella tarjoavat palvelua yleisölle. Tällaisten toimeksiantotehtävien osalta on varmistettava se, että toiminnassa annetaan tässä laissa edellytetyä kielellistä palvelua.

30 §

Liikelaitokset sekä valtion tai kunnan omistamat yhtiöt

Valtion liikelaitoksen sekä sellaisen palvelua tuottavan yhtiön, jossa valtiolla tai yhdellä tai useammalla 2 §:n 1 momentin 1 kohdassa mainitulla kunnalla on määräamisvalta, on saamelaisten kotiseutualueella annettava tässä laissa edellytettyä kielellistä palvelua ja tiedotettava yleisölle myös saameksi toiminnan laadun ja asiayhteyden edellyttämässä laajuudessa ja tavalla, jota kokonaisuutena arvioiden ei voida pitää liikelaitoksen tai yhtiön kannalta kohtuuttomana. Valtion liikelaitoksen hoitaessa viranomaistehtävää siihen sovelletaan, mitä tässä laissa säädetään viranomaisesta.

31 §

Valtion taloudellinen vastuu

Valtion talousarvioon tulee ottaa määräraha valtionavustuksiin kunnille, muille itsehallintoyhdyskunnille, saamelaisten kotiseutualueen paliskunnille ja 2 §:n 3 momentissa tarkoitetuille saamelaisten kotiseutualueella julkiselle vallalle kuuluvaa tehtävää hoitaville tämän lain soveltamisesta aiheutuvien erityisten lisäkustannusten kattamiseksi.

32 §

Saamen kielen asema eräillä hallinnonaloilla

Saamelaisten oikeudesta saada peruskouluja muuta opetusta omalla äidinkielellään, saamen kielen opetuksesta sekä saamen kie-

lestä opetuskielenä, oppiaineena ja tutkintokielenä säädetään erikseen.

Saamelaisten oikeudesta saada päivähoitoa omalla äidinkielellään säädetään lasten päivähoidosta annetussa laissa (36/1973).

Tämän lain 2 §:n 1 momentissa tarkoitettujen viranomaisten on muutettava tämän lain säännöksiä sovellettaessa potilaan asemasta ja oikeuksista annettua lakia (785/1992) ja sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annettua lakia (812/2000).

33 §

Tarkeimmat säännökset

Tarkeimmat säännökset tämän lain täytäntöönpanosta annetaan valtioneuvoston asetuksella.

7 luku

Voimaantulo ja siirtymäsäännökset

34 §

Voimaantulo

Tämä laki tulee voimaan päivänä kuuta 200 ja sillä kumotaan saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa 8 päivänä maaliskuuta 1991 annettu laki (516/1991) siihen myöhemmin tehtyine muutoksineen.

Ennen tämän lain voimaantuloa voidaan ryhtyä sen täytäntöönpanon edellyttämiin toimenpiteisiin.

Tämä laki julkaistaan Suomen säädöskokoelmassa myös inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielisenä käännöksenä.

35 §

Siirtymäsäännökset

Muussa laissa tai asetuksessa olevan viittauksen tällä lailla kumottuun saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa annettuun lakiin katsotaan lain voimaantulon jälkeen tar-

koittavan viittausta tähän lakiin.

Ennen tämän lain voimaantuloa vireille tulleisiin asioihin sovelletaan edelleen tämän

lain voimaan tullessa voimassa olleita säännöksiä, jollei viranomainen asianosaisten oikeutta ja etua silmällä pitäen muuta päättä.

Helsingissä 16 päivänä syyskuuta 2003

Tasavallan Presidentti

TARJA HALONEN

Oikeusministeri *Johannes Koskinen*